

WHEELCHAIR ACCESSIBLE PUBLIC TRANSPORTATION

OPUS

2. évfolyam, 4. szám
 Felelős kiadó: Hodossy Gyula
 Főszerkesztő: H. Nagy Péter
 Szerkesztők: Csanda Gábor, Tóth László, Vida Gergely
 Grafikai és képszerkesztő: Juhász R. József
 Szerkesztőség: Dom podnikateľov, Kukučínová 459, 92901
 Dunajská Streda, www.szmit.sk, E-mail: opuslap@gmail.com
 Nyomta: Text-Print Nyomdaipari Kft., Győr
 Egyes szám ára: 2,60 euró. Éves előfizetés: 14 euró
 Megrendelhető a kiadó címén
 Regisztrációs szám: EV 3714/09

Dvojmesačník, II. ročník, 4. číslo
 Vydavateľ: Spoločnosť maďarských spisovateľov na Slovensku
 Tel/fax: +421/315527964, +421/911239479
 Sídlo spoločnosti: Laurínska 2, 815 08 Bratislava, IČO 30806372

Vydavateľ: Gyula Hodossy
 Šéfredaktor: Péter Nagy, H.
 Redaktor: Gábor Csanda, László Tóth, Gergely Vida
 Grafický a obrazový redaktor: József R. Juhász
 Redakcia: Dom podnikateľov, Kukučínová 459, 92901
 Dunajská Streda, www.szmit.sk, E-mail: opuslap@gmail.com
 Tlač: Text-Print Nyomdaipari Kft., Győr
 Cena jedného čísla: 2,60 euro
 Celoročné predplatné: 14 euro
 Registračné číslo: EV 3714/09
 ISSN: 1338-0265

Realizované s finančnou podporou Ministerstva kultúry SR
 program Kultúra národnostných menšín 2010

A folyóirat a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával jelenik meg.

S FINANČNOU PODPOROU
 MINISTERSTVA KULTÚRY
 SLOVENSKEJ REPUBLIKY

nka
 Nemzeti Kulturális Alap

szlovákiai magyar írók folyóirata

OPUS

M E G J E L E N I K K É T H A V O N T A

Kiadja a Szlovákiai Magyar Írók Társasága, Pozsony
 Tel/fax: +421/315527964, +421/911239479

TARTALOM

Antik szerelmes és erotikus versek Cseh Zoltán fordításában

Arkhilokhosz: Bérc fügefája; Fátol	2
Caius Valerius Catullus: Térj már eszedre, jaj, szegény Catullus; Rád bízom magam és szívem szerelmét; Flavius, kit imádsz?; Két ocsmány buzi: szépen összeillők	3
Quintus Horatius Flaccus: Lydiához; Venushoz	5
Publius Ovidius Naso: Fegyvert, véres harcot akartam eposzba igézni; Corinna vádjai; Cypassishoz	8

Közelmúlt

Beke Zsolt: Csoportkép takarásban. Szlovákiai magyar irodalomtörténet – 2009 [tanulmány]	12
Jitka Rožňová: A 2009-es év poétikája, avagy Bolyongások a szlovákiai magyar költészet labirintusában [tanulmány]	23
Szalay Zoltán: Emlékfutatok, szürkeárnyalatok. Szlovákiai magyar széppróza 2009 [tanulmány]	27

Horizontok

Kulcsár Ferenc: A játszótéren; A dereski festő; Halál, mit csinálsz, mit izélsz? [versek]	33
Bárczi Zsófia: Boldog Amarinda; Boldog Chrisostophus és Boldog Eulália; Boldog Eulália legyőzöttese [novellák]	36

Vörös István: A lisszaboni füzetből: Titkos térkép; Adatok; Az elviselhetetlenről; [versek]	40
Hrumov, Pjotr: Ugrás az ürbe – SF-monológ – [vers]	43

Slipstream

Szamosi Gertrud: Szubjektum és hatalom diskurzusai <i>A Gyűrűk Urában</i> [tanulmány]	44
Kelemen Zsolt: Az Unheimlich-manőver, avagy <i>A kísérteties</i> fogalma Philip K. Dick művein keresztül, a lacani pszichoanalízis tükrében [tanulmány]	59

Horizontok

Zsille Gábor: Tranzit Felvidék [versciklus]	69
Veres István: In memoriam nyalogató kutyus [novella]	74
lancu Laura: Ama kései szó 1-2. [versek]	78
Fehér László: Nyolc óra [novella]	79

Palimpszeszt

Dobsony Erzsébet: Schein Gábor prózaversei „másként” [tanulmány]	88
Cserman József: A belga, az öreglány és a drogfüggő világa [recenzió]	93
L. Varga Péter: Harry Potter reloaded? [recenzió]	96
Hushegyi Gábor: Farkas Roland – neokonceptualizmus, áttételekkel [bemutatószöveg]	98

Munkatársaink	100
----------------------------	-----

Antik szerelmes és erotikus versek Csehy Zoltán fordításában

ARKHILOKHOSZ

Bérc fügefája

Bérc fügefája! A vajak mind rólad csemegéznek.
Pásziphilé, kóbor férfiaké a fügéd.

Fátyol

Héra, e szent fátylat neked adta ma Alkibié, mert
végre a nászágyon vágya beteljesedett.

CAIUS VALERIUS CATULLUS

Térj már eszedre, jaj, szegény Catullus

Térj már eszedre, jaj, szegény Catullus, mert
amit te veszni látsz, az elveszett végleg!
Dús és fényes napok ragyogtak addig rád,
amíg a nő nyomában koslattál balgán.
Asszonyt sosem szerethetsz jobban, mint most őt.
Incelkedés, kacaj, közös séták, andalgások,
amit kívántál, minden, minden úgy is lett.
Dús és fényes napok ragyogtak akkor rád.
Ma már utál, te sültbolond, ne caplass úgy!
Ne fuss utána, életed pokollá lesz!
Jól, jól acélozd meg magad, tűrj férfiként!
Nos, ég veled, te lány, Catullus kőszívű!
Nem jár nyomodban, nem keres, ha gyűlölsz!
Majd sírsz, zokogsz, ha nem kíván meg más férfi!
Ribanc, jajongsz, az életed pokollá lesz!
Szelet ki csap? Szépnek ki mondja majd tested?
Szeretni kit szeretsz? És, mondd, kié leszel majd?
Véresre ajkakát harapsz-e csók közben?
Te tűrj, Catullus, légy kemény, s maradj veszteg!

Rád bízom magam és szívem szerelmét

Rád bízom magam és szívem szerelmét
most Aureliusom, de esdve kérek,
ha van még, ami szent meg ép előtted,
ha van még pici tisztaság szivedben,
óvd fiúszeretőm, ne érje szégyen.
Nem mondom, hogy a nép veszélyt jelenthet,
lót-fut csak ki-ki dolgavégezetlen
útajain, sose félek én ezektől,
tőled bezzeg igen s veszett pöcsödtől,
mely megdöf szüzikét s parázna kölyköt.
Járjon ki s be, ahol s ahogy szeretné,
mindig áll, ha az alkalom beállott,

egyet kérek: az én fiúm ne bántsa!
Férges szíved, oly elvadult dühöd ha
rávisz mégis a bűnre, álnok állat,
s felbőszítéd agyam csalárd cselekkkel,
akkor, jaj, nyomoronc, ütött az órád,
lábad szétvetem és a segglyuk-ajtón
retket tuszkolok én be, sós heringet!

Flavius, kit imádsz?

Flavius, kit imádsz? Catullusodnak
súgd meg! Tán buta bányarém a nőcske?
Nem szűnnél, ha nem az, fecsegni róla!
Gőzöm sincs, milyen elgyötört ribanccal
hetyegsz, róla beszélni hogyha szégyellsz!
Nem durmolsz egyedül, nem özvegy éjed,
bár kuksolsz, de az ágy fecseg helyetted!
Szír balzsamszagot ont a bő füzérlánc,
párnád, vánkosod itt meg ott begyúrve,
mind árulkodik, és recsegve nyögdös
lábán már alig állva nyik-nyek ágyad.
Nem tudnád letagadni, hogy kefélgetsz.
Mért? Nem lenne pöcsöd se holtra nyúve,
hogyha nem bujaságra gerjedeznél!
Mért nem mondasz el annyi jót, – s a rosszat?
Égbe szállna a pajkos ének, melyben
téged és szeretőd megénekelném!

Két ocsmány buzi: szépen összeillők

Két ocsmány buzi: szépen összeillők.
Mamurránk s a köcsögfióka Caesar!
Nem csodálom: a szégyenük közös folt,
ezt Rómánk feketíti, Formiae azt,
makacs bélyeg e szenny, lemoshatatlan!
Egyformán puha két ikerfiókánk,
egy ágyacska nevelte párban őket,
pompásan szopik ez, de az se rosszabb,
vetélytársai minden utcanőnek.
Két ocsmány buzi: szépen összeillők.

QUINTUS HORATIUS FLACCUS

Lydiához

(1, 13)

Míg te, Lydia, Telephust
bálványzod, viaszos, tompa karizmaid,
és lágy, rózsapiros nyakát,
szívem düh veti szét, s forr kifakadt epém.

Elhagy menten a józan ész,
arcom hol kipirul, hol csupa sápadás,
könnycsepp gördül az arcomon,
lassú tűz sütöget és fölemészt belül.

Tajtétkzom, ha begerjed és
bort böffentve fehér válladon ejt heget,
földühödve beléd harap,
s ádáz fognyomait őrzi örökre szád!

Hidd el: hinni hihetsz nekem,
barbár és csapodár férfi aláz meg így
mézes ajkat, ahol Venus
nektárjának ötöd része ígér gyönyört.

Százszor, százszor, ezerszer is
boldogabb szeretők ők, akiket szilárd
lánc fűz össze, amit zajos
perpatvar sose tép szét, csak a zord halál.

Venushoz

(4, 1)

Tartós békekötés után
ismét harcba citálsz? Jaj, ne gyötörj, Venus!
Nem forr már föl a lanyha vér,
mint míg jó Cinarám volt a szerelmesem!

Édes vágy dühös anyja, te,
már ötven vagyok, és rossz igavonszoló:
nem hat rám a szelíd parancs.
Menj, tombolj, fiatal lelkek imája csal!

Hattyúk húzta piros kocsin
Paullus háza felé szállj, szívesen fogad!
Énekszó közepette lelsz
megperzselni való, vágyra megért szívet!

Jóképű a fiú, nemes,
jó szívvel kisegít bajbajutottakat,
jártas száz tudomány terén,
s bárhol dül is a harc, hű lobogóvivőd.

Győz, s végül kacarászni fog
pénzes zsákon ülő, büszke riválisán,
Márványból kifaragtat és
ciprusmennyezetet kap tavi templomod.

Tömjén illata mámorít
s bőven szívhatod ott, míg berecynthusi
síp szól, lant szava ringat el,
s pánsíp hanggal a vers összevegyülve zeng.

Kétszer zengik a lány szüzek
napjában nevedet és a fiúcsapat,
hármat dobban a hófehér
lábuk, mint Salius papjainak szokott.

Engem nő se, fiú se vonz,
sem szívek gyönyörét elhitehető remény,
nem sarkall tusakodni bor,
friss szirmú koszorút homlokomon ki lát?

Mért ömlik, Ligurinusom,
mért ömlik le a könny arcomon annyiszor?
Mért csuklik s akad el szavam?
Kínos csöndbe miért halnak a bókjaim?

Álmomban te ölelsz, fiú,
máskor, mint a madár, szállsz, s a nyomodban én
lógó nyelvvel a Mars mezőn,
hajszollak vizen át is, te keményszivű!

Coyotte, I like America and America likes me, 2003, performansz, klub Metro, Pozsony

PUBLIUS OVIDIUS NASO

Fegyvert, véres harcot akartam eposzba ígézni

Fegyvert, véres harcot akartam eposzba ígézni:
hadd legyen összhangban téma s a hexameter!
Egyformán nyúltak soraim, de Cupido kacagva
elcsent egy lábat, s pentametert faragott.
„Hé, arrogáns tökmag, mi jogon fitymálsz a versem?
Múzsák papja vagyok, nem csapatodba való!
Szőke Minervánk dárdáját ha Venus kaparintja
kézbe, a nászfáklyát rázza Minerva talán?
Erdős hegyháton mire menne Ceres veteménye?
Tegez szűz hintsen magvat a földbe talán?
Ékes hajfonatú Phoebushoz a dárdavas illik,
míg zengő lanton pöntyög a durva Hadúr?
Roppant országot kormányzol, dús birodalmat,
mért hódítgatsz még újakat is, te mohó?
Tán a tiéd a világ? Helikon völgyét leigáztad?
Nincs biztonságban többet a phoebusi lant?
Új oldalra ha jó verssort kerekít ki a tollam,
jössz, s elvéreztetsz rögtön a másodikon!
Könnyed disztichonba való témám sem akad most:
hol van a fürtös lány? hol van a zsenge fiú?’
Ezt panasztam, s ő a tegez tokját kinyitotta,
nyílvesszőt keresett, veszttem okozni valót!
Térdén meghajlítva feszült meg az íja s ekképp szólt:
„Nos, költő, most már itt van a téma, dalolj!”
Végem! A fickó nyílvesszője szívembe furódott.
Trónol Amor szívem lángra kapott közepén!
Hexameterben tör föl a dal, s fut a pentameterbe:
Félre dühödt harcok, vesszen a hősi idom!
Tűzz mirtuszt, Múzsám, aranyos fürtöd fonatába:
s ontva a disztichont szálljon az égig a dal!

Corinna vádjai

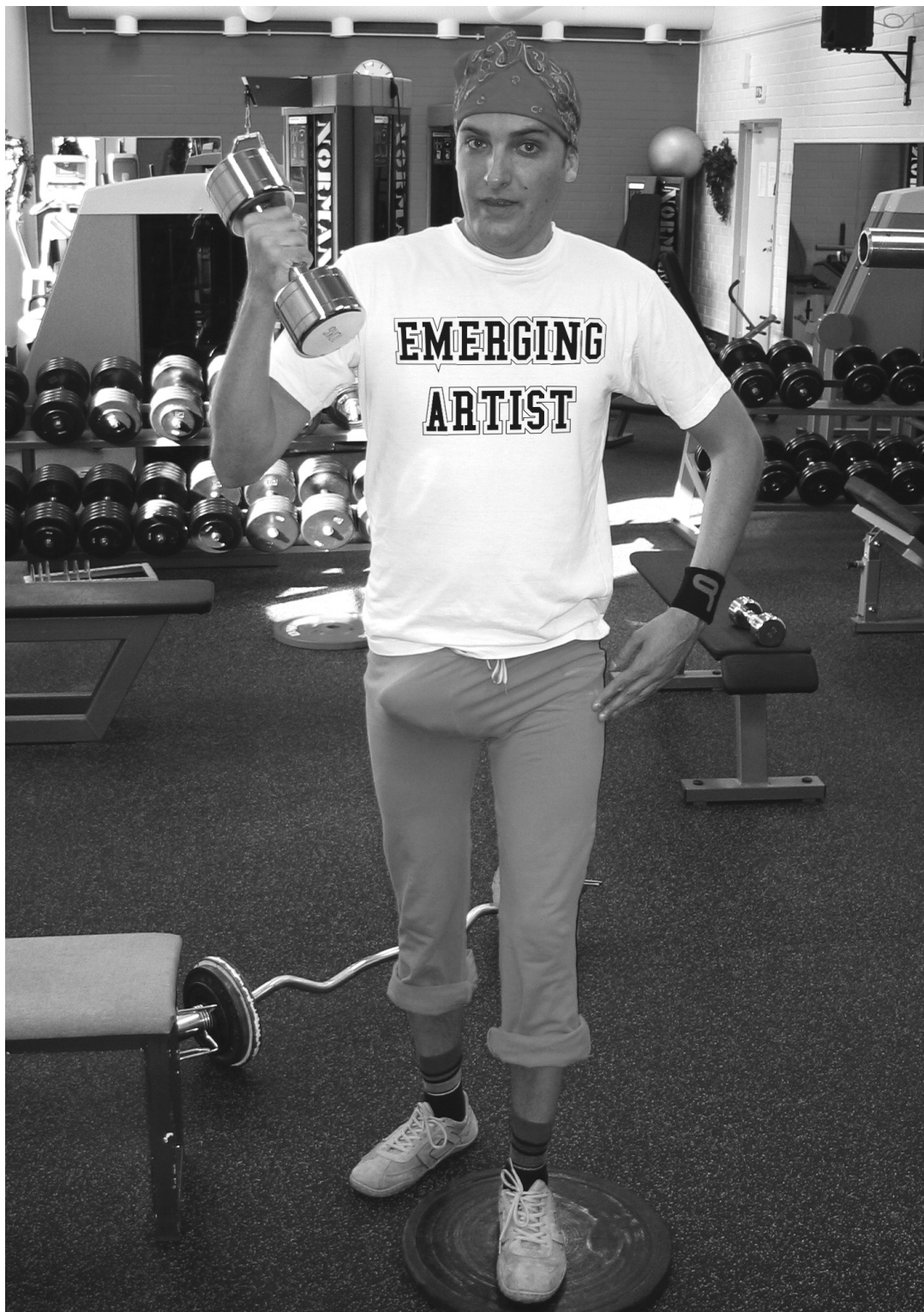
(2, 7)

Új s új bűnökkel vádolt bűnös vagyok én csak?
Folyvást győzködjek? Untat a szócsat már!
Márvány színházunk felső sorain, bizony isten,
lelsz más áldozatot, préda akad vagy ezer!
Márvány arcú nő nézett némán a szemembe?
„Álszent arc!” – a gyanú bűnjeleit kutatod.
Egy nőt dícsérek? Körmöddel tépsz a hajamba.
Hogyha szidom, bűnöm leple csupán a szidás.
Hogyha pirosposzsgás vagyok: elhidegültem – okoskodsz,
hogyha az arc beesett, új szerelem tüze mar.
Bár dagonyáztam volna a bűnben, mást se szeretnék,
méltán bűnhódnék most meg a bűneimért!
Jogtalanul keresed, jaj, a kákán még a csomót is,
s éppen ezért haragod furcsa paródia csak.
Nézd meg a szürke fülest, szánandó kín csak a sorsa,
már csak alig battyog, s tűri, ha ütlegelik.
Íme az új bűnöm: megvádlod a fürge Cypassist,
szép szobalányod, hogy énvelem is kamatyolt.
Ments isten! Ha a vágy rám törne, „no, rúgj ki a hámból”,
csip-csup szolgaleány kósza gyönyörre se kell!
Szolgákkal szabad ember akarhat-e jót kamatyolni,
korbáctól csíkos hátat ölelni ki vágy?
Add hozzá: hajadat fésülgeti rendre serényen,
s mily kegyesen szolgál, s mily ügyesen bodorít!
Egy ily hű szobalányt szednék föl? Szinte barátnőd!
Hagyná? S nem hozzád futna a vádjaival?
Vénusz rá a tanúm, és szárnyas gyermeke íja,
tényleg alaptalanul kínoz az ostoba vád!

Cypassishoz

(2, 8)

Fürtöt ezer módon bodorító fürge Cypassis,
– fésűd istennők fürtjeid érheti csak! –
titkon enyém lettél a lopott kéj bölcs örömében,
méltó úrnődhöz, ámde velem kezesebb,
el ki fecsegte Corinnának, hogy jót kamatyoltunk,
hogy testem s tested összetapadva hevült?
Elvörösödtem tán? Megtréfált botladozó nyelv?
Tán a lopott légyott más jele is fecsegett?
Mennyit szajkóztam, szobalányt fölszedni botorság!
És aki ezt teszi az, egyszerűen hatökör.
Phoebus papnőjét kívánta Mycaene királya,
s Briseist, a rabot vágyta a nyalka görög.
Én se vagyok jobb, mint Agamemnon s persze, Achilles!
Ott fejedelmi szokás, itt ugyanaz bujaság?
Úrnóm háborgó szeme fürkészőn fürkészte a titkunk,
s láttam, a szégyenpír bíbora arcodon ült.
Én bezzeg higgadt voltam, láthattad, egészen,
Vénuszt hívtam, hogy ő igazolja szívem.
Istennő, szeleket küldj ránk: a kegyes hazug esküt
hadd cincálja Notus Carpathus árjai közt!
Mert rászolgáltam, jutalom jár, barna Cypassis,
fonja ma még testünk édes örömbe a vágy!
Hálátlan, vonakodsz? Rettegsz tán, hogy belebukhatsz?
Két gazdát szolgálatsz? Egyet is éppen elég!
Hogyha sután vonakodsz, én mondom el akkor a titkunk,
mindent megvallok, vádjaimat sorolom.
Úrnőd mind megtudja, Cypassis, hol kamatyoltunk,
elmondom, hányszor, hogy mikor és hogy esett...

BEKE ZSOLT

Csoportkép takarásban

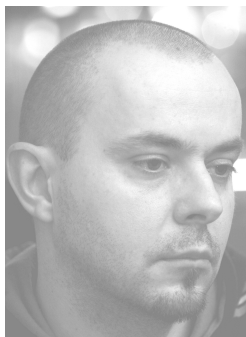
Szlovákiai magyar irodalomtörténet – 2009

A következőkben tárgyalt köteteket az köti össze, hogy valamiképp mind a szlovákiai magyar irodalomhoz köthetők, legalábbis a jelen szöveg megírására vonatkozó felkérés szerint. Nem lehet azonban egy koncepció vagy gondolat mögé sorakoztatni őket, hiszen vegyesek ezek a kötetek, nemcsak irodalomelméleti felfogásukat, műfajukat, hanem minőségüket tekintve is. Ábécérendben veszem sorra őket, s azt is hozzá kell tennem, nem lesz teljes az alcímben jelzett kép.

Bárczi Zsófia Madách–Posoniumnál megjelent, *Mennynek és földnek* című kötete félvezető címe sugallatával ellentétben, ahogy az alcím pontosít, irodalmi tanulmányokat és esszéket tartalmaz. A kötet szövegei közül végeredményben többről is elmondhatnánk, hogy korrekt filológusi-irodalomtörténeti munkáknak tekinthetők, esszéi pedig megfontolandó véleménnyel gazdagítják az adott témakört. Szerb Antal, a gótikus regény, a spanyol kapcsolat és a szlovákiai magyar irodalom – ezek azok a témák/hívószavak, melyek a kötet tartalmát meghatározzák. Első látásra is egymástól távoli területek, nehezen hozhatók egymással összefüggésbe, s azt hiszem, hogy ez a kötetben sem sikerül, ennek következtében eléggé szét-tartó, töltelékszerű szövegekkel dúsított, ad hoc-szerű összeállításnak tűnik, nem igazán derül ki – mivel talán nincs is –, hogy mi a koncepciója.

A legizgalmasabbnak a műfaji kérdéseket boncolgató első két tanulmány tűnik. Az *Álcázott szöveg Szerb A Pendragon legenda* című regényének műfaji játékait mutatja be, hogy vajon mit tesz azért, illetve az ellen a szöveg, a benne működő ironia, hogy bűnügyi regényként, kísértetregényként, gótikus regényként, illetve esszé(regény)ként legyen olvasható. Olyan kérdés, amely főleg a 20. század második fele óta számít teoretikusan is feltehetőnek, a populáris műfajok elméleti megközelítése, mint az ismert, ekkor kap erőre. Bárczi Zsófia kitűnő érzéssel mutatja meg, hogy a tárgyalt regény mely rétegei-motívumai sorolhatók az említett kategóriákba, s hol van az a pont, ahol a szöveg fordulatot vesz, és olvasása kiklik az addig jól működő műfaji elvárások rendszeréből.

Azonban nem egészen meggyőző az esszé műfajának a tanulmányon belüli tárgyalása. Nyilvánvaló, hogy olvasási módként felvethető Szerb regényével kapcsolatban, de nem hiszem, hogy más ered-

ményre vezetett volna, ha a szerző elhagyja az esszé mint műfaj és mint írásmód (stílus) szerint való tárgyalását, illetve egy ellentmondástól biztosan megszabadult volna. Konkrétan arra gondolok, e nélkül a megkülönböztetés nélkül is megállapítható lett volna, hogy az esszé megszakításokkal történő olvasása kedvez az iróniának: ebben a regényben is, illetve hogy – Mekis D. János megállapítására utalva – az esszéista narrátor „töredékes és bizonytalan” (22.), ami szintén az ironikus olvasás esélyét növeli. Ahogy egyébként Bárczi is lemond a fenti megkülönböztetésről, mondván, hogy az esszét úgyszólván „jobbára intuitíve ismerjük fel”, és hogy érdekesebb „az esszé – olykor egymásnak ellentmondó – princípiumaiként értett jegyeit” kiemelni, „amelyek a regény értelmezésében eredménnyel kecsegtetnek” (20.). Az ellentmondás pedig a következő: A 19. lábjegyzet szerint „Mekis D. ismét csak műfajként próbálja behatárolni” (20.) az esszét, míg a 21. ezt állítja: „Mekis D. János például az esszét kifejezetten írásmódként definiálja” (21.).

A *Műfaj árnyéka* című második szöveg nagyszerűen egészíti ki az elsőt, a köztük folyó párbeszédéből sok minden kiderül többek közt a gótikus regény műfajáról is. Ez a tanulmány szintén műfaji problémákat tárgyal, Carlos Ruiz Zafón *A szél árnyéka* című regénye elemzése során. A románc és a gótikus regény fogalmának több értelmezését veti egybe, hogy végül megállapítsa: „A románc és a gótikus regény között az egyik lényeges és egyáltalán nem elhanyagolható különbség tehát az, hogy míg a románc végső soron jól végződő történet, s ekként a metafizikai bizalom érvényességéről tanúskodik, úgy a gótikus történet nem szükségszerűen feltételezi a világ rendjének helyreállítását” (28.). S ez az a nyom, amit követve értelmezi a regényt, annak műfajváltását a gótikus regénytől a románcig, s az ebből következő világképi konzekvenciákat.

Ezek után csalódás, hogy a további szövegek nem élnek az első kettőben tapasztalt invenciózus analitikus mélységgel. Talán még a Lorca magyarítását tárgyaló *Nagy László Siratóéneke és a magyar Lorca-olvasatok* indul el ezen az úton, de a lényeges ponton inkább a leíró jellegű filológia felé kanyarodik, megállapításai sokszor a történeti események újramondásai. Ahogy érdekes könyvszakmai és kulturális ismeretekkel szolgálnak a magyar irodalom spanyol fogadtatásáról szóló dolgozatok is, ám ezek jobbára szintén a helyzet leírásából táplálkoznak. Ami természetesen nem baj, ha ez volt a céljuk/műfajuk, mindenesetre az első két tanulmány mellett hiányérzetet hagynak maguk után.

Az olyanfajta fogalmi félresiklás, melyet már fentebb említettem, más szövegekben is megtalálható, sajnos, ott a tanulmány szerkezetében fontosabb helyet kérdőjelezve meg. Gondolok itt például a *Boldogok, kik látják a látót!* című tanulmányra, mely megállapítja: „Hogy a Mécs-versek egy része verses prédikációként is értelmezhető, arról a költő szentbeszéd-előkészületei tanúskodnak...” (74.). Persze ilyesmiről elsősorban magának a versnek kellene tanúskodnia, nem az előkészületeknek, de ezzel a finomítással együtt is Bárczi szá-

mára azért fontos ez a kijelentés, mert alapot ad arra, hogy a homiletika, vagyis az igehirdetés szabályainak szempontjai felől közelítsen a versekhez, megkülönböztetve ezeket a szabályokat a világi retorikától. Végül aztán ebből az irodalmon kívüli pozícióból tesz kísérletet arra, hogy „az ún. katolikus költészet körébe tartozó versekről is lehessen szöveggént, azaz irodalomként beszélni, s mentesüljenek a rájuk vonatkoztatott kultikus beszéd gyakorta megfoghatatlan és ellenőrizhetetlen kategóriái alól” (81.). Ez pedig nem csupán első látásra lehetetlen.

Mindenképpen meg kell említeni még, hogy *Identitás és irodalom* címmel Bárczi Zsófia egy, a nyitrai egyetemen végzett kis közvélemény-kutatás eredményeit, illetve az annak apropóján megfogalmazódott kérdéseket közli. A kutatás a diákok olvasási szokásaira, benne a szlovákiai magyar irodalom szerepére vonatkozott. Az eredmények megdöbbentőek, a nem olvasott (szlovákiai magyar) irodalom szimbolizálódása felé mutatnak, végiggondolásuk az oktatási és kulturális rendszer átalakítására ösztönöz.

Duba Gyula *Ulysses Ontario tartományban* címmel adott ki egy, korábban már folyóiratokban, sőt kötetben is megjelent írásokat tartalmazó könyvet a Madách–Posonium Kiadónál. Kritikám hangsúlyozottan ezt a könyvet érinti, melyben Duba így fogalmaz „Kritikusaim gyakran megállapították, néha egyenesen a szememre vetették, hogy a közvetlen környezetemről, a velem történekről, tehát jószerevével önmagamról írok” (129.). Ez kétszeresen is igaz erre a kötetre.

Egyrészt Duba meghatározó közege a szlovákiai magyar kisebbségi lét és irodalom, előbbi krónikása kíván lenni egy, a szlovákiai magyar jelzővel leírható textuális közegben. Hivatkozásai, utalásai néhány felületes (kivételet talán Joyce címben is idézett művének valóságcentrikus [!] megközelítése jelent...), s nem is egészen pontos világirodalmi vagy filozófiai utalást leszámítva ebben a kontextusban fogalmazódnak meg, illetve erre vonatkoznak. A dubai szempontból a magyarországi magyar irodalom szinte jelen sincs, ezért mondhatja a következő, az irodalom történeti jellege miatt nyilvánvalóan helytelen, „makacs” meggyőződést: „...irodalmunk [a szlovákiai magyar – B. Zs.] felnövekedése sajátos körülmények között zajlott, a nincs, a semmi jelenléte kétségtelen a legelején, bár nem a semmiből, hanem önmagunkból lettünk!” (177.) (Lásd még: „Minden bölcséleti rendszer előről kezd a világ értelmezését...” [130].) Igaz, a Turczel Lajosról szóló esszéjében megemlíti ebben az összefüggésben, hogy ez a semmi relatív (226.), de lényegében meghagyja a szlovákiai magyar irodalmat teljesen független entitásként kezelő, vagyis önmagába záró képet. A tabula rasa kedvéért még a két világháború közötti irodalom is kerten kívülre kerül, csak Fábry Zoltán mentődik át – Duba esetében nem véletlenül, idézett szövegei, szeleme, erkölcsi tanításai ott kísértenek a kötet esszéiben. Mindezzel – bár igaz, egy helyen az „egyetemes magyar lélekről” beszél (64.) – a magyar irodalmat eltávolítva-eltagadva, egyfajta „felföldi szellemisé-

get” (57–62.) hirdelve, eléggé megkérdőjelezhető módon próbálja önmagát az alapító atyák szerepébe helyezni – kitűnő példaként szolgál arra, hogy egy szándékosan leszűkített térben egy önkényesen megfogalmazott eredetmítosz végtelenül sok minden megtételének és elbeszélésének legitimálására tehet kísérletet. Az elmondottakat az is alátámasztja, hogy a kötetben Fábry Zoltán, Turczel Lajos, Győry Dezső és Sellyei József – minden hibájuk és megkésettységük ellenére ezek számítanak a jobb esszéknek – mellett önmaga (!) szövegeit és életét elemzi részletesen. Alaphangneme pedig a kisebbségi beszéd, pl.: „Ez a »nyomott« kisebbségi közérzeti elem sajátosan homogénná [sic!] teszi a létfeltételek világát, nem érvényesül állandóan, mégis mindig jelen van [...]. Mintegy »témává« avatódik ez a szorongató létérzés, s a tettekre is rányomja a bélyegét. A formai kísérletezésnek alighanem kisebb teret nyit, mint a szabadabb-tágasabb léthelyzetek, a gondtalanabb nyelvi-közösségi méretek közt alkotó irodalmak térségei” (137.). Tehát a szövegekből – érthető módon – nem hiányzik az a pátosz, melyet több alkalommal is a nemzetiségi író elhagyhatatlan jellemzőjeként nevez meg (pl. 332.), a Fábrytól eredeztethető európai magány pátosza. S hogy ez a patetikus elképzelés mennyire tarthatatlan, mennyire önmagába fordul, arra épp Duba kötete a legjobb példa...

Másrészt pedig úgy igaz a kritikusok által említett vád, hogy Duba örök témája: saját maga. Ami intenzitása miatt gyakran eléggé megmosolyogtató helyzeteket teremt saját „parádés életút”-ja (131.) bemutatása, saját életműve elemzése során, pl.: „Alkatilag is fogékony lehetek a dolgok mélyebb átélésére, a jelenségek maradandó elsajátítására, a termékeny emlékezésre” (131.); „S elcsodálkozom, micsoda mélyrétegei vannak az idő mélyén annak, amit maig művelek!” (151–152.).

A kötet esszéit – talán nem túlzás kijelenteni – a fentiekén túl leginkább a valóság, a történelem (idő) és az írói stílus fogalmakkal jellemezhetjük. Vagyis egyfajta esztétikai rendszer rajzolódik ki a szövegekben, ám a szerzővel ellentétben nem állíthatjuk, hogy a semmiből. S azt sem, hogy az idő múlása nem hagyta volna rajta a nyomát annak megítélésén. Finoman fogalmazva is furcsa módon a kötetben egy 1971-ben és két, 1986-ban keletkezett írás is szerepel, melyek magukon őrzik keletkezési idejük politikai közegének nyomát, főleg a Győry Dezső művészetét elemző 1971-es terhelt a szocialista világlátás futamaival – ugyanakkor mutatják is Duba eszme-rendszerének szinte teljes változatlanságát (ami megdőbbentő, ha összehasonlítom a nemzedéktárs Tőzsér Árpád mindig frissé újuló lírájával, gondolkodásával). A szocializmus kontrollált irodalomelméleteinek korában akadémiainak számító esztétikai nézetek a kötetben előforduló vulgarizált formában újramondva megmosolyogtatóak, vagy még inkább, nevelésesegek.

Duba „esztétikáját” röviden a következőképpen foglalhatnám össze: az irodalom a valóságot képezi le, az író, akinek az emlékezés szolgál forrásként az alkotás során, egyfajta szűrőként működik, akin

átfut a sok élmény és emlék, hogy aztán a közösség számára is marandó formában lásson napvilágot. Duba Karinthy szavaival mondja, hogy a valóság is komponál, vagyis elég leírni, amit történt. Egy másik helyen a képzeletet nevezi meg, amely az emlékeket formába önti, ennek mozgásterét a „lehetséges” határolja, és célja a lényeg (vagyis a valóság) pontosabb megragadása – ugyanakkor az elméletileg pontosan nem meghatározott képzeletnek a referencialitáshoz való ambivalens viszonyát egyáltalán nem tárgyalja. A másik szövegszervező erő pedig az ösztön, bár elég nagy homály veszi körül ezt a fogalmat is, és többféle adatot olvashatunk arról, hogy az alkotás során milyen arányban működik közre. Szerzőnk ádáz csatát vív az „irodalmissággal” (Duba teszi idézőjelbe), mint a semmitmondó formai kísérletezéssel, s ennek okán az egész posztmodern irodalmat és elméletet elutasítja (megint csak nincs tisztázva, a lehetséges értelmezések közül mit is ért ez/ezek alatt). Mindeközben Duba szerint az író kifejezőkészsége, stílusa különbözteti meg az átlagember-től. Ha a tárgyalt kötet szövegeit vesszük szemügyre ilyen szempontból, akkor azt látjuk, hogy a stílus leginkább az érzelmi fokozást, a pátoszt jelenti, a felkiáltójelek feltűnően gyakori használatát. Legjobb példa erre a *Szerelmes földrajzom* című esszé egyetemes magyar lelket elemző zárása: „Olyan működő és elolthatatlan atommáglya lehet, amelyet annak idején a nagy Herder is alábecsült!” (64.) A másik oldalon pedig a közhelyek és üres szólamok végeláthatatlan, önellentmondásokkal terhelt ismétlését, variálását, a témák mértéken felüli túlírását olvashatjuk ki prezentált stílusként. Erre mint példa a következő mondat hozható fel: „Igen, a komikummal dolgozó író jelene formálja és determinálja!” A dubai gondolkodásmódot ismerve, a komikum bármikor behelyettesíthető a tragikummal, a jelen a múlttal (emlékek)...

Duba úgy beszél a valóságról, mintha mondjuk Kant még nem gondolkodott volna el annak megismerhetetlenségéről. Úgy beszél az irodalomról, mintha mondjuk Gadamer nem gondolkodott volna el annak történetiségéről, párbeszéd jellegéről. Úgy beszél az igazságról, mintha mondjuk Nietzsche nem gondolkodott volna el a tények tarthatatlanságáról – Duba a „mindenekfeletti igazsághoz való következetes ragaszkodás”-t teszi meg az írói alkotás alapjául (152.). Úgy beszél a történelemről, mintha mondjuk Foucault nem gondolkodott volna el annak narratív voltáról – Duba szerint az irodalom sem lehet teljes egészében fikció, így a történelemírás végképp nem, másrészt például a következő idézet is ezt támasztja alá: „Minde-nekelőtt a korán felismert törvény, hogy az irodalmi mű ugyan a benső idő terméke, de valós léte a történelmi – tehát külső – időben realizálódik” (32.). Úgy beszél a nyelvről, mintha mondjuk Derrida nem gondolkodott volna el a jelölők megbízhatatlanságáról – „...a nyelvi jelek eltökélten nevezik a dolgokat...” (140.); „A valóságjelek hordozzák, mintegy magukon viselik a nyelvi jeleket” (153.). Olyan naivitással beszél a szupermarketek többek közt családi programot is kínáló jelenségéről, mintha még nem létezne globalizáció-

kritika, vagy akár az antiglobalizáció – „Ezeken a helyeken zajlik [...], az árutömegek között valósul meg és él a modern műszaki civilizáció jelenének életfilozófiája. Innen ered valamiféle benső biztonság és nyugalom, a valós értékeknek és nagy méreteknek az emberben összpontosuló és a lélekben megvalósuló öntudatosodása” (95.).

Duba úgy beszél a humorról, szatíráról, mintha mondjuk – annak ellenére, hogy *A nevetést* idézi is – Bergson nem gondolkodott volna el annak mélységéről, rétegzettségéről. Az *Emlék és novella* című esszéből megtudhatjuk, hogy „míg a drámai tény reális jelenség, az irreális inkább a komikum testesíti meg” (155–156.). Az *Emlék és humor* ezt követően Bergsont parafreazálja egy régi naplőfűzetből vett idézetben, éppen egy olyan szöveghelyet, amely a fenti állításnak ellentmond: „A vígjáték a valódi élethez sokkal közelebb van, mint a dráma” (170.). A későbbiekben Duba azt állapítja meg, hogy „a humor (is) drámai műfaj, nem megjelenít és elbeszél, hanem elvontan tömörít és összegez, irányzatos értékítéletet sugall” (174.). Az ilyen önellentmondások után nemcsak a realitás és az irrealitás dubai felfogásával nem lehetünk tisztában, hanem azzal sem, mit is ért humor alatt. A 176. oldalon idézett Turczel Lajos, helyesen, megkülönbözteti a humort és a szatírat, de Dubánál még ezt követően sem lelhető fel ilyenfajta differenciálódás, csak az abszurd (a lehetőséggel szembeni „lehetetlen”) kategóriáját különbözteti meg később – talán érthető okok miatt.

Keserű József *Mindez így* című kötetét a Nap Kiadó adta ki a *Kaleidoszkóp* könyvek egyre rangosabbá váló sorozatában. A szerző tevékenységét ismerve, kissé talán későn jelentkezett a debütáló kötet. Valószínűleg ennek is köszönhető többek közt a kötetet jellemző műfaji és témabeli heterogenitás. Fontos szövegek kerültek ebbe a gyűjteménybe, melyek a tárgyalt, főleg prózai művek recepcióját innovatív értelmezésekkel gazdagítják. Új meglátások jellemzik azt is, ahogy Keserű nagy műveltségről tanúbizonyságot téve a kortárs filozófiát és irodalomelméletet alkalmazza, bizonyítja, miközben ezeknek a teóriáknak a narrációra vonatkozó minden lényeges kulcsfogalmát (idő, tér, téridő, arcadás, elbeszélő, hang stb.) szemügyre veszi. Mindenekelőtt a Krúdy és Gazdag József prózáját megszólaltató szövegeket emelném ki, de a Talamon Alfonz, Miloš Urban és Grendel Lajos egy-egy művét elemző tanulmányok is sokat tesznek hozzá az említett szerzők recepciójához, sőt Duba Gyula *Aszály* című regénye szintén sokat köszönhet Keserű elemzésének azzal, hogy termékeny módon bevonja a kortárs irodalmi diskurzusba.

Krúdy Gyula *N. N.* című regényének elemzése, a *Krúdy és a kísérteties* a legterjedelmesebb szöveg a kötetben, ennek megfelelően a legalaposabban járja körül tárgyát. Keserű abból indul ki, hogy nem tartható fenn a „Krúdy-stílusról” szóló diskurzus, helyette inkább az egyes szövegekben megszólaló elbeszélő(k) stílusát érdemes elemezni. Hogy mit is ért elbeszélő(k) alatt, azt Maurice Blanchot és Paul de Man elméletei alapján vezeti le, s Blanchot terminusát, az elbe-

szélői hangot alkalmazza jelölésére. Ezt követően is a francia szerző gondolatait követve, az elbeszélő hangok között Krúdy szövegében egy olyan meglétét mutatja ki, mely nem köthető semmiféle archoz, hanem benne olyan valami beszél, ami az „az” névmással jelezhető, s ez nem más, mind a mindenkori „idegen”, a kísérteties, mely nem hagyja nyugvóponttra jutni a regény értelmezését, a felépített rendszereket azokon kívülről, de mégis azok részeként folyamatosan megkérdőjelezi, újak felállítását kezdeményezi. Az elbeszélő hang esetében meggyőző gondolatmenetét további két területen, az *N. N.* regényidejét és -terét vizsgálva szintén próbára teszi. Megítélésem szerint sikerül is ez a próba, az idő esetében mindenképpen, a tér esetében azonban bizonyos hangsúlyok eltolódnak – de erről majd később.

Abfahrt – Departures, 2004, óriásplakát, Billboart Gallery Europe

A plakát az új évezred Amerikájában és Európájában örült ´menetrend´ szerint lezajló terrortámadásokra utal. A szeptember 11-i New York-i események után pontosan 30 hónap elteltével a terrortámadásra Madridban is sor került. A terroristák mindkét esetben a menetrend szerint haladó tömegközlekedési eszközöket használták fel. Az orosz ruletthez hasonlóan működő rendszerben senki nem tudja, mikor és hol lesz az új célpont.

Gazdag József *Az otthonról való bizonyosság* című novelláját *A csend, ami marad* elemzi. Keserű a megnevezés, a szavakkal történő leírás problémájára, valamint a szövegből áradó, mindent átítató bizonytalanságra irányítja értelmezése során a figyelmet, és interpretációja irányával messzemenően egyetérthetünk. Ebben az esetben is a megszólaló hang, a bejárt tér és idő az, ami gondolatmenetét vezeti, illetve az egyes szövegrészek közti modalitásbeli különbségek. Az elemző bemutatja, hogy az egyes, más részeknél többes szám első személyű elbeszélői hang a homályos téridő-képzetek következtében marad bizonytalan, illetve a folyamatos (ön?)korrekció okán, mely a többes számú, megszólalásában biztosabbnak ítélt hangot is bizonytalanná teszi végül. Fontos felvetés az is, hogy akihez a hang(ok) beszél(nek), tulajdonképpen nincs jelen, a hang(ok) szinte önmagába záródik(nak), el is némul(nak). A megnevezett másik, Ágnes is csak hiányként jelenik meg. Az ő hallgatása Keserű szerint nem más, „mint a másik csendje, amely a felelet hiányaként a másik halálára utal” (158–159.). Ugyanakkor úgy vélem, a „másik csendje” egy újabb, másféle eredménnyel kecsegtető értelmezési utat is megnyithat, ami azonban kihagyott ziccerként, vagyis hiányként jelenik meg Keserű elemzésében: a „másik csendjével” az én konstituáláshoz szükséges „másik” – nem csupán Ágnes – hiányzik, s ez az a dolog, ami az én szétesettségéhez vezethet a novella szövegében.

Kiváló debütáló kötetként értékelhető Keserű József könyve, az első kötet hibái azonban nem kerültek el. Egy alaposabb átolvasás során sok bosszantó nüansz, hiba elhárítható lett volna. Mindenekelőtt arra gondolok, hogy néhány szövegnél az alkalmazott elmélet túlságosan nagy mértékben határozza meg az eredményt, mintha nem az elemzett szöveg, hanem a teoretikus prekonceptiók diktálnának, így az idő, tér és elbeszélő problémájának nem igazán produktív körüljárását láthatjuk a Bánki Éva-, Háy János- vagy a Parti Nagy-elemzésben, mely utóbbi megítélésem szerint sikertelenül próbálkozik a Parti Nagy-recepció prekonceptióinak felülírásával, helyette más köntösben megismétli azokat. Másrészt pedig néhány szövegben sajnálatos módon a kritikai látásmód kevés helyet kap, laudációszerű szöveget kapunk Benyovszky Krisztián és Tözsér Árpád könyveinek tárgyalása esetében. Talán ez az a pont, amikor a műfaji heterogenitás a kötet kárára van.

Az apróbb, de bosszantó hibák közül a fogalmazás redundanciáját emelném ki, sok helyen, főleg az Urban-, a Bánki- és a Krúdy-regény elemzésekor hangzanak el akár többször is ugyanazok a megállapítások. Utóbbi esetében más következtetlenség is felmerül. Ahogy már utaltam rá, Keserű elveti a „Krúdy-stílus” fogalmát, ugyanakkor gondolatmenetében rendre visszatérnek ennek nyomai: a 203. oldal lábjegyzetében „a szerzői beszéd dominanciájáról” és általában a „Krúdy-hősökről” beszél, a 207. oldalon pedig a „Krúdy-hasonlatról”, ahogy tanulmánya címe is ilyen általánosítást sugall. Vagyis mintha a tanulmány elbeszélőjének metonimikus beszédmódját idegen elemek zavarnák, mintha itt is az „idegen” szólalna meg.

Egy másik következetlenség ebben a tanulmányban az elemzett *N. N.* utolsó mondatának félreértése, mely így szól: „Aztán nemsokára elutaztam, s búcsút vettem életem ezen évszakától is, mint annyi mindent elhagytam és elfelejtettem, ami az életben történt velem.” Ez Keserűnél a totális felejtés aktusaként értelmeződik, miközben megítélésem szerint az „annyi mindent” nem ezt sugallja. Az elemzés során az idézett mondat később is a totális felejtés hivatkozási alapjaként jelenik meg, s ez aztán az értelmezésbeli hangsúlyok eltolódásáért tehető felelőssé, bár, ahogy már szó volt róla, a gondolatmenet sikerét végül valószínűleg mégsem veszélyezteti. És, sajnos, még lehetne sorolni. Például: nyilván csak fogalmazásbeli probléma: „A krimi metafizikus műfaj – ez annyit jelent, hogy egy olyan világot teremt, amelyben minden valami másra, valami önmagán túlira utal, s ez a »túli« a helyes módszerrel megfejthető” (261.) – mintha a metafizika bizonyossággal megfejthető lenne... Vagy például a következő félmondat tautológiája: „...a nyelvi megformáltság magán viseli a teremtettség jegyeit” (76.).

A Madách-díj kuratóriuma elé ugyan irodalomtörténeti, -elméleti kötetként került, de olvasása során hamar kitűnik, hogy Koncsol Lászlónak a Madách–Pozoniumnál megjelent *Cseppben az öböl* című könyve kicsúszik az irodalomelmélet kompetenciája alól, ahogy Koncsol maga is fogalmaz egyik szövegében általában a saját utóbbi években végzett munkáját jellemezve, az irodalom perifériáján mozog, vagyis nem célja, hogy a kortárs irodalomelméleti diskurzusba érdemben beleszóljon. Nagyon sok szöveg alkalmi, és ezen túl is a többség a vallási-egyházi-politikai publicisztika, valamint a történeti visszaemlékezés között ingadozik, erősen vallásos és nemzeti felhanggal. Némely szöveg beválogatása talán még ilyen kontextusban sem indokolt, gondolok itt az *Egy nap Rómában* című kis interjúra, mely a szerző pápai audienciájáról szól. Viszonylag sokszor találkozhatunk aktuálpolitikai kitérőkkel is, ezek érvénye nem pusztán a tekintetben kérdőjelezhető meg, hogy a kötetben vajon miért kaptak helyet, hanem mondanivalójukat tekintve is, például a következő, a buddhizmus, az iszlám és a sámánizmus szerepét tárgyaló kolonialista ízű kiszólás is: ez a három nagy rendszer „gátolta a civilizáció fejlődését” (37.).

Az első irodalmi tárgyú írás jellemzően *A hit és a Biblia a 2. világ-háború utáni felvidéki magyar irodalomban* címet viseli, és ez is inkább a visszaemlékezés vonalát erősíti, ahogy a különböző kötetekről, pontosabban azok apropóján készült szövegeit is inkább ez az utólagos ön- és társadalomelemző attitűd jellemzi, valamint a történelmi tünődés, viszont az irodalmi szempontú elemzés semmiképp. Ha már tetten érhető a szövegekben az irodalom mint téma, akkor is inkább szubjektív irodalomtörténeti adalékokkal szolgál, mintsem elméleti belátásokkal.

Németh Zoltán *Penge* című, a Plectrumnál megjelent kötete az Új Szó hasonló elnevezésű rovatába írt cikkeit tartalmazza. Zsurnál-

kritika, ami műfajánál fogva szintén az irodalomtudomány peremén helyezkedik el. A bevezető esszé a negatív, vagyis az aktuálisan tárgyalt kötetéről negatív véleményt megfogalmazó kritika érvényességéről, Németh szavával, „őszinteségéről” értekezik. Lényegében azokat a közhelyeket ismétli meg, amelyeknek magától értetődőnek kellene lenniük minden kulturális mezőben, szimptomatikus azonban, hogy abban a közegben, ahol ezek a kis kritikák először megjelentek, vagyis a (szlovákiai) magyar kulturális térben, nem felesleges Németh fáradozása, s meg kell említeni újra olyasmiket is, hogy a kritika a kritikusról is beszél, hogy fontos a negatív „őszinte” kritika, hogy az „»őszinteség« csak a felkészültség és korrektség mellett válhat értékessé” (10.).

Ami pedig a konkrét szövegeket illeti, ezek skálája az egy-egy motívumot kiragadó kritikától az átfogó jellemzésig húzódik, egy másik szempont szerint pedig a „komoly” elemzéstől a szarkazmusig. Észrevehető egyfajta oktató-nevelő póz is, amivel Németh az irodalomelméleti szakkifejezéseket, meglátásokat elmagyarázza, így az – ekként eleve szakmán kívülinek tekintett – olvasó betekintést nyer például a modern és a posztmodern poétikák közti különbségekbe, a különböző szubjektumfelfogásokba, az irodalomtörténeti tendenciák alakulásába, a kánonok változásába. Különösen tanítóbácsisra sikerült a „Kovács András Ferenc, azaz KAF” kitétel.

A hóhért pedig e kötet örvéin olyan okok miatt akaszthatjuk, hogy bár általában szellemes, lényeglátó röpelemzéseket olvashatunk, néha „leül” egy-egy írás, talán mikor a rutin túl nagy szerepet kap, vagy amikor a heti leadási kényszer hatása nyilvánul meg, például a Tózsér Árpád *Légygökörek* című kötetét bíráló *Kiküzdött versnyelvet* vagy a Kukorelly Endre *Samunadrágját* elemző *Roncsolt gyermeknyelveket* lehet kiemelni. Ezen túl pedig olyan pontatlanságokat említhetnék, mint például: „Ami a *Légygökörek* verseit a nyelven kívül egységessé teszi, az nemcsak a már említett költői nyelv...” (11.), vagy hogy Bárczi Zsófián a „kialakult elbeszélő nyelv” hiányát kéri számon, majd három sorral lejjebb a következőket írja: „Kultivált nyelve, a műveltségélmény összetett felhasználása azonban a kötet több írásában feledtetni képes az előbbi hiányokat” (59.). Ami egyébként Németh Zoltán kötetére is érvényes.

Az elsősorban költőként ismert Vida Gergely *Babits-olvasatok* címmel jelentetett meg egy tanulmánykötetet a Kalligram Kiadónál. A Babits korai lírájával, esszéivel foglalkozó monográfiája azonban korántsem meglepetés, egyes szövegei már különféle irodalmi lapoknál, antológiákban napvilágot láttak, ugyanakkor Vida lírája is bizonyítja allúzióival, idézeteivel, hogy nem áll tőle távol Babits költészete. A kötet szerkesztőjeként kritikai állásfoglalásom nem lehet a legkisebb mértékben sem objektív, a hibákat egy harmadik, negyedik... szem láthatja majd meg.

A múlt század kilencvenes éveiben, a korábbi nagy figyelmet követően – melynek csúcsa kétségtelenül Rába György nagyobbik

monográfiája volt –, Babits Mihály életműve a háttérbe szorult, az akkor domináns, bár folytonosan újjászerveződő recepcióesztétikai kánon más alkotók műveit részesítette előnyben. Ugyanakkor szinte ezzel egy időben az ellenkező előjelű folyamat is megindult, pontosabban – ahogy az előszóból is megtudhatjuk – folytatódott, de inkább csak az ezredfordulóra erősödött meg a többek között Kelevéz Ágnes nevével jellemezhető rekanonizációs igyekezet, mely végül talán a recepcióesztéták azon csoportja pozíciójának átgondolását is eléri, mely Kulcsár Szabó Ernő Babitscsal kapcsolatos véleményváltása után is kitart az elutasító viszonyulás mellett.

Vida Gergely a fiatal Babits költészetében véli felfedezni azt a szövegegyüttest, mely a két folyamatot, vagyis a de- és a rekanonizációt valamilyen módon összekötheti, szerinte „a kettő közötti törés csupán látszólagos, sokkal inkább egy *elhallgatott folytonosságról* lehetne beszélni” (16.). Ennek az elképzelésnek az egyik legfőbb mozgatója, hogy Babits költészetét nem lineárisan tekinti a szerző, ahogy például korábban Kulcsár Szabó Ernő vagy Bónus Tibor is tették, hanem szétválasztja a korai és a kései Babits poétikáját. Vida tipikusan az ezredfordulóra és kisebb mértékben az azt követő időkre tehető elméleti belátások mentén vizsgálja, tegyük hozzá: alaposan, az alcímben is jelzett korpuszt – a fiatal Babits műveit. Célja pedig nem más, mint annak vizsgálata, hogy „kimozdíthatók-e a Babits-irodalom által fenntartott metafizikai oppozíciók, hogy a versszubjektumok entitás volta mindig védett marad-e” (uo.).

Elméleti alapállását legfőképp a dekonstrukció, a hermeneutika-recepcióesztétika és részben a médiaelmélet határozza meg, miközben gondosan ügyel arra, hogy fejtegetései kiindulópontjául mindig a vizsgált szöveg szolgáljon. Megközelítése dekonstruktív alapállásának megfelelően nyelvi, a nyelv alapvető retoricitását, retorikai teljesítményét fel- és kihasználó, ahogy a kötet hátoldalára kiemelt idézet is mutatja: „...valahogy mindig lemaradunk a jelöltről...” Ennek az eljárásnak köszönhetően lesz például a költői önértelmezés alapverse, *A lírikus epilógja* a Babits-líra énközpontúsága melletti pusztá érv helyett – a „csalfa/alfa” rím újszerű elemzésének köszönhetően – a retorikus olvasás melletti érv is: „...a kiazmikus kereszteződés és megfordítás éppen a »csalfaság« színrevitele a poétika síkján, így a lírai én önértelmezéseként és az olvasás trópusaként is olvasható” (127.).

Vida elemzéseinek (*A lírikus epilógja* mellett például az *In Horatium*, a *Játékfilozófia*, a *Theosophikus énekek*, *A világosság udvara*) eredményei kétségtelenül a jobb Babits-értéshez visznek közelebb, s meggyőző értelmezései alapján nem tűnik túlzásnak kijelenteni, hogy a szerzőnek az előszóban megfogalmazott célja teljesül.

JITKA ROŽŇOVÁ

A 2009-es év poétikája,

avagy

Bolyongások a szlovákiai magyar költészet labirintusában

Bevezetéképpen engedjenek meg egy optimista kijelentést: az elmúlt év meglehetősen termékenynek bizonyult a szlovákiai magyar szerzők versesköteteinek számát illetően (tizenkét kötet öt kiadó gondozásában). További pozitívum, hogy néhány valóban kimagasló, különös figyelmet érdemlő mű is felbukkant közöttük, melyeknek jelen írásban (is) figyelmet szentelek.

Az elmúlt irodalmi és kiadói „évad” legnagyobb meglepetései közé tartozik kétségtelenül Polgár Anikó *Régésző körömcipőben* (Kalligram) című kötete. Rutinos költőről, műfordítóról és irodalomtörténészről lévén szó, a meglepetés nem magában a könyv megjelenésének tényében rejlik, sokkal inkább az adott kötet kivételes erejében. Az erő az egyes szövegek sajátos felépítéséből, a témaválasztásból és a téma feldolgozásából fakad, s egyben abból a hangulatból, melyet a költő a választott megközelítésnek és a kivételes költői találékonyságának köszönhetően megteremt. Az első részben a keletkezés és a világra jövetel, az újjászületés, a szellemi és biológiai anyaság motívumai vannak túlsúlyban, a második részben pedig az utazás dominál (barangolások Görögországban, az európai kultúra bölcsőjénél). Az egyes versekben a költő érzékenyen és a visszafogott hangvételre való kifinomult érzékkel ötvözi a nő szubjektív tapasztalatait és a modern kor személytelen jellegét az antik mondák magával ragadó világával, a mitológiai nyelvezetet a mai nyelv eszközeivel. Az olvasó nemegyszer szembesül abszurd szituációkkal (pl. Párizs az orvos-nőgyógyász, Héra, Aphrodité és Athéné istennők a páciensek szerepében), tökéletes autentikussággal, sőt dermesztő naturalizmussal megfestett jelennel (*Klütaimnéztra panasza I.; Hermioné féltékeny; Oidipusz...*). A kötet dinamikáját egyéb lényeges ellentétek is fokozzák: a szabad nyelvi szerkezetek összekapcsolása a kötöttekkel, a lírai szinteké az epikaiakkal, a személyes megközelítésé a személytelennel, az emocionális elemeké a racionálisakkal. A sokszínűség és az ellentmondásosság ellenére az eredmény egységes, harmonikus egészben ölt testet, leleményes, időtálló és friss műben, melyet egyaránt jellemez a drámai mélység és a humoros könnyedség.

Tózsér Árpád *Csatavirág* (Kalligram) című kötetének költői szövegei a szerző hosszas alkotómunkájának eredményei. A hetvenöt éves költő tematikailag a lét, a feledés, a múlt idő kérdéseit veszi nagytitkos alá, melyeket szubjektív tapasztalatokkal és megfigyelésekkel szó át, de verseiben az antik történelemre és mítoszokra, illetve nagy irodalmároknak műveire is találunk utalásokat. A szórványosan előforduló kevésbé sikerült szövegek ellenére (pl. a *Függelék* fejezet) a sajátos írásmóddal készült kötet egy rutinos szerző elegáns, kidolgozott stílusának szemléletes bemutatása. Az irodalom, a történelem, a művészettörténet és a filozófia területén figyelemreméltó tudományos felkészültséggel bíró szerző lendületes, újító hozzáállással aknázza ki a magyar és világirodalmi hagyományokat.

Tóth László *Ma isten maga..., avagy Változatok a teremtésre* (Madách–Posonium) című kötet, amely a költő pályájának a keresztmetszetét kínálja, szintén igényes, izgalmas olvasói élményt ígér. A válogatás autentikus tanúbizonyság a költő negyvenéves autonóm „történelméről” – változások, átalakulások, mozdulatok széles spektrumáról, melyeket költői nyelve segítségével rögzített; a valóság szubjektív és objektív megismeréséről és átéléséről. A kötet szelektív jellegének köszönhetően az olvasó folyamatosan járja be Tóth László költészetének egyes síkjait, miközben szembesül a költői mű kulcsfontosságú kiindulópontjaival: az expresszivitással, a képiséggel, a játékosággal, a jelentős emocionális töltettel, a humorra és az (ön)íróira való hajlammal, a bibliai és a filozófiai motívumokra való tematikai irányultsággal, a magánélet, a családi élet témáival, illetve a mindennapi történelemből származó ingerekkel.

Macsovszky Péter 2009-ben két magyar nyelvű verseskötetet is jelentkezett, melyek összekötőkapcsa többek között a dista jelenléte, az ígérhatárok mozgatója, a merész – sőt szemtelen – cinikus, aki számára a paródia, az ironia és a nyelvjáték szervesen összetartozó „eszközök”. (Természetesen más kérdés, mikor, hol és milyen mértékben találkozunk az olvasó magával Macsovszky Péterrel, és mikor a művi leg megalkotott alteregójával.) Míg a *Hálás anyag* (Plectrum) című kötetben a kísérletezgetések olykor logikátlan, szélsőségesen steril és minimalista kijelentésekbe torkollnak, amelyek megfosztják költészeti nagyságuktól a szövegeket, a *Lapkvágatok* (Kalligram) című kötetben a szerző a jelentések kissé eltérő elven alapuló „újrafelhasználásához” folyamodik: újságcikkekben talált mondatokból vagy szókapcsolatokból egy eredeti összerakósdit, avagy szövegkollázst alkot, melynek segítségével a véletlen és a spontaneitás elvét a szándékkal és a programszerűséggel kapcsolja össze. És bár a túldimenzionált költői „aszketizmus” ez esetben is jelen van, a kötetegész sokkal kidolgozottabbnak tűnik.

Hiznyai Zoltán *Fordítva múlik – előre farol* (Lilium Aurum) című reprezentatív kötet, amely a költő kerek évfordulója alkalmából látott napvilágot (a kötet verseinek száma – ötven – a költő életévének felel meg), eddigi alkotásaiból készült válogatást tartalmaz. Azok számára, akik ismerik a szerző írásmódját, egyáltalán nem meg-

lepő a szó megragadását fáradhatatlanul más-más módszerrel „kereső” szerep kidomborítása. A szerző a humor és az ironia segítségével fokozott posztmodern identitások és intertextuális játékok szférájába ragadja magával az olvasót, a könnyed (sőt helyenként zabolátlan) költői nyelvbe – a másság szinonimájába. És nem lenne Hizsnyai Zoltán, ha nem sündörögne körülötte Tsúszó Sándor – a fiktív költői szubjektum, amely végigkíséri a szerző eddigi munkásságát. Az apró hibáktól eltekintve, amelyek a szövegválasztás és a kötet-összeállítás rovására írhatók, a könyv méltón reprezentálja a szerzőt magát és – remélhetőleg még nem kiteljesedett – életművét.

A közismert igazság, miszerint a kevesebb néha több, Bettes István *ibolya T-BOLYA* (Plectrum), Juhász Katalin *Látod, duzzad* (Madách-Posonium) és Gágyor Péter *Koptok* (Nap Kiadó) című verseskötetei esetében is beigazolódik. A probléma abból fakad, hogy a szerzők – kötetek összeállítása során – nem állítottak fel szigorúbb válogatási kritériumokat, melyek segítségével kivédhették volna a gyengébb verseknek a végeredményre nézve romboló hatását és a színvonalas szövegek fellazulását. Ezáltal minőség szempontjából ingatag kötetek láttak napvilágot, amelyek a frappáns és a kétséges, az ötletes és a klisészerű, az egységes és a szétzilált között lavíroznak. Egy következetesebb válogatás sokkal egyértelműbben emelné ki költői minőségüket.

Ha a felnőttek világából átvonulunk a serdülőkébe, mint a célközönség képviselőit, meg kéne minket szólítania Szászi Zoltán és Gyenes Gábor *Kamasz* (Lilium Aurum) című verses-rajzos kötetének, amely bizonyos mértékben kísérletnek számít. És bizonyára meg is szólítana, ha nem fordulnának elő benne olyan kifejezések, amelyek sztereotip és mechanikus használatuk folytán elveszítették frappáns mivoltukat, és ha sikeresen kihasználnák a korcsoport megszólításának esélyét. Hiszen – valljuk be őszintén – a költők úgy általában sem túlzottan törekedtek eddig erre. A tizenéves kisvárosi fiú alakja, akin keresztül a szerző az ifjúság problémáit taglalja, egyszerűen nem tűnik hitelesnek (bár a képregény-illusztrációk nagyszerűek). Szászi Zoltán többi könyvének ismeretében szükséges hozzáfűznünk, hogy ez nem szakmai *kézügyessége* vagy *leleményessége* hiányának tudható be.

Ugyanezt mondhatjuk el Z. Németh Istvánról és *Epercsutka, fagombóc* (Madách-Posonium) című kötetéről is, melyet elsődlegesen gyermekolvasóknak szánt. A szerzótől – és kötetétől – teljes joggal várjuk el a jól megválasztott és kidolgozott, ötletekben dúskáló üde, mókás szövegeket. S könyve bizonyos mértékig meg is felel az elvárásoknak, mivel a sikerült darabok valóban sikerültek; Z. Németh István ezennel is a szójátékokra és a humorra esküszik, viszont... Ő is ráfizet a következetlen válogatásra és az ún. mennyiségi célokat szolgáló versekre, melyektől egyszerűen érdekesebb lenne búcsút venni, akár egy kevésbé terjedelmes kötet árán is.

Az értékelést Szunyogh Zsuzsa fiatal felvidéki költő *Olé! Flasztershow* (Madách-Posonium) című verseskötetével zárnam, amelyről az internetnek köszönhetően csupán annyi tudható, hogy a szerző „versei oldott formájú, zenére, tánclépésekre hangolt, az ontológiai

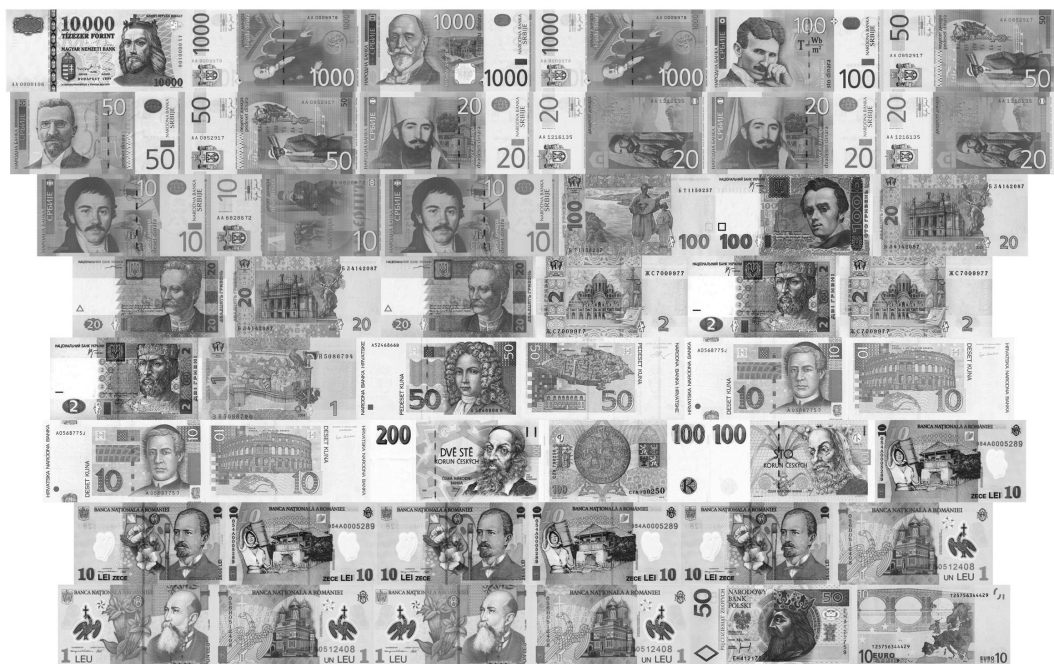
érdeklődést azonban megtartó létfutamok”. És miért csupán ezek a szimpla információk? Az ok egyszerű, bár nem egészen érthető. Mivel a könyvet nem jelölték a 2009-es Madách Imre-díjra (ez okból a kötetet nem az Irodalmi Alap biztosította számomra), eldöntöttem, hogy az összefoglaló értékelés megírásához látszólag a legegyszerűbb úton-módon szerzem be – könyvesboltból. Betértem az egyikbe, a másikba... a hetedikbe. Nem jártam sikerrel. Bár a kiadó a honlapján felsorolja azokat a helyeket, ahol a kiadásában megjelentetett kötetek beszerezhetők, száználmasan kevés van belőlük (ráadásul az ország különböző pontjain). A legparadoxabb viszont az, hogy a könyvesboltok működtetői, tulajdonosai részéről lenne érdeklődés, az együttműködés inkább a kiadó részéről hiúsul meg. Vagy netán versenyorientált világunkban nem tartják fontosnak a lehető legszélesebb olvasói publikum megszólítását a lehető legszélesebb térben? Sajnos, nem a Madách–Posonium az egyetlen kiadó, amelynek hasonló a hozzáállása a könyvpiachoz (olvasóhoz)...

De mivel a múlt évi könyvtermés elemzését optimistán kezdtük, a végére hasonlóan derűlátó befejezés szükségeltetik. Reméljük, hogy 2010-ben is kellő mennyiségű kitűnő vers és verseskötet születik, a mennyiség elve nem győz a minőség követelménye fölött, az elismert költőkön kívül pedig tehetséges elsőkötetesek is szót kérnek.

Change, 2010, print, folyamatban lévő projekt

A projekt azt a tételt modellezi, miszerint minél nagyobb a pénz körforgása, annál kisebb az értéke. Tízezer forintot váltok át különböző európai valutákra, míg az el nem veszíti értékének háromnegyedét. A végeredmény az EU uniformizált bankjegye: tíz euró.

Ç H A N Ğ Ę

SZALAY ZOLTÁN

Emlékfutamok, Szürkeárnyalatok

Szlovákiai magyar széppróza 2009

Amikor elkezdtem dolgozni ennek az előadásnak az anyagán, azaz a 2009-es szlovákiai magyar széppróza értékelésén, nem is annyira az általában problematikusnak tekintett „szlovákiai magyar” megjelöléssel akadt gondom, sokkal inkább a széppróza behatárolása nem tűnt egyértelműnek. Valószínűleg azért is, mert a 2009-ben szlovákiai magyar szerzőktől megjelent prózakötetek eléggé eltérő jellegűek, más-más hagyományhoz kapcsolódnak, s tulajdonképpen – amint azt látni fogjuk – csak két kötet sorolható egyúgyazon kategóriába.

Még a hagyományos szépprózával kapcsolatos olvasói beidegződéseknek látszatra leginkább megfelelő könyv,

Szászi Zoltán *A felejteni nem tudás gyönyörűsége és szomorúsága (Plectrum, Fülek)*

című kötete is meglehetősen rendhagyó mű, amely jellegénél fogva nem kedvez a megszokott műfaji besorolásoknak. A mű magát mint „gépesített kisreményt” határozza meg, már az alcímmel belerántva az olvasót abba a sűrű lírai nyelvbe, amellyel a szerző dolgozik. Szászi Zoltánt eddig elsősorban költőként ismerhette a közönség, ezért talán meglepőnek tűnhetett, hogy ezúttal regényszerű prózával rukkol elő. A könyvbe beleolvasva aztán hamar rádöbbenünk, ez a nyelvi világ egyáltalán nincs messze a költészettől, prózavers és anekdotafüzér sajátos keverékével van dolgunk. Ahogy a – véleményem szerint meglehetősen modoros – cím is mutatja: emlékezésregényről van szó, amelyben a közeli és távolabbi múlt képei kavarnak. A kavargást tessék szó szerint érteni: a kötet egyik kulcsfogalma a rendezetlenség, ami magyarázható az emberi emlékezet működésének másolásával, hiszen általában elménkben sem szigorú rendben található egymás mellett az emlékek, hanem meglehetősen összevisszaságban, egymás hegyén-hátán, egymásba fonódva-gabalyodva. Ez a nagyfokú rendezetlenség, az elme működésének lemásolására tett kísérlet – amivel együtt jár a szertelen, laza, csapongó nyelv – távolról James Joyce-szal rokonítja Szászi Zoltán művét, az emlékezet köz-

ponti szerepe pedig a másik nagy regénymegújítóhoz, Prousthoz köti. Modernista törekvések jellemzik tehát leghangsúlyosabban a könyvet, amelyet a szerző az „áldott, átkozott XX. század szülötteinnek” ajánl. Ez az ajánlás előrevetíti a történelmi utalások fontosságát; az elbeszélő személyes emlékeiből egy groteszk történelemlátás rajzolódik ki, sok sárral és sok sörrrel, amelyek váltakozva kerekednek felül egymáson s a szereplőkön (erre utal a *Fel, fel, ti rabjai a sörnek* fejezetcím is).

A lírizálás kísértése sajnos túl sokszor ejti rabul a szerzőt: kiváló novellaszerű betéteket is gyakran túlírtta és erőltetetté tesz a túlságosan csapongó, költőieskedő nyelvhasználat, s ez sokat visszavesz a szöveg erejéből. Ahogy sokat ront a minőségen és így a befogadói élményen is a meglehetősen gyatra szerkesztés, a helyesírási hibák és elütések sokasága. Mindazonáltal Szászi Zoltán regényírói bemutatkozása figyelmet érdemel, hiszen nem kizárt, hogy ebből a bőségesen áradó mesélőkedvből további, akár ennél a mostaninál jóval jelentősebb kötetekre is futja még.

Az emlékezés a kulcsfogalma

Tóth László Egy öngyűjtő feljegyzései, avagy Eszmék, rögzelmék, toposzok (Kalligram, Pozsony)

című kötetének is, amely a költő, szerkesztő, műfordító elegyes írásait tartalmazza, az utóbbi húsz évből. A kötet alcíme: *Esszék, futamok*. A „futam” Tóth László külön bejáratú műfaja, afféle keveréke a naplóbejegyzésnek, az esszének és a vallomásos prózának, de ezzel tulajdonképpen korántsem merítettük ki jelentésének minden rétegét. Olvashatjuk tehát a könyvet esszéregényként, vallomásos prózaként, de a legkézenfekvőbb talán a naplókötet meghatározás, ami valószínűleg azért is tűnhet pontosnak, mert a kötetet alkotó egyes szövegek végén zárójelben mindig ott találjuk keletkezésük helyét és idejét. Jómagam elsősorban rendhagyó naplókötetként tekintek a tárgyalt műre, s ebből a nézőpontból vizsgálom a továbbiakban.

Ami a kötet felépítését vizsgálva talán a legszembeütőbb, hogy a szövegek keletkezési idejének feltüntetése nem determinál semmiféle kronologikus elrendezést. Amennyiben tehát naplókötetként tekintünk rá, rendhagyósága első eleme épp a kronologikus szerkezet elvetése. Ahogy haladunk előre a kötet olvasása közben, arra kell rádöbennünk, valamiféle tematikai rendszer körvonalai sejlenek fel előttünk. Feljegyzések a közéletéről, a bársonyos forradalom eseményeiről, hatvannyolcra és környékéről, a kilencvenes évek, illetve napjaink viszonyairól. Ezt egy Párizsról mesélő íráscsokor követi, majd egy szerelmi história kulisszái mögé nyerhetünk betekintést. A szerző azonban a filozofikus részeket kedveli jobban, ezért aztán a továbbiakban az elmélkedések általános síkra terelődnek. A naplóírásról is szó esik (hogy mégiscsak beigazolódjon a könyv naplókötet volta): „A naplóíró ugrásra kész vad. S a kiszemelt áldozat is ő maga” – tűnődik a szerző, s ennek a megállapításnak a fényében szedi ízekre saját volóját, minden hiányával együtt, hiszen „a hiány is lehet tar-

talom, az is lehet tartópillér, arra is lehet építeni”. A következő rész témája az irodalom, s ez tulajdonképpen már átvezet ahhoz a fejezethez, amelynek négy esszéje a kötet legsúlyosabb írásai közé sorolható: Kopócs Tiborról, Tózsér Árpádról, Domonkos Istvánról, Bettes Istvánról és Mila Haugováról. Az önértelmezés helyét itt a pályatársak értelmezése veszi át, s bár Tóth László nemegyszer – mint például a Tózsérről szóló esszétrilógiában – személyes emlékekből indul ki, végül minden esetben a művet hagyja beszélni, az elemzett szerzők és művek nyelvét, hiszen „amint a nyelv életre kel, amint elkezd teremteti és beszélni önmagát, már nemcsak mondani, hanem alakítani, írni, teremteti is fogja a történetünket” – amint a következő, teljes egészében a nyelv vizsgálatának szentelt ciklus bevezető szövegében olvashatjuk. Hódolat a nyelv előtt ez a néhány szöveg, a költői alázat megéneklése. *A világ közepe* című záróegység pedig miről is szólhatna, mint a végről, a múlttól, a családi emlékezet továbbéléséről – láthatjuk, a közösségi emlékezettől végül eljutotunk a személyesig, a legbensőbb, legtitkosabb tájakig.

Az önértelmezés egyik kulcseleme Tóth Lászlónál az identitás többretegűségével való szembenézés: ezt szolgálja Alter Egonnak becézett másik énjének szerepeltetése, bár meglátásom szerint Alter Egon helyzete ebben a kötetben meglehetősen homályos. Fontosabb és hangsúlyosabb az ősök, a család megidézése, a transzcendenssel való kapcsolat, a halottak tudásának fürkészése. A halálra való készülődés helyett a halálra való készülődés lehetetlensége áll a kötet utolsó futamainak háttérében: meg tudunk-e halni úgy, ahogy elődeink tudtak, olyan természetességgel, vagy az élethez való görcsös ragaszkodásunk tönkreteszi halálunkat is? A legvégső tépelődések terepe ez, ahol nem könnyű hitelesen megszólalni: Tóth László ezért őseihez folyamodik, őket, illetve az ő emlékeit beszélteti, s így jut el a felismerésig: „...egy pillanatra olyan érzésem támad, hogy én vagyok – élő – az árnyékvilág része, s ők – a holtak – sírjukban is valóságosabbak nálam.” S hogy mennyi bölcs humor mérhető az ősöktől, azt talán a szerző nagyanyjának tulajdonított mondat jeleníti meg a legtalálóbban: „Nagyapáddal annyit olvasunk mostanában, hogy utóbb még megtanulunk olvasni.”

Tóth László naplókötete részben megújítja a napló műfaját azáltal, hogy az emlékeket utólag újrendezi, tematikus blokkokat hozva létre. Hú marad azonban a hagyományhoz, két legfőbb példaképéhez, akiket számtalanszor idéz bejegyzéseiben: a kassai polgárhoz: Márai Sándorhoz, illetve pozsonyi lelki rokonához: Peéry Rezsőhöz.

Látható tehát, hogy rendkívül sűrű anyagú, telített prózakötet Tóth László naplója, s ha valami felróható neki, talán épp széttartó volta, ami meglehetősen türelmet vár el az olvasótól. Említhető lenne még egyes feljegyzések túlságos könnyűsége is, némely szövegek jobbára csak dokumentumjellegük folytán tarthatnak szert figyelemre. A kötet egésze szempontjából azonban ezek a jelentéktelenebb futamocskák is érdekesek lehetnek, amennyiben Tóth László alkotói háttéréől szólnak izgalmas adalékokkal.

Naplószerű feljegyzések gyűjteménye

Bolemant Éva Pozsonyi ész-lelések (Medlan, Pozsony)

című kötete is, ezek a szövegek azonban nyilvánvalóan teljesen más ambíciókkal íródtak, mint a fentebb tárgyalt naplókötet írásai. Bolemant Éva kötetének alcíme *Mindennapok kis tárcái*, tárcakötetként határozza meg tehát magát a mű, s a hátlapról értesülhetünk róla, hogy „a szerző egy családi hetilap és egy női webmagazin munkatársaként hetente osztotta és osztja meg életének bensőséges részleteit, s töprengésre ösztönző gondolatait” közönségével. Az alcím felvilágosít bennünket, hogy afféle hétköznapi kis tünődésekről van szó, Bolemant Éva tehát valószínűleg nem az örökkévalóságnak szánta művét, inkább csak afféle gyors kikapcsolódásnak, ami nem igényel komolyabb elmélyülést. Ezt igazolja a kötet nyelvezete, amely készen kapott fogalmakkal dolgozik, s jól ismert helyzeteket vázol a rendszeren szürkének nevezett hétköznapiokból. A szövegek nem szépirodalmi nyelven szólnak, inkább a napi publicisztika nyelvén, nemegyszer azt is alulról súrolva. „Igazi érték ez a gyűjtemény!” – olvashatjuk még a hátlapon, s nem is fér hozzá kétség, hogy a szövegek az emberi élet nagy értékeiről akarnak beszélni, a családról, az anyaságról, a szerelemről, amely törekvés mindenképpen elismerésre méltó.

A kötet legfőbb gyengéjének azt tartom, hogy tulajdonképpen semmiféle szellemi munkára nem készíti az olvasót, mivel jobbára elhasznált motívumokat vonultat fel, eredetinek nem igazán nevezhető kivitelben. Másrészt gyakran bizonytalan a nyelvkezelés, suták és magyartalanok a szerkezetek, mint például a következő mondatban: „Úgy érzem, minden anya számára, aki felneveli gyermekét, ez az állapot soha nem ér véget.” Már az alcímben feltüntetett „kis” jelző is mutatja, hogy, amint már említettük, a szövegek nem nagy ambíciókkal íródtak, az efféle kirívó egyenetlenségekre azonban talán nem ártott volna odafigyelni.

Teljesen más szövegtájakra kalauzol bennünket

M. Csepécz Szilvia Királynő a kukában (Medlan, Pozsony)

című kötete, amely mint „kalandos meseregény” nevezi meg magát az alcímében. A meglehetősen provokatív cím mintha arra készítené fel bennünket: a hagyományos gyermek- vagy ifjúsági regények merész újragondolásával lesz dolgunk, s a szöveg valóban nem nélkülözi az erre utaló jeleket. A fordulatossá cselekményű történet kezdetén a két főhőst, Mikit és Arnoldot egy számítógépes játék tréfálja meg, legalábbis az első jelek erre utalnak. Egy furcsa mesevilágba jutnak, de a meglepetést sajátos reakcióval fogadják, Arnold kérdésére, hogy most meg hol vannak, Miki a következőket válaszolja: „Honnan a mikroprocesszorból tudjam? Én csak le akartam futtatni a vírusölő programot.” Hamarosan aztán megjelenik Barbi, Dea királynő, akire a Nagy Gonosz Zöldbab leselkedik, s ezzel elkezdődnek a rendkívüli események.

Hogy valóban nem „hagyományos” meseregényről van szó, azt a főhősök, Miki és Arnold gyakori kiszólásai igazolják. „– Ahá, nem is

tudtam, hogy mi az, ami még hiányzik! Egy legenda! Az nem elég, hogy normális srácokként már legalább három mesében benne vagyunk...” – és így tovább. Ezeken a megjegyzéseken kívül azonban a legtöbb meselem mégis hagyományosnak mondható: varázslatos termek (a Félbemaradt Szoba), beszélő tárgyak (Flóri, a rézkancsó), segítő erők (Klotild, a szarka; Hortenzia) és gonosz árulók (Monokli). A szerző igyekszik formabontó lenni, például azáltal is, hogy a főgonosz képében nem valami hagyományos szörnyet szerepeltet, hanem épp a Nagy Gonosz Zöldbabot, ezek az ötletek azonban nem mindig érnek célba.

Ahogy nem igazán működik a meseregény nyelve sem: általában körülményeskedő a nyelv, s nincs összhangban a rendkívül eseménydús történettel sem, mivel olyan gyorsan peregnek az események, hogy alig lehet őket követni, s ezáltal a szöveg a felszínesség benyomását kelti. Nem igazán értettem, miért kellett belevonni a történetbe a könyvekről szóló részt, ami szerintem annyira bonyolulttá és széttartóvá teszi a sztorit, hogy nehéz utána visszatérni a Nagy Gonosz Zöldbab vonalához. A történetfűzést leginkább talán az esetlegesség fogalmával lehetne jellemezni: mintha a szerző találmokra dobálta volna egymás mellé az ötletkezdeményeket, hátha összeáll belőlük valami. Ez a cselekmény azonban nagyon is szétesőben van, vagy legalábbis azt a látszatot kelti, hogy a kötet kényszeredetten született meg. A megoldatlanságot tulajdonképpen már a furcsa bevezető oldal előrevetíti: *Az előzmények* cím alatt öt sorban tudósítást olvashatunk arról, milyen időjárás volt épp a városban, amikor a tárgyalt események elkezdődtek. Nem tudjuk azonban, miféle köze lehetett a nyálkás, őszi időjárásnak a Nagy Gonosz Zöldbabbal való küzdelemhez, az előzményeknek semmiféle következményük nincs. Ez pedig az egész kötetfelépítés átgondolatlanságáról árulkodik.

Két további kötetéről szükséges még szólnunk, melyek sok szállal kapcsolódnak egymáshoz.

Póda Erzsébet Pillicke meséi (Lillum Aurum, Dunaszerdahely)
című kötete a hagyományos technikájú mesék vonulatához sorolható. A könyv hét mesét tartalmaz, illetve három összekötőszöveget, amelyek a történetek keretét adják. A mesék az otthon, a hovatarozás, a hűség fogalmi köré összpontosulnak. Tanulásaik hangsúlyozzák a sokszínűség fontosságát: Pillicke, a manó hazája a Színia nevű ország, ahol minden sokkal színesebb, mint az emberek világában. Sajnos, a kötet nyelve azonban nem igazán színes: sokkal inkább túlságosan leegyszerűsítettnek és szürkének tartható. Elcsépelet motívumok idéződnek meg, ráadásul a mesék gyakran épp a várva várt poén előtt szakadnak meg, mintha a szerzőnek nem lenne türelme végigmondani őket. A nyelv bizonytalan, kevés benne a humor és a játékoság, a mesék pedig kiszámíthatóak. Akadnak jól levezényelt részek is, ahol a szerző következetesen végigviszi, amit kitérített maga elé, mint például az *Alabár és Margaréta* című történet. Sok olyan újdonságot azonban, amik miatt épp a *Pillicke meséit* tudnám

bárkinek ajánlani a régi klasszikus mesemondók remekművei helyett, nem sikerült felfedeznem a könyvben.

Hogy mennyire közhelyes a sokszínűségnek a *Pillicke* meséiben kifejtett motívuma, mi sem bizonyítja ékeesebben, mint hogy egy másik 2009-es mesekönyv,

Csóka Ferenc Szivárvány lovag legújabb kalandjai (Lilium Aurum, Dunaszerdahely)

című kötete, amely ráadásul ugyanannál a kiadónál jelent meg, szinte pontosan ugyanezt az elemet használja. Szivárvány lovag ugyanis Színországban kalandozik, ahol – micsoda meglepetés! – minden sokkal színesebb, mint az emberek világában. Szó se róla, a könyv maga tényleg színes, talán túlságosan is, bár még az élénk színpompa is kevés, hogy elvonja a figyelmet a kiadvány borsos áráról...

A hátlapon olvasható ismertető szerint a kötet egy trilógia harmadik darabja. Szivárvány lovag, akit gyermekkorában még Hajnalpírnak hívtak, egy Don Quijote-i figura, vagy talán még annál is elfuseráltabb, lova, Mozdulj már pedig még nála is egy fokkal szerencsétlenebb alak. Az ő kalandjaikat követhetjük nyomon a karcsú kis kötet tizenegy szövegében.

A legnagyobb gond a *Szivárvány lovag*... esetében is a nyelvvel van: tele van modorosságokkal, s ezeken a modorosságokon kívül gyakorlatilag nincs is benne semmi. Jó példa erre a *Szivárvány lovag titka* című szöveg kezdőmondata: „Színországban tett első látogatásom után írt beszámolómban említést tettem a lovag kamaszkorát borító sűrű ködfátyolról, mely oly mértékben fedte el kedves hősöm akkori életét, hogy szinte azt kellett gondolnom, akaratlagos titkolózással van dolgom.” Az említett szöveg egyébként bevallottan nem is mese, inkább valamiféle kiforratlan miszticizáló eszmefuttatás. Mik ezek tehát, ha mégsem mesék? Nehéz megmondani, mert a meghatározást alaposan megnehezítik a következőhöz hasonló mondat-szörnyek: „Később, mikor végre megelégette a csend módszeres irtását, Szivárvány hanyatt dőlt a homokban, és a gyors száradás reményében átadta bőrét a napnak.” Az ironia helyett itt jobbra vastkos képzavarok teremnek csak. Talán nem tévedek nagyot, ha azt mondom, a *Szivárvány lovag legújabb kalandjai* gyermekirodalomnak túl sok, ún. felnőttirodalomnak viszont nagyon kevés és gyenge.

Amennyiben a fenti értékelések valaki számára túlságosan negatív kicsengésűnek tünnek, felhívnam rá a figyelmet, ezek nem abszolút értékű, megingathatatlan tételek, hanem csak szubjektív meglátások egy olvasótól, akinek hön áhított célja, hogy végre annyit olvashasson, hogy egyszer megtanuljon olvasni.

A játszótéren

A játszótéren egy kisfiú öleli a nyarat.
A királykék, jobbágykék ég alatt
egymilliárd éve ragyog rá a nap.

A játszótéren boldog anya kisfiát vigyázza.
Méhében ezer éveknél izzik Isten lángja.
Hamvad benne megváltók, kivégzettek álma.

A játszótéren anya s fia táncolnak nevetve.
Katonák hajszojják Jézust fel a Hegyre.
Piramisok, szentélyek merednek egekbe.

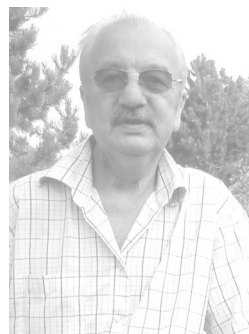
A játszótéren anya s fia labdát vet az égre.
Gyalázat és bűn veri a bolygónkat kékre.
Száguld a föld, Isten nem tapos a fékre.

A játszótéren a kisfiú kavicsokat dobál.
Az alexandriai könyvtár lángban áll.
Mongol horda surran, kutyafejű tatár.

A játszótéren a kisfiú gallyacskákat vagdal.
Magányos vén kígyó a kínai nagy fal.
Istenszobor-nyájak csordultig malasztal.

A játszótéren a kisfiú anyjának integet.
Katedrálist építünk, zsinagógát, mecsetet.
A siralomvölgy berkeibe tépjük le az eget.

A játszótéren a kisfiú homokvárat formáz.
Kőbe vessük Isten történetét, sorsát.
Angyalkönyvek mossák káromlásaink kormát.

A játszótéren a kisfiú fut a labda után.
Gurul, gurul a mindenség mindörökké s bután.
Réges-régen megvolt, ami lesz ezután.

A játszótéren a kisfiú öleli a nyarat.
A királykék, jobbágykék ég alatt
egymilliárd éve ragyog rá a nap.

A dereski festő

Dúdor István önarcképe alá

Az örökifjú, megrészegült angyal
azúrkékben virraszt és vigasztal.

Szemében szelíd tragédia ragyog.
Ó, beszélnek a némák és látnak a vakok.

Miért is virraszt? Mit remél?
Szíve égő csillag, melyből Isten beszél.

A nyomorultnak szárnya, glóriája van.
Nap-ékszerű. Hold-ékszerű. Súlytalan.

S tudja bár, hogy megfagyunk, elégünk itten,
szelíden csillogó, dermesztő hittel

a gyermek-angyal alakját ölti fel.
Mire vár? Titok. Rejtély, mit figyel.

Halál, mit csinálsz, mit ízélsz?

Halál, mit csinálsz, mit ízélsz?
Mért bolyongsz bennem, vén vigéc?
Mért hallgatod vérem részegülő dalát,
mért döngeted gyomrom omladozó falát,
vesém ütődeszkáit mért vered,
epevirágaim csokorba mért szeded?

Halál, mit ízélsz, mit csinálsz?
Tüdőm lombjai közt lesben minek állsz?
Hírhedt táncod bennem miért járod,
szívkamráimat miért dézsmálod,
mért pengeted idegeim hárfahúrjait,
föllobbantva bennem a gyehenna lángjait!?

Halál, mit ízélsz, mit csinálsz?
Búzaöldem mért aratod, vén kaszás?
Téli kertben szűkölködő páva,
mért jársz bennem, sátram leomlását várva,
miért kapirgálsz beleim humuszát,
rikoltozva Hádész halotti himnuszát!?

Halál, mit csinálsz, mit ízélsz?
Ki küldött, milyen úr, vén vigéc?

Boldog Amarinda

Apokrif a Szörnyek Könyvéből

Boldog Amarinda épp időben döbrent rá az alku fölöslegességére. Boldog Amarinda egész életében alkudozott és kuncsorgott, kért, könyörgött és zsarolt, és szenvedett tőle. Boldog Amarinda nem csak térden csúszott a porban, hanem egyenesen belefeküdt a sárba, s ha már ott volt, akkor alaposan meg is hempergett benne, jó alaposan, fürdött a pocsolójában, nem volt láb, ami ne kísértette volna, hogy belevesse magát, elmerüljön a mocsokban, hadd húzza, minél mélyebbre le, az aljra, ahol már nincs senki és semmi. És ekkor, a szentlélek különös odafigyelése folytán, miközben benne hempergett, meglehetősen sebességgel, érte váratlanul a sugallat, az isteni eszme átnyilallt a testén, oly intenzitással, hogy felszáradt körülötte a pocsolója, a porrá omló iszap beleégett a bőrébe, eltömítve a pórusait, s miként egykor Jóbot, harmadnapra az ő testét is gennyes kelések borították, hiába járt kozmetikushoz, stigmatizálta a sugallat, hogy nem kell ezt és nem így végigcsinálni, hogy az ő kezében van a döntés, mondta az úr, és minden bizonytalansággal isteni szórakozott Boldog Amarinda, aki ekkor még nem volt boldog, megdöbbenésén, ott lent, a kiszáradt pocsolójában. És ekkor ő felállt, kikecmergett az árok szélére, és megkötötte az utolsó rettenetes alkut, és kezébe vette az életét, visszavette istentől, és rendelkezett vele, megszabva annak miként és meddig folyását, iszonytató árkot ásva az idő közeli pontjáiig, ahol lerázza magáról a lét kötelekeit. És ekkor lett Boldog.

Boldog Amarinda megszüntetett maga és mindenki más közt bármit, ami lehetséges. A lehetetlenség teleológiájának vetette alá önnön immáron pontosan megszabott életét, felszabadultsága fényén úszva lobogott át az egyetem homályos termein, perceket hasított ki a szürkeségből, néhol egész órákat, az Elméleti Fizika Tanszéken végképp felszámolta az időt, rombolt és pusztított, mert megtisztulva a lélektől, ő lett a halál angyala. És ezt a funkciót, egyetemi pályafutásán először és utoljára, Boldog Amarinda felvállalta, büszkén és odaadón és abszolút véglegesen, és nem vehette el tőle senki, mert akit megérintett, por lett és hamu, mert ő volt maga a Rombolás Sötét Démona, és tehetsége volt a rombolásban, tehetsége és főként módszere, kipróbált, megvitatott, elfogadott és megkérdőjelezhetetlen tudományos módszere. Mondják, Boldog Amarinda hívta életre a Sötétséget, mert Boldog Amarinda az első volt a Könyvtárosok Rendjében, hosszú éjszakák meddő kísérletei

után önmagából párolta le a sötétet, rászabadítva a világra s eggyé válva vele. Mondják, a Sötétet, midőn előhőmpölyög a könyvtár örök homályra ítélt hátsó termeiből, még ma is megelőzi egy halvány illat, Boldog Amarinda rég feledésbe merült drága parfümjének tiszta illata, s csak ezután tör elő a sötét, elsöpörve tanárt és diákot, bárkit, aki túlme-részkedig a K-polc mágikus védelmén.

Így hát Boldog Amarinda ma is velünk van, testvéreim, ne feledjétek csillapíthatatlan közönyét, mikor alkonyatkor egymagatok vágtok neki a Könyvtárhoz vezető zarándokút-nak, ne feledjétek a tisztaság irgalmatlanságát, ne feledjétek, és imádkozzatok.

Boldog Chrisostophus és Boldog Eulália

Égi Szerelmek Könyve, 3. fejezet, részlet

Boldog Chrisostophus tudta, hogy minden mulandó, sosem volt jelen az időben, mindig csak a történésen kívül, előtte vagy utána, de sosem benne. Minden elmúlik, ami van, mondta szenvedéllyel, és mélyen Boldog Eulália szemébe nézett, de Boldog Euláliát nem győzte meg, Boldog Eulália a jelent akarta, a pillanatot a maga összetettségében, és benne Boldog Chrisostophust, bele akarta kényszeríteni a jelenlétbe, de Boldog Chrisostophus távol maradt, mindig kettejükön kívül, sosem értette Boldog Euláliát és Boldog Eulália sem Boldog Chrisostophust, mert Boldog Eulália a jelenlétben rejlő abszo-lút pillanat folyton megújuló szabadságát kínálta fel, de Boldog Chrisostophus ezt nem értette és nem látta be, és nem volt senki, aki elmagyarázhatta volna neki, tényleg abszo-lút senki és semmi, még egy nyomorult módszertani kézikönyv sem, hogy az egymás után születő pillanatok nem állnak össze egyetlen jól meghatározható folyamattá, hogy a pillanatoknak nincs kezdete és vége, a pillanatban a VAN létesül újra meg újra önmagá-vá, értelmét veszti a jövő és a jelen és minden megkötöttség, mert a VAN az abszolút minden, nincs értelme hozzátenni még valamit, és Boldog Eulália csak ezt a VAN-t akar-ja, ezt nem értette meg Boldog Chrisostophus, és nem volt senki, aki elmagyarázza neki.

És Boldog Eulália ekkor könnyeket hullatott, megszámlálhatatlanul sok könnyet, bele a felejtés kútjába. És felé fordult akkor a tudományoknak, eltökélten és rendíthetetlenül, vetette magát bele a matézisbe, a VAN-nal szomszédos áttetsző világba, mert nem akart többé történeteket olvasni emberekről, mert éppen elég volt találkoznia velük, ő testvé-reim. Boldog Eulália nem szerette embertársait, testvéreim, nagyon nem. Ő volt a terem-tés hibája, az a tényező, amivel egyetlen mester sem számol, maszat egy reneszánsz portrén, elütés a disszertációban. Boldog Euláliára nem volt szüksége az emberiségnek és vice versa, főként ez utóbbi, testvéreim. És Boldog Chrisostophusnak sem volt szük-sége rá. És Boldog Eulália ezért ekkortól csupa haszontalanságról írt. És ezért tartották az egyetlen, bizony testvéreim, mert kell egy ilyen is. És meggyűlölte a történeteket, feneketlen mélységeig gyűlölte, nem látta értelmét, hogy ugyanolyan dolgokról olvas-son, amik vele is megesnek nap mint nap, plusz-mínusz egy-két vérfarkas, testvéreim, ezt ti is beláthatjátok. Minek. És a filozófia untatta, végtelenül. Ezt is emberek találták ki, más embereknek, bizony. Az egész több ezer éves verbális civilizációt mélyen megve-tette Boldog Chrisostophus utáni éjsötét gyászában. És ezért fordult a számokhoz, higgyé-tek el nekem, testvéreim, a zene is megtette volna, de a zene felkavarja az érzelme-ket, tüzet csíhol a kihűlt hamuban, és Boldog Eulália az érzelmeket sem szerette, ő volt az abszolút tagadás, testvéreim. És ekkor és ezért maradt a matematika, és a newtoni világkép, a maga érinthetetlen tisztaságában. Newton után, higgyétek el, testvéreim,

már túl emberire fordul, kaotikus lesz és kiszámíthatatlan, a nem euklidészi matematika meg akár családrégény is lehetne, testvéreim, mi a különbség, kérдем tőletek, mi.

De eljőve egyszer a Jólás Szent Napja, és Boldog Eulália akkor éltebénholt. Belátott egy Másikba, megnyílt előtte a káosz, és holtta dermedt. Mert nagy kivetettségében égette a szent elégedetlenség és belépett a Jólátok Termébe. Pedig egykoron Boldog Eulália ritkán nézett bele a Tükörbe, testvéreim, mert veszélyes volt, és fájdalmas, de ekkor Boldog Eulália akart valamit, elepedt a sóvárgástól valamiért, ami több és nehezebb, ami kihívást jelent nyughatatlanul lobogó szellemének, kívánta a megnevezhetetlen bizonyossá tételét, ezért mégis belépett a Jólátok Termébe, és felfödte a Tükört, és Boldog Eulália ekkor belátott egy másikba, aki azonos volt önmagával és azonos volt istennel és azonos Boldog Chrisostophusszal.

És az egyetem a Tetszhalottak Folyosóján helyezte el, a 276-ik üvegkoporsóban, közvetlenül Szent Matilda, az államtudományok doktora és Boldog Chrisostophus, a lélektan vészterhes vizeibe fulladt elszánt bűvára közé. És ekkor, testvéreim, Boldog Eulália megelle nyugalmát Boldog Chrisostophus mellett az örökkévalóság abszolútumában, Van és Nincs között, a mezsgyén.

Ne feledjétek őket, testvéreim, ne feledjétek és imádkozzatok!

Connection / Projekt H, 2002, Boráros Henrichhel, akció-installáció, 3,5x16,5x15 m, Limes galéria, Komárom

A kiállítás megnyitóján belül egy helikopter került be kintől a templomgaléria terébe, a megnyitóközönség szeme láttára, egy David Copperfield-show stílusában. Az alkotók a showhoz jelentős színháztechnikai felszerelést használtak, technikus szakembereken keresztül vezényelték le a programot, melyen ők maguk személyesen nem voltak jelen. A művész a varázslóhoz hasonlóan manipulál dolgokat, melyeket az emberek általában megingathatatlannak tartanak. A test a lélek közlekedési eszköze. Itt a közlekedési eszköz transzcendentális jelentőséget kap – a Megváltó testvé és vérévé válik.

Boldog Eulália legyőzöttetése

Részlet a Módszertani Inkvizíció 52. kismesterének
szent motyogásaiból

...Boldog Eulália ...levetkezte a testet, ezt tették ezek mind, testvéreim, Boldog Amarinda óta, azt gondolták, a romlás a testben lakik, alkut kötöttek istennel és eldobták a testük, szárazra aszták és férgekkel hányták be, versenyt futva az üszkösödésben, nem tudták, hogy a szellem irtózatossá lobogásától csak a test védi az embert, nem tudták vagy nem akarták tudni, testvéreim, rászabadították a sötétet, rá a fényt e nyomorú világra, bizony, sorban mind, testvéreim, hagyták, hadd kapjon lánggra égő gondolataik fényes erejétől, roppanjon üszökké e szentély eszméik mázsás súlya alatt, de a Deverbalizációs Szövetséget már máglyára küldtük, testvéreim, érdemeik elismerése mellett post humus doctor honorabilis, mert nincs pusztítóbb vész a felszabadított elménél, amit már nem fékez a hús lomhasága. És kiűztük falaink közül a tudat szentségtelenségét, de a Sötétséget már nem lehetett visszaszorítani, örökre elvételétőlünk a Klasszikus Auktorok Aulája, el a Leszbikus Afroamerikai Ságák Illatos Kertecskéje, itt állunk megalázva és kiforgatva szent könyveinkből, egykori hatalmas birodalmunk K-polcig terjedő gyalázatos romjai közt, gúzsba kötve és tilalmakkal teli étellel, és szabadon, megváltva a gondolat zsarnokságától. Bizony testvéreim, ifjú Könyvtárosok, ne feledjétek, a szépemlékű XIV. Prorektor életét adta értünk, értetek is, magára véve a gondolkodás szent mártíriumát, egyedül jöve le az éjszakában a könyvtárba, egyedül hívta ki maga ellen Boldog Amarinda, Boldog Eulália és Szent Hierophania egyesített haragját, belenézett szellemük fényébe és megvakult, félholtra pörkölte a lángoló tudás, de ő csak ment, egyre haladt a tiltott polcok közt, mérhetetlen bölcsességében egymás elé rakosgatva lábait, így menetelt a biztos pusztulásba, megváltva benneteket a gondolkodás kényszerétől, meg a rögzíthetetlenség archaikus kínjától, testvéreim. Amerre járt, elhaladtában kósza gondolatokat fogott össze, sisteregtek a levegőben, körbefogták és szétrebentek, még mielőtt értelmével megérinthette volna őket, de a szépemlékű XIV. Prorektor megtántoríthatatlanul haladt nyomukban, újhistorista eltökéltséggel gombolyítva fel a jelentések foszló szálait, gombolyaggá sodorva Boldog Eulália felködlő mentális széljegyzeteit, minden csavarással közelebb kerülve a Boldog legyőzöttetéséhez, aki fellázadt az értelem rögzítése ellen, sosem írt le és nem mondott ki egyetlen szót sem, iszonyodva a jelentés leszűkítésétől, de végtelen energiákat fókuszálva összpontosított, hogy bármit, ami átsuhan, a létező legpontosabb és összetettebb módon észleljen és kövessen figyelemmel, még mozgásban és amorf módon, a dolgok nagy összefüggésrendjéből ki nem ragadottan. Ám a szépemlékű XIV. Prorektor ujjongva tört előre, rendszeralkotó bizonyossággal a Könyvtár örvénylő káoszában, leselkedő mondatfoszlányok és bosszúszomjas pseudo-filozófiai rendszerek között, hősiesen haladt előre az elkárhozott szentháromság rázúduló rendszertelenségében, szorítva egyre hátrább egyesült tébolyukat, vissza a K-polcig, ahol másnap reggel arcán üdvözült mosollyal, a jól végzett munka örömeivel lelte meg kihűlt tetemét a segédkönyvtárosok megrendült csapata.

Imádkozzatok érte testvéreim és emlékezzetek!

VÖRÖS ISTVÁN

A lisszaboni füzetből

3 Titkos térkép

Eszközök. Ezüst nyelű
borotvapamacs. Arany
színű hajszárító. Repedt
márványlap. Krémek.
A tubusban vegyi anyagokra
lefordított beszéd.

Tárgyakra, formákra,
tettekre fordítjuk
a beszédet, arról
újra lehet beszélni,
azt fordítani, a
fordítást tárgyasítani.

A tárgyról beszélni.
Egy borotvapamacs
egész regényt hordozhat.
Vagy semmit. Ezüst. Arany.
Semmi. Bármelyik lehet
regény. De ismeretlen nyelven.

6

Adatok

Lakások könyvespolc
nélkül. Energiatakarékos
éző, légkondicionáló,
óriás csipesz. Márvány
mosdó. Lakások
könyvespolc nélkül.
Szakácskönyv, szótár

hever azért itt-ott.
Gyűrött, zsíros könyvek.
Adatok. Adatos társa-
dalomban élünk.
A jó könyvben sajnos
nincs adat. A jó könyvből
tanulni lehet. De nem

fizikát vagy könyvvitelt,
közgazdaság rejtelseit.
Hanem önmagunkat. Ön-
fizika, közlélekség rejtelsei.
De az egész nem áll
meg könyvespolc nélkül.
Alvó- és éberrelévő lakások,

ahol nem álmodnak semmit,
és azt se mesélik el reggelinél.

13

Az elviselhetetlenről

Az elviselhető nem mindig hazugság. Az elviselhetetlen sem az mindig. Vagy nem mindig igaz. Az elviselhetetlenről hazugság azt mondani, hogy igaz. De ez sem igaz.

A hazugság mindig elviselhető. A halálba is csak belehalunk, de eddig mindenki elviselte, ha nem lenne elviselhető, lennének halhatatlanok. Vagy

vannak? Itt élnek rang-rejtve közöttünk? Egy benzinkutas? Egy rendőr? Ötszáz éve nem halnak meg? Inkább mégis a túlvilágra jutottak? Nagy pofáraesés, ha ott se találnák Istent.

Mért ne lehetne igazságtalan a túlvilág?

PJOTR HRUMOV

Ugrás az űrbe

– SF-monológ –

Az albumok rosszul égnek,
tisztá műanyagból vannak.
Benzinnel kellett leönteni őket,
az emlék mindig nehezen ég el.

Nem nyaralásra készülök.
A csillagok hideg játékszerek,
nem tarthatók kézben.
A csillagok fagya
megégette a tenyerünket.

A tér fonákján végrehajtott ugrás
a hatalom illúzióját nyújtja.
Megérteni és elfogadni a saját világodat,
amely idegenné vált, nem ugyanaz,
mint bilivel hadonászva kitörni
az idegenek közül.

H. Nagy Péter gyűjtése

SZAMOSI GERTRUD

Szubjektum és hatalom diskurzusai A Gyűrűk Urában

„Megpróbáltam megmenteni a Megyét és meg is mentettem, de nem magamnak. Ennek így kell történnie, Samu, nemegyszer, ha érték forog veszélyben; van, akinek le kell mondania róla, el kell veszítenie, hogy mások megtarthassák.”

J. R. R. Tolkien

„Egyre közelebb jutottam a felismeréshez, hogy minden társadalomban, igen, úgy gondolom, hogy valóban minden társadalomban, függetlenül annak formájától, létezik egy másfajta módszer: olyan eljárások, amelyek lehetővé teszik az egyének számára, hogy saját maguk eszközöljenek bizonyos számú műveleteket a saját testükön, a saját lelkükön, a saját gondolataikon, hogy mindezt saját maguk hajtsák végre annak érdekében, hogy önmagukat átalakítsák, azért, hogy önmagukat megváltoztassák és hogy elérjenek egyfajta tökéletességet, boldogságot, tisztaságot, természetfölötti hatalmat vagy más egyebet. A továbbiakban nevezzük ezeket a módszereket az egyén technológiájának.”

Michel Foucault

J. R. R. Tolkien *A Gyűrűk Urában* olyan képzeletbeli világot hoz létre, amelyet a háttérből különféle láthatatlan erők és rejtélyes hatalmak irányítanak. A kapcsolatrendszerek fókuszában a Gyűrűket találjuk, amelyek lényeges szerepet játszanak ezen viszonyok kialakulásában és működésében. A regény szereplői és cselekménye egy kétpólusú világrend ellentétes érdekeltségű erőterében helyezkedik el. Az egyik oldalon Szauron áll, aki szövevényes terve részeként megalkotja az Egy Gyűrűt, hogy általa korlátlan hatalmat szerezzen Középfölde összes teremtménye felett. Szauron ellenében és a Gonosz térhódításának meggátolására Frodó, a Gyűrű hordozója követőivel vállalja a hosszú és viszontagságos küldetését. A Hatalom-Gyűrűhöz kapcsolódó megbízatás a Gyűrű elrejtését és megsemmisítését célozza, a feladat teljesítése pedig egy merőben új hatalmi rend felállítását eredményezi.

Ebben a polarizált erőterben a Gyűrű olyan katalizáló szerepet tölt be, amely képes a hatalmi viszonyok teljes rendszerét befolyásolni. Ennek okán az is könnyebben érthetővé válik, hogy a Gyűrű megszerzéséért folytatott küzdelem elsődlegesen nem a kincs birtoklására irányul, hanem olyan hatalmi harcot jelképez, amelynek végső célkitűzése, hogy a Gyűrű-hordozó szerepét a Gyűrű Urának pozíciójára váltsa. A Gyűrű keresésének története valójában az egyén útkeresését, önmaga jobb megértését, rejtett vágyainak, hatalmi törekvéseinek megismerését is példázza.

A keresés motívuma azért jut kulcsfontosságú szerephez *A Gyűrűk Urában*, mert segíti a hatalom és az egyén közötti viszony konfliktusainak jobb megértését. A brit J. R. R. Tolkienhez hasonlóan Michel Foucault, korunk egyik legjelentősebb francia filozófusa is a társadalmi és kulturális problémák széles keresztmetszetét vizsgálja. Foucault „*A szubjektum és a hatalom*”¹ című filozófiai írása és Tolkien *A Gyűrűk Ura*² című regénye egyaránt a hatalom személyiségformáló erejét vizsgálják; azt a módot és azokat az erőviszonyokat, amelyek segítségével a szubjektumok létrejönnek, szüntelenül formálódnak és változnak. Tolkien és Foucault írásai között a szubjektum és a hatalom sokat vitatott kérdéseinek felvetése és megválaszolása teremt kapcsolatot.

A hatalom fogalmának különböző jelentésárnyalatai kifejezik a szó társadalmi irányultságának lehetséges fajtáit, amelyek közül legfontosabbak a politikai, gazdasági és szellemi élet összefüggései. A hatalom különböző típusainak közös jellemzője, hogy azok mindegyike valamilyen ellenőrzést, akaratot, erőt, befolyást vagy kényszerít meg egy olyan hierarchikusan felépülő rendszerben, amely annak birtokosát különböző jellegű és mértékű tekintély és erő birtokába juttatja. Michel Foucault szerint minden társadalom hatalmi viszonyokra épül és „a valóságban a hatalom jelentése többé-kevésbé megszervezett, hierarchikusan koordinált viszonyok halmazához kapcsolódik”³.

A valódi társadalmakhoz hasonlóan Tolkien képzeletbeli világában is különböző, hierarchikusan felépülő hatalmi rendszerek működnek, amelyek közül kiemelkedik a varázslat alapú hatalmak szerepe. Középfölde társadalmi berendezkedésében a hatalom és tudás birtokosai olyan természetfölötti lények, mint a varázslók, illetve tündék, míg az emberek, illetve emberszerű lények kiszorulnak az uralom közvetlen gyakorlásából. Az embereknek ahhoz, hogy a „fajtájuknak adottnál nagyobb, titkos hatalom”⁴ részeseivé váljanak, a Hatalom-Gyűrű segítségére van szükségük. A Gyűrű keresésének és megsemmisítésének története egy új hatalom születéséről is számot ad. A hatalomváltás eredményeként a korábbi világ- és hatalmi rend gyökeresen átalakul. Tolkien regényében a Gyűrű keresésének motívuma a szubjektum keresésének szimbolikus történetét tárja elénk, amelynek megértéséhez nélkülözhetetlen az egyén és a hatalom egymáshoz való viszonyának feltárása.

1 Foucault, Michel: „*A szubjektum és a hatalom.*” Ford.: Kiss Attila. In: *A posztmodern irodalomtudomány kialakulása.* Szerk.: Bókay Antal, Vilček Béla, Szamosi Gertrud, Sári László. Osiris, Budapest 2002, 396–409.

2 Tolkien, J. R. R.: *A Gyűrűk Ura.* Ford.: Gőncz Árpád. Európa, Budapest 2001.

3 Foucault, Michel: *Power/Knowledge.* Ford.: Colin Wilson. Harvester Press, Brighton 1980, 198.

4 Tolkien, J. R. R.: *A szilmarilok.* Ford.: Gálvölgyi Judit. Európa, Budapest 2003, 337.

Mágikus hatalmak

A varázslás tudománya minden esetben titokzatos és bűbajos erők működésén alapul, amelyek létezése csak a mesék és babonák világában elfogadott. A *Gyűrűk Urában* központi szerep jut a különböző transzcendens és mágikus hatalmaknak, amelyeket Középföldén a varázslók és a tündék képviselnek. Az író levelei hasznos útmutatóknak bizonyulnak a mágikus erők tolkieni értelmezésekor. Eszerint a varázslat a hatalomnak olyan kivételes, nem mindennapi formáját jelenti, amely csodás dolgok létrehozására képes. Tolkien képzeletében a varázslat olyan veleszületett képesség, amelyet *emberek nem birtokolhatnak*,⁵ így Középföldén varázserővel csak a varázslók és a tündék bírnak.

A *Gyűrűk Urában* megjelenő különböző varázserőfajták a foucault-i hatalomértelmezés segítségével könnyebben áttekinthetővé válnak. „A viszonyok három típusának kérdéséről van szó, amelyek tulajdonképpen mindig átfedésbe kerülnek, kölcsönösen támogatják egy-

Örök szerelem, 2006, installáció, CC Centrum, Pozsony

Az installáció a társadalmi elvárások által megfelelésre ítélt individum szociális, etikai, spirituális, biológiai realitását hivatott illusztrálni. A 'brain police' kontrollja az egyén biztonsági berendezkedését és bezárkózását szorgalmazza.

mást, és eszközként használják a másikat bizonyos célok eléréséhez.”⁶ Foucault a hatalmi kapcsolatok rendszerén belül három fő viszonyrendszert különít el. Ezek helyük és szerepük szerint a dolgok világában működnek, azért, hogy megváltoztathassák és átalakítsák a világot; a jelek, mint ahogy például a nyelv világában jelentések létrehozása a cél, az emberek világában azok befolyásolására irányulnak.⁷

A *Gyűrűk Urában* a varázserő a hatalom megszerzésének és gyakorlásának egyik leghatékonyabb eszköze, amely egyidejűleg képes a dolgok és a személyek világát befolyásolni. Tolkien történetében három varázsló érkezett Középföldre avval a küldetéssel, hogy tanácsadóként segítsék a szabad embereket a jó tettek végrehajtásában, és hogy megakadályozzák a rossz hatalomra kerülését. A *Gyűrűk urában* Szarumán, a fehér, Gandalf, a szürke és Radagast, a barna varázsló jutnak lényeges szerephez. A különböző színek a varázslók különböző mértékű hatalmát és bölcsességét jelzik; a fehér szín birtokosa a ranglétra legmagasabb fokán áll, őt követik a szürke és a barna színűek. A varázslók jellemzően olyan bölcs vénember képét öltik magukra, akik igen lassan öregednek, és kiváló fizikai erőnléttel bírnak. Ezen felül mindannyian olyan különleges, természetfölötti képességek birtokosai, amelyek segítségével más földi halandóktól könnyen megkülönböztethetők. A regény cselekményét Szauron és

6 Foucault, Michel:
„A szubjektum és a hatalom”, i. m.,
403.

7 Uo., 402–403.

8 Tolkien, J. R. R.: *A Gyűrűk Ura I.*, i. m., 354.

9 Uo.

Szarumán szövetsége indítja útjára, akik számára a hatalom Gyűrűjének megszerzése világuralmi tervük megvalósításához nélkülözhetetlen. A történet varázserejű főszereplői Gandalf és Szarumán, kettőjük manicheus küzdelme pedig két, egymással ellentétben álló világ végzetes összecsapását eredményezi.

Gandalf dologi jellegű varázstudományának legismertebb és legnépszerűbb alkotása a környezete szórakoztatására készült tűzijáték. Szarumán mágikus tudásának (mellék)terméke az uruk-hai orkok gonosz népe, akik nélkülözhetetlenek a varázsló ártó szándékú céljainak megvalósításához. Mindkét varázsló hatalmának alapja a foucault-i értelemben vett *regime du savoir*, mely a különböző ismeretek megszerzésén, birtoklásán és felhasználásán alapul. Gandalf, a bölcs, jártas a különböző népek történetében és érti azok nyelvét, így varázsereje által a dolgok új megvilágításba kerülnek és valós értelmet nyernek. Gandalf a „fekete nyelv” ismeretével képes a Gyűrű szövegét lefordítani és annak üzenetét közvetíteni. Környezetére gyakorolt befolyása történeti tudáson alapul, vagyis mások meggyőzése a birtokában lévő ismeretek közvetítésével történik.

Szarumán fő jellegzetessége, hogy másokkal való kapcsolata a megtévesztésen alapul, ezért segítői közül fontos szerep jut Grímának, a Kígyónyelvűnek, aki hazugságokkal „mérgezi” környezetét. Szarumán olyan álarcot visel, amely bölcsnek és szépnek mutatja, legfontosabb kincse pedig a hangja, amellyel képes hallgatóit büvőkörébe vonni és akaratának érvényt szerezni. A Sokszínű Szarumán ereje környezete félrevezetését és kijátszását szolgálja. Magát Gandalfot is úgy próbálja megnyerni alságos és gonosz tervének, hogy szövetséget ajánl neki, amelynek saját megfogalmazásában az az alapja, hogy a varázslók különleges tudásuknál és bölcsességüknel fogva a hatalom jogos birtokosai: „...hatalom kell, hatalom, hogy minden lény végrehajtsa, amit mi rendelünk a jó érdekében, amit csak a Bölcs ért.”⁸ Szarumán felvázolja az új kor legfontosabb ismérveit:

Új hatalom van születőben. S ez ellen nincsenek hasznunkra a régi szövetségesek és a régi módszerek. [...] Tán csatlakozhatunk még e Hatalomhoz. Ez bölcs dolog lenne, Gandalf. Ettől még lehet remélni valamit. Győzelme küszöbön áll; s akik elősegítik, azokra gazdag jutalom vár. Ahogy a Hatalom nő, úgy szaporodnak kipróbált barátai. S a Bölcsök, mint te meg én, ha kivárrják türelemmel, végül maguk szabhatják meg, hogyan alakul, s ők kaparinthatják a kezükbe. Mi kivárrhatjuk a mi időnket, mi meg tudjuk őrizni magunkban a gondolatainkat, megvetve tán a rosszat, ami közben esik, de helyeselve a végső nemes célokat: a Tudást, Uralmat, Rendet...⁹

A Tudás, Uralom és Rend megvalósításának elengedhetetlen feltétele, hogy az irányítás és az uralom közvetlenül a Bölcsök kezébe kerüljön. Szarumán hatalmának alapja és ismeretszerzésének legfontosabb eszköze a palantír, egy olyan mágikus kristálygömb, amely lehetővé

teszi, hogy tulajdonosa a távolból ellenőrizzen és irányítson. A Foucault *Felügyelet és büntetés* című művéből ismert *Panoptikon* és Szarumán látókövének szerepe és működése sok hasonlóságot mutat.¹⁰ Ez a 18. századi tornyot körülvevő Gyűrű alakú épület-együttes létrehozta a „láthatóság csapdját”, azáltal, hogy a bennük lévőkhöz láthatóvá válnak, anélkül, hogy ők maguk erről tudnának.¹¹ Foucault szerint a panoptikon legjellemzőbb vonása az, hogy „a hatalom laboratóriumaként működik”.¹² Hatékonysága pedig abban rejlik, hogy tulajdonosa közvetlen hatalomgyakorlási módok és eszközök nélkül képes arra, hogy általa „eredményesen és mélyen hatoljon az emberi viselkedés mélyére”.¹³

A panoptikonhoz sokban hasonló annak a hatalmi gépezetnek a működése, amely lehetővé teszi, hogy Szarumán a palantir segítségével a távolból is képes legyen a „látószögébe” kerülőket ellenőrizni, és akaratával irányítani. Szarumánnak fontos, hogy hatalma láthatatlan és ellenőrizhetetlen legyen, mert így tudja leginkább sötét szándékát elleplezni. Számára a hatalom megszerzése egyszersmind eszköz és cél egy olyan új világrend kialakításában, amely csak a kiváltságosok érdekét szolgálja. Szilszakáll találó jellemzésében Szarumánnak „csupa fém és fogaskerék az agya, nem törődik vele, hogy ültessen is valamit, csak ha az épp a hasznára van”.¹⁴

Gandalf hatalomról alkotott képe varázserejéhez hasonlóan merőben más jellegű. A külvilággal való kapcsolatát a bölcs tanácsadói és vezérszerep határozza meg, aki követőinek elsősorban segítséget, biztatást és reményt nyújt, vagyis a birtokában lévő hatalmat mások: a közösség érdekében használja fel. Saját maga így vall erről: „...az én dolgom, hogy a dolgokat rendbe hozzam, vagy segítsek másoknak rendbe hozni.”¹⁵ Az események sűrűjében Gandalf feladata, hogy Bilbót meggyőzze arról, hogy a Gyűrűt Frodóra bízta, és ő irányítja a Végzet Hegyének felkutatását is. Gandalf további fontos, a sikeres küldetés szempontjából nélkülözhetetlen tetteket hajt végre a Gyűrűért folyó harc során; kiszabadítja Theodent Szarumán és Kígyónyelvű fogságából, továbbá számúzi Szarumánt a Fehér Tanácsból, hogy elfoglalhassa az őt megillető első helyet.

A varázslók tudásuknál és erejükénél fogva olyan információk birtokába jutnak, amelyek a hatalom gyakorlásához nélkülözhetetlenek. A Bölcs és Sokszínű Gyűrű-műves, Szarumán, jártas a tünde-Gyűrűk tudományában, mégis Gandalf az, aki ismeri Szauron és a Gyűrű írott történelmét. Szauron elkészíti az Egy Gyűrűt, amelynek segítségével ismerni, befolyásolni és ezáltal uralni képes a Gyűrű viselőjét. Azonban ahhoz, hogy megalkossa a Hatalom Gyűrűjét, Szauronnak saját erejét és korábbi hatalmát is fel kell áldoznia, ami azt jelenti, hogy egyúttal önmagát is kénytelen alávetni a Gyűrű hatalmának.

A varázslók a regény más szereplőihöz hasonlóan egyedi és fajtájukra jellemző archetipikus tulajdonságokkal egyaránt bírnak. Gandalf és Szarumán két különböző varázslótípust testesítenek meg. A ketőjük közötti különbségek a varázslás két eltérő fajtájának segítségével írhatók le a legszemléletesebben. Giovanni Pico della Mirandola

10 V. ö. Chance, Jane: „Power and Knowledge in Tolkien.” In: *The Lord of the Rings*, The University Press of Kentucky, Kentucky 2001, 20–25.

11 Foucault, Michel: *Felügyelet és büntetés*. Ford.: Fázsy Anikó és Csűrös Klára. Gondolat, Budapest 1990, 273.

12 Uo., 279.

13 Uo.

14 Tolkien, J. R. R.: *A Gyűrűk Ura II.*, i. m., 91.

15 Uo., 332.

16 Az angol szöveg pontosabban fejezi ki Szauron törekvéseit: „He is plotting to become a Power.” In: Tolkien, J. R. R.: *The Lord of the Rings*. Harper Collins Publisher, London 1995, 462.

17 Tolkien, J. R. R.: *The Letters*. Szerk.: Carpenter, Humphrey. Allen and Unwin, London 1981, 155.

nyomán, már a 15. századi reneszánsz idején két típusát különböztették meg a varázslatnak, mely szerint létezik mágia és goeteia. Ennek értelmében a mágia olyan isteni eredetű bölcsesség és kreatív erő, melyet a jobbítás célja vezérel. A goeteia jelentése: fekete mágia, halottidézés vagy boszorkányság, olyan sötét erők által irányított tevékenység, melynek alapja mások megtevesztése, és legfőbb mozgatóereje a hatalomvágy, ami pusztítás és a mások feletti uralom megszerzésével érvényesül. Középfölde törvényei szerint a varázslók nem uralkodhatnak és nem szövethetnek Szauronnal, aki a legfőbb gonosz megtestesítője. Szarumán azonban megszegi a szabályt, hiszen Szilszakáll szavaival, ő maga válik a Hatalom megtestesítőjévé.¹⁶

A varázserő személynyvesztő hatásaként új, illuzórikus jelentések jönnek létre, amelyek alkalmasak mások megtevesztésére és befolyásolására. A példák jól érzékeltetik, hogy Tolkiennél a hatalmi viszonyok középpontjába a varázslás intézményesült változatát megtestesítő varázsló személye kerül, aki varázserejénél fogva olyan tranzitív erőket működtet, amelyek egyszerre képesek a dolgok és jelek világára, illetve a bennük élő emberekre, pontosabban személyekre hatni. Gandalf szerepe szerint a bölcs vezér, aki képes tudását környezete szolgálatába állítani. Segítő irányításával a világ sorsa jobbra fordul. Legfőbb ellenfele és riválisa Szarumán, az ártó és sötét hatalom jelképe, akinek ereje mások megtevesztéséből és kihasználásából táplálkozik.

Kreatív hatalmak

Tolkien világában a varázslókon kívül is léteznek mágikus erejű és természetfölötti adottságokkal bíró lények. Az író leveleiben választ találunk arra, hogy miben tér el egymástól a halandók és a tündék varázserőről alkotott képe: „...történetemben a »varázslat« nem varázsigék alkalmazásán alapul, hanem olyan inherens képességet jelent, amellyel emberek nem rendelkeznek, és amelyet nem is szerezhettek meg.”¹⁷ Vajon milyen adottságokra és képességekre gondol Tolkien? Amikor Ilúvatar, az Egyetlen megteremtette a világot, a tündéket bízta meg avval, hogy környezetüket óvják és szépítsék. Jellegzetes alkotótevékenységük olyan szubkreatív folyamat, amelynek nyomán új ötletek, gondolatok és eszközök születnek.

Az angol nyelvben az „art” szó antropológiai eredete a különböző kézműves tevékenységek megjelenéséhez vezethető vissza, egy olyan korba, amikor a kézműves, iparos a művész elődjének számított. A tündék kreativitása nyomán olyan varázserővel bíró tárgyak születnek, mint a viselőjét az ellenség elől elrejtő varázsköpeny, a „furfangos” csónakok, a Frodónak ajándékozott, örökösen fényt árasztó fehér üvegcsse és még sok egyéb hasznos eszköz. A tündék legfőbb hatalma művészetük alkotóerejében rejlik. Érdemes megemlíteni, hogy a Középfölde világát átható különböző varázserők egymástól eltérő jelentéssel bírtak a hobbitok és az emberszerű lények

világában, valamint a természetfeletti lények birodalmában. Ezt a lát-
szólagos ellentmondást példázza a Pippin és a tündék közötti beszél-
getés:

– Ezek varázsköppönyegek? – kérdezte Pippin, s csodálkozva
nézte őket.

– Nem tudom, ezen mit értesz – mondta a tündék vezetője. –
Szép köppönyegek, s az anyaguk is jó, hiszen itt készült, ezen a
földön. Ha úgy érted, hogy tünde-köppönyegek, akkor igazad
van. Levél, ág, víz és kő; bennük van a mi szeretett
Lothlórienünk minden színe és szépsége; hiszen akármit készí-
tünk, abba beleálmodunk mindent, ami kedves nekünk.¹⁸

A tündék varázserejének titka, hogy a természettel szeretetben és
harmóniában élnek, és ez élteti kivételes kreativitásukat.

A tündék által készített dolgok nemcsak szép és jó, a természet
nyújtotta anyagokból készült hasznos eszközök, hanem alkotójuk álma-
it is valóra váltják. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy Tolkien számára a
varázslat olyan, kreativitáson alapuló tevékenység, amely a valóssal
szemben a képzelet világához kötődik. A *Gyűrűk Urában* több olyan,
varázserővel bíró tárgy is szerepel, amelyek a halandók számára is biz-
tosítják a valódi, tehát látható és a képzeletbeli, azaz nem látható világ
közötti átjárást. Ilyenek a már említett tünde-köppönyegek is. A tündék
esetében a világi értelemben vett hatalom, amely többnyire a mások
feletti uralom és elnyomás megszerzésére irányul, olyan (szub)kreatív
erővé alakul, melynek nyomán új dolgok születnek. A tündék alkotó-
kedve az álmok és a szeretet erejéből táplálkozik.¹⁹

Tolkiennél a mesebeli lényeken keresztül a kreatitásnak egy
olyan formája is megjelenik, amely túlmutat a tárgyi világon, ameny-
nyiben az elsődlegesen szellemi javak létrehozására irányul. „A tün-
dék az emberek képzelete felett átívelő, a különböző korok élő
emlékezetét hordozzák.”²⁰ Ez a történetekből, hagyományokból táp-
lálkozó kulturális erő az, amely elválasztja és összefogja Középfölde
különböző lényeit.

A *Gyűrűk Urában* központi helyet foglal el a történetben több
szinten is megjelenő nyelvi kreativitás. Tolkien, az első számú alkotó,
teljesen új nyelvet, sőt nyelveket „kreál” képzeletbeli világa számára.
A különböző fajok olyan egymástól eltérő nyelveket használnak,
amelyek magukon viselik az adott nemzet jellegzetességeit. A hob-
bitok nyelve a Közös Beszéd, amelyet „szabadon és hanyagul hasz-
nálunk”.²¹ Az entek nyelve „lassú, zengzetes, sok szót halmozó és
ismétlő, mondhatni körülményes”, mint a beszélők maguk is.²² Az
orkok nyelve a Fekete Beszéd, amit saját önálló nyelv hiányában más
forrásokból szedtek össze, és amit leginkább csak szitkozódásra és
káromkodásra használtak.²³

Tolkiennél a nyelvnek és a beszédnek kivételes varázsereje van, a
szereplők neve sajátos hatalommal bír, csakúgy, mint a különféle
mágikus hatású igék, rontások. Középfölde világában az énekek, ver-

18 Tolkien, J. R. R.:
A Gyűrűk Ura I.,
i. m., 493.

19 Középfölde éle-
tében ugyancsak
fontos szerepet ját-
szó kézműves mes-
terségeket üznek a
törpök is, mint pél-
dálul a fegyvergyár-
tás vagy a játékké-
szítés.

20 Noel, Ruth: *The
Languages of
Tolkien's Middle-
earth*. Houghton
Mifflin Company,
Boston 1974, 57.

21 Tolkien, J. R. R.:
A Gyűrűk Ura III., i.
m., 518.

22 Uo., 519.

23 Uo., 520.

24 Katharyn W. Crabbe szemléletes példái arra hívják fel a figyelmet, hogy a műben szereplő közmondásokat Tolkien nem népi bölcsességek megfogalmazására használja, hanem a közönség és ön maga szórakoztatására! In: Crabbe, Katharyn W.: „*The Quest as Legend*”. In: J. R. R. Tolkien's *The Lord of the Rings*. Szerk.: Bloom, Harold. Chelsea House Publishers, Philadelphia 2000, 162.

25 Tolkien, J. R. R.: *A Gyűrűk Ura I.*, i. m., 74.

26 Tolkien, J. R. R.: *The Letters*, i. m., 133.

27 T Tolkien, J. R. R.: *A Gyűrűk Ura I.*, i. m., 84.

sek szerepe minden lény életében meghatározó jelentőségű. Gyakori, hogy a történet szereplői maguk is énekelnek; Szarumán búbájos hangjával azon mesterkedik, hogy ellenfeleit csapdába ejtse, Luthien pedig azon, hogy szabadulása érdekében a haját megnövelje. A bányákban dolgozó törpök erejét munkadalok serkentik, Aragorn pedig a végzetesen megsebesült Frodót igyekszik dalával meggyógyítani. A különböző történetek, versek, énekek és himnuszok Középfölde népeinek sokszínű kultúráját hordozzák.²⁴ Világukban a múlt és a jelen, az egyén és a közösség sorsa összefonódik, mitikus erejük a különböző hagyományok összetartó erejét példázza, ami a soron következő nemzedékek életében is útmutatás, ihlet és ösztönzés forrása.

A Gyűrűk hatalma

Középfölde történetében a legfőbb hatalommal bíró varázserejű tárgyak a Hatalom Gyűrűk. A mágikus tárgyakra jellemző módon a Gyűrűk hatalma bennük rejlő, így azok akár hordozójuk képességein is túlnőhetnek. Gandalf már a történet legelején figyelmezteti Bilbót a Gyűrű veszélyes voltára:

– *Azt mondd, a Gyűrű veszélyes, sokkal veszélyesebb, mint hinném. Miért?*

– *Több okból – felelte a mágus. – Olyan nagy az ereje, hogy arra gondolni se mertem eleinte, akkora, hogy végül is teljesen úrrá lenne bárki halandón, aki birtokolja. Ő lenne az ura a birtokosának.*²⁵

A Gyűrűkre mindenekelőtt jellemzőek azok a mágikus képességek, amelyek előidézésére maguk is alkalmasak, ebből a szempontból a hatalom fontos és kézzelfogható szimbólumaivá válnak. Tolkien egyik levelében így magyarázza a Gyűrűk hatalmát:

*A Gyűrűk legfontosabb ereje (ami mindannyiuk közös jellemzője) abban állt, hogy meggátolták a hanyatlást és megőrizték mindazt, amit környezetük vágyott és szeretett. Továbbá felerősítették a birtoklójuk természetes tulajdonságait – ebben az esetben a „varázserejét” a megrontás és hatalom iránti vágy motiválta.*²⁶

A szerző kiemeli a Gyűrű azon természetfeletti tulajdonságait, amelyek segítségével képes az elmúlást megakadályozni, továbbá azt, hogy a Gyűrű-Hordozó jellemével, adottságával arányos erők aktiválására alkalmas: „A Gyűrű hatalmat adott neki: olyat, amilyen illett a jelleméhez.”²⁷ (I. 84.) A Gyűrű segítségével Bilbó örök fiatalság és földi gazdagság birtokába jut, továbbá a megye címzetes urává válik. Egy másik szereplő, Szmeagol-Gollam esetében nevének megváltozása jelzi a Gyűrű hatására a személyiségében bekövetkezett teljes

átalakulást. Gollam végképp kiszolgáltatottá vált a Gyűrű uralmával szemben, amint az a hozzá fűződő ellentmondásos kapcsolatból is kitűnik: „Gyűlölte és szerette, mint ahogy önmagát is gyűlölte és szerette egyszerre. Nem tudott megszabadulni tőle. Nem maradt annyi akaratereje.” (I. 86.)

A történetből megismert Gyűrű-Hordozók, Gollam, Bilbó és Frodó példája egyaránt bizonyítja, hogy a Gyűrű hatalmánál fogva jó és rossz irányban egyaránt képes viselőjének természetét és képességeit befolyásolni. Ugyanakkor az is látható, hogy a Gyűrű hatalma önmagában nem érvényesülhet, csak abban az esetben, ha kellően befolyásos hordozóra lel. A Gyűrű megtalálása vagy elvesztése pedig őrzője szempontjából minden esetben sorsfordító jelentőségű. A Hatalom Gyűrűnek a különböző karakterek életében betöltött ellentmondásos szerepe valójában az egyén és a hatalom egymással gyakorta érdekellentétben álló viszonyából építkezik.

Az egyénnek a hatalomhoz, illetve a hatalom jelképéhez, a Gyűrűhöz fűződő ellentmondásos viszonyát tükrözi az is, ahogyan a Gyűrű hordozójának szubjektuma megosztódik. Foucault a szubjektum és a hatalom kapcsolatának értelmezésekor a szubjektum kettségét adottnak tekinti: „A szubjektum szónak két jelentése van: az egyikben az egyén irányításon és függőségen keresztül másnak van alávetve (subject to), a másikban pedig egyfajta lelkiismeret vagy önismeret saját identitásához köti. Mindkét jelentés azonos hatalmi formára enged következtetni, amely az egyént valaminek alárendeli, aláveti (subjugates and makes subject to)”.²⁸ A Gyűrű hatalma kiterjeszti és átalakítja hordozója szubjektumát, pontosabban az egyénből szubjektumot hoz létre. Mindeközben azonban eltörli az egyén korábbi önazonosságát, amelynek következtében annak szubjektuma a hatalom birtoklása iránti vágy viszonyában artikulálódik.

A Gyűrű megszerzéséért folytatott veszedelmes küzdelem egymásnak ellentmondó vágyak sorát szabadítja fel. Elrond figyelmezteti a Tanács tagjait, hogy a Gyűrű iránti vágy már önmagában elégséges ahhoz, hogy megrontsa a szíveket. (I. 366.) A Hatalom-Gyűrű segítségével zöld utat nyer Szauron befolyása, aki távirányítással is képes a szereplőket manipulálni. A Gyűrű csábereje a hatalom illúziójával kecsegtet, varázsereje pedig lehetővé teszi a valós világban akadályt jelentő erkölcsi és fizikai határok áthágását. A Hatalom-Gyűrű gyakori használata ezért a halandó lények számára végzetes következményekkel járhat, és Gandalf még a történet kezdetén figyelmezteti Frodót a reá leselkedő veszélyekre:

Az a halandó, akinek egy Nagy Gyűrű a birtokába kerül, Frodó, nem hal meg, de nem is növekszik tovább, és nem gyarapszik az élete: épp csak hogy létezik, és végül már fárasztja minden pillanat. Ha pedig sokszor használja a Gyűrűt, hogy láthatatlanná váljon, akkor elhalványul: végül is állandóan láthatatlan lesz, úgy járkal a félhomályban, és csak a Gyűrűkön uralkodó Sötét Hatalom látja. ...előbb-utóbb felfalja a Sötét Hatalom.²⁹

28 Foucault, Michel: „A szubjektum és a hatalom”, i. m., 399.

29 Tolkien, J. R. R.: *A Gyűrűk Ura I.*, i. m., 75.

30 Tolkien, J. R. R.:
A szilmarilok, i. m.,
337.

31 Tolkien, J. R. R.:
A Gyűrűk Ura I., i.
m., 74. – Kiemelés
Sz. G.

A Gyűrű hatására viselője fokozatosan elveszíti erejét, mígnem önmaga árnyékává válik, amint azt a Nazgulok, Gyűrűlidércek sorsa példázza, a későbbiekben pedig a hordozó személyiségének teljes megsemmisülése is bekövetkezhet.

A Gyűrűn található írás nemcsak feltárja a Gyűrűk történetét, hanem fontos ismereteket tartalmaz arra vonatkozóan, hogy miképpen oszlik meg a hatalom Középföldén. Eszerint három Gyűrű jutott a tünde-királyoknak, hét a törpöknek, kilenc a halandó embereknek. *A Szilmarilok* című könyvében Tolkien elmeséli, hogyan szerezte meg Szauron magának a Hatalom Gyűrűit,

...s szétoztotta Középfölde más népei között mindazoknak, akiket az igája alá akart vonni, mert a fajtájuknak adatottnál nagyobb, titkos hatalomra vágytak [Kiemelés tőlem – SZ. G.]. Hét Gyűrűt a törpöknek adott, az embereknek pedig kilencet, mert mint minden más dologban, ebben is az emberek mutaták a legnagyobb készséget arra, hogy teljesítsék akaratait.³⁰

A hatalom iránti végzetes vágy olyan jellegzetes emberi tulajdonság, melynek háttérében gyakran ellentmondásos viszonyok rejtőznek. Ezeket világítja meg a regény címének többrétű jelentése is. *A Gyűrűk Ura* eredendően Szauron, akinek baljós alakja a történet egészét beárnyékolja. A különböző szereplők egymás ellenében vetelkednek a Gyűrű urának pozíciójáért, élet-halál harcot vívnak azért, hogy a Gyűrű hordozójából annak urává válhassanak. A helyzet ironikus voltát jelzi, hogy senki nem lehet a Gyűrű ura anélkül, hogy a Gyűrű rabszolgájává ne válna, amint azt Gandalf Frodónak szóló intelme is példázza: „Olyan nagy az ereje, hogy arra gondolni se merem eleinte, akkora, hogy végül is teljesen úrrá lenne bárki halandón, aki birtokolja. *Ő lenne az ura a birtokosának.*”³¹

A küldetés hatalma

A Gyűrű csábereje olyan alapvető emberi vágyakat kelt életre, mint a megismerés-tudás, a birtoklás-gazdagság és a mások feletti uralom-hatalom megszerzésének vágya. A Gyűrű ereje a hatalom működésének kettős természetét példázza, amennyiben a Gyűrű egyfelől határtalan lehetőségeket teremt az egyén számára, másfelől korlátozza, meggyengíti, aláássa az egyén identitását. A Gyűrű a hatalom egyik legfontosabb jelképe, amely saját varázserejénél fogva, illetve hordozójának segítségével képes a hatalom aktiválására. A Gyűrű hatalma és befolyása a különböző szubjektumok közötti viszony szempontjából termékenynek (produktív) mondható, hiszen megbontja a hagyományosan kialakult hatalmi viszonyokat és olyan ellenszegülési formákat hoz létre, amelyek nyomában új, a korábbi hatalom ellenében fellépő diskurzusok keletkeznek. A Gyűrű nemcsak őrzője személyiségét, hanem a hozzá fűződő viszonyokat is átalakítja.

Foucault szerint a hatalom kreatív ereje nyomán az egyének szubjektumokká válnak. „A hatalomnak ez a formája kategorizálja az egyént, megjelöli saját individualitását, hozzáragasztja saját identitásához, rákényszeríti az igazság törvényét, amelyet az egyénnek fel kell ismernie és el kell fogadnia, és amelyet őbenne másoknak fel kell ismerniük és el kell fogadniuk.”³² Melyek azok a törvények, amelyek segítik az egyén identitásának kialakulását? Ez a kérdés kiemelkedő jelentőségű a Gyűrű-Hordozók, illetve a küldetés résztvevőinek szempontjából, hiszen az ő esetükben létfontosságú, hogy felismerjék önmaguk adottságait, hogy jól ítéljék meg saját lehetőségeiket és azok korlátait, mert megbízatásuk során a személyes és a közösségi sorsok és érdekek gyakran összefonódnak.

A varázslók természetfeletti képességüknél fogva olyan többletérről bírnak, amelyet a Gyűrű szinte a végletekig képes megnövelni. Gandalf jól tudja ezt, ezért válik végzetévé az a szűnni nem akaró küzdelem, melynek során kénytelen megtagadni önmagától a Gyűrű hatalmát. Ezért utasítja el Frodó ajánlatát is, hogy ő legyen a Gyűrű hordozója:

*– Ne kísérts! Nem akarom, hogy olyan legyek, mint maga a Sötét Úr. Az én szívemet a szájalom útján próbálja megkörnyékezní a Gyűrű: mert szájalmat érzek a gyengék iránt, és erőt kívánok, hogy jót tehessek. Ne kísérts engem! Nem merem elvenni, még használatlanul sem merem őrizni. Feltámadna bennem a vágy, hogy éljek is vele és megtörnő az erőmet.*³³

A Gyűrű varázsereje Gandalf esetében annak jobbító szándékát, alkotóerejét igyekszik kiaknázni, míg Szarumán esetében a Gyűrű ereje a gonosz, ártó és pusztító hatalmát hozza működésbe.

Az, hogy Bilbó Frodóra hagyja a Gyűrűt, fontos jele annak, hogy képes a hatalom és a hatalomtól való függés önkéntes feladására. A történet különböző szereplői eltérően viszonyulnak a Gyűrű nyújtotta lehetőségekhez. Galadriel figyelmezteti Frodót, hogy a Gyűrű hordozójának nagyfokú álhatatosságra és akaraterőre van szüksége: „Hát Gandalf nem mondta meg neked, hogy a Gyűrű minden birtokosának önmagához méretezett hatalmat ad? Mielőtt a hatalmat használni tudnád, még sokat kéne erősödnöd, s megedzened az akaratodat, hogy uralkodj másokon.”³⁴

A keresés története mindannyiunk számára ismerős motívumokból építkezik: a hős segítőtársaival útra kel, hogy küldetését teljesítse. A hosszú út során azonban nehéz megpróbáltatásokat kell kiállniuk és különböző feladatokat kell közösen teljesíteniük. A próbák során a szövetség tagjai új tapasztalatokat szereznek önmaguk és a világ dolgairól. A gyakran jellempróbáló kísértések és csábítások közepette – a közös célok és a küldetés sikeres teljesítése végett – saját kíváncsiságukon is kívánatos felülkerekedniük. Tolkien művének különös jellemzője, hogy a hatalomhoz kapcsolódóan a keresés mo-

32 Foucault, Michel: „A szubjektum és a hatalom”, i. m., 399.

33 Tolkien, J. R. R.: A Gyűrűk Ura I., i. m., 95.

34 Uo., 487.

35 Tolkien, J. R. R.:
A Gyűrűk Ura III.,
i. m., 374.

36 Foucault, Michel:
Language, i. m.,
221.

tívuma is megkettőződik; egyszerre kutatja Szarumán a Gyűrűt, míg a Szövetség tagjai a Végzet Hegyét keresik.

A Gyűrű hordozóinak sorsa azt a mélységesen emberi motívumot tárja elénk, amelynek háttérben az identitáskeresés küzdelmes folyamata áll. A szereplők előtt tornyosuló akadályok nemcsak a fordulatokban bővelkedő történetet színesítik, hanem szükségszerűen átalakítják és megváltoztatják a hősöket. Tolkien művében a keresés motívuma feltárja az egyén útkeresésének szimbolikus történetét, amelynek során a szubjektum átalakító ereje önmagát is áthatja, és amelynek során a különböző szubjektumok egyénekké válnak. Így már az is nyilvánvaló, hogy miért válik a Gyűrű hordozói számára a legdrágább (kinccsé) születésnap ajándékká. Valójában a Gyűrű iránti vágy az, ami elindítja az egyén útkeresését és a Gyűrű segítségével történő újjászületését.

A Gyűrű keresésének történetében a Gyűrű hordozóinak sorsa a szubjektum keresésének az emberiség által bejárt útját is szemlélteti, amely a hatalom birtoklásától annak feladásán át egy újabb, másfajta hatalom megszerzéséhez vezet. Az olyan természetfeletti lényeknek, mint Gandalfnak vagy Galadrielnek könnyebb önös szükségleteik és vágyaik fölé kerekedniük és elfogadniuk, hogy az események jótékony befolyásolása érdekében olykor saját hatalmukat és tulajdonukat is fel kell áldozniuk. A természetfölötti erővel nem rendelkező emberszerű lények, mint amilyen a Gyűrű hordozója, Frodó, a küldetés próbatételeit teljesítve hozzájuk hasonló felismerésre jut:

Megpróbáltam megmenteni a Megyét és meg is mentettem, de nem magamnak. Ennek így kell történnie, Samu, nemegyszer, ha érték forog veszélyben; van akinek le kell mondania róla, el kell veszítenie, hogy mások megtarthassák.³⁵

A Tolkien szereplőinek személyes sorsában megjelenített gondolatokhoz hasonló következtetésre jut Foucault a társadalmi átalakulások kapcsán:

A humanizmus a nyugati civilizációkban mindaz, ami korlátozza a hatalom iránti vágyat és kizárja a hatalom megszerzésének lehetőségét. A nyugati embernek azt mondják, jóllehet te nem gyakorolsz hatalmat, mégis uralkodhatsz. Sőt, minél inkább megtagadod magadtól a hatalom gyakorlását, és minél jobban alárendeled magad a hatalomnak, annál inkább nő a szuverenitásod.³⁶

Új hatalom születik

Tolkien műveiben a különböző hatalmi formációk egy meghatározott szabályok szerint, hierarchikusan felépített világrendben működnek. *A Gyűrűk Ura* olyan képzeletbeli világban játszódik, ahol a hatalom diskurzusai közül a varázslat alapú hatalmak szerepe a meghatározó,

amelynek következtében a tudás és a hatalom a varázslók és tündék kezében összpontosul. A varázslat diskurzusa olyan kreatív teret feltételez, amelyben a természetes tehetség és erő egyesülni tud az olyan lények esetében, akik képesek arra, hogy a világot saját akaratuknak megfelelően alakítsák. Minthogy a varázslás tudománya az emberszerű teremtmények világán kívül esik, ők nem alkalmasak szubkreatív tevékenységek gyakorlására. A Gyűrű segítségével varázserő birtokába juthatnak, de ez avval a veszéllyel fenyeget, hogy az egész világ Szauron ártó befolyása alá kerülhet. Következésképpen a Gyűrűt meg kell semmisíteni, ami azt is jelenti, hogy a korábban érvényes világrend megszűnik és egy új korszak veszi kezdetét.

Az átalakulás fontosabb vonásait vázolja Gandalf Aragornnak, az eljövendő kor királyának:

Ez a te birodalmad, s egy leendő birodalom szíve. A világ Harmadkora véget ért, és az új elkezdődött; a te dolgod, hogy megszabd, hogyan kezdődjék, s megóvd, amit megóvni érdemes. Mert bár sok minden megmenekült, sok mindent el kell vetni; és véget ért a Három Gyűrű hatalma is. S ami földet innét látsz, s azt is, ami körülveszi, mind emberek fogják lakni. Mert most az Ember Uralmának kora következik, s a régiebb fajták vagy kialusznak, vagy elköltöznek.³⁷

Az új kor kezdetének szükségszerű feltétele, hogy a korábban a varázslással kapcsolatban álló különböző lények elhagyják Középföldét. A varázs alapú hatalom minden formájának távoznia kell, még azoknak is, akiket a varázserő valamilyen formában megérintett, mint a Gyűrű-hordozók esetében. A kalandok végeztével a tündék átadják hatalmukat az embereknek. Gandalf politikai hatalma Aragorn és Samu között oszlik meg, kreatív hatalmát Frodó öröklí, akinek elsődleges feladata, hogy megírja a Gyűrű keresésének történetét. A Gyűrű megsemmisülésével a korábban központosított hatalom megbomlik, fragmentálódik és olyan változásokon esik át, hogy végül teljesen érvényét veszti. *A Gyűrűk Ura* sokféle képesség, lehetőség, befolyás, erő és erőszak, tudás és hatalom – ezek mind a power szó jelentései! – szétválását és újrafelosztását példázza.

A történet vége a hatalom és a szubjektum kapcsolatának lényeges átalakulását is példázza. Tolkien parabolája arra figyelmeztet, hogy a hatalom iránti vágy, a mások feletti uralom megszerzésére való törekvés mérhetetlen vonzerővel bír. A történet másfelől azt is üzeni, hogy a szubjektum változása szempontjából meghatározó élmény az, ahogyan önmagunk uraivá válunk, saját hatalmi törekvéseinket legyőzzük. A Gyűrű Hordozók is csak abban az esetben válhatnak a Gyűrű Urává, ha sikerül feladniuk a hatalom iránti vágyukat. A foucault-i elvek tanulsága, hogy az emberiség különböző korainak kultúrája és történelme együttesen változtatja meg és alakítja át az egyéneket szubjektumokká. A tudás és a hatalom kapcsolatának összefonódása az emberiség szimbolikus útkeresésének nehézségeit

38 Foucault, Michel: „A szubjektum és a hatalom”, i. m., 399.

39 Uo., 397.

is jól példázza, azokat az érdekütköztetéseket, melyek során a szubjektum és a hatalom viszonya kalandos küzdelmek, nyert és veszett csaták sodrában szüntelenül formálódik, változik és újjászületik.

A *Gyűrűk Ura* szereplőinek sorsa a „tudás kiváltságaival szemben folytatott küzdelmekről”³⁸ szól, és a történet végén megjelenik „a hatalmi viszonyok új ökonómiája”.³⁹ Feltáruznak azok a folyamatok és összefüggések, amelyek során a mágikus varázslatok szerepe lejár, hogy átadja hatalmát az egyénnek, aki a mindenkori határokon és korlátokon belül képes saját világi erőterét, erőviszonyait alakítani. Tolkien olyan ajándék birtokába juttatja önmagát és olvasóit, amelynek segítségével zsáklaki Zsákos Bilbóhoz hasonlóan mindannyian örök ifjúság és mérhetetlen gazdagság részesei lehetünk. Ennek az új hatalomnak a sajátja, hogy egyesíti a kreatív- és varázserőket és átjárást biztosít valós és elképzelt, emberi és transzcendens világok között, ez a hatalom a művészet mágiája.

Felhasznált irodalom

- Chance, Jane: *The Lord of the Rings: The Mythology of Power*. The University Press of Kentucky, Kentucky 2001.
- Crabbe, Katharyn W.: „*The Quest as Legend*”. In: *J. R. R. Tolkien's The Lord of the Rings*. Szerk.: Bloom, Harold. Chelsea House Publishers, Philadelphia 2000, 141–170.
- Foucault, Michel: „*A szubjektum és a hatalom*.” Ford.: Kiss Attila. In: *A poszt-modern irodalomtudomány kialakulása*. Szerk.: Bókay Antal, Vilček Béla, Szamosi Gertrud, Sári László. Osiris, Budapest 2002, 396–409.
- Foucault, Michel: *Felügyelet és büntetés*. Ford.: Fázsy Anikó és Csűrös Klára. Gondolat, Budapest 1990.
- Foucault, Michel: *Power/Knowledge*. Szerk.: Gordon, Colin. Harvester Press, Brighton 1980.
- Noel, Ruth: *The Languages of Tolkien's Middle-earth*. Houghton Mifflin Company, Boston 1974.
- Tolkien, J. R. R.: *The Lord of the Rings*. Harper Collins Publisher, London 1995.
- Tolkien, J. R. R.: *A gyűrűk ura*. Ford.: Göncz Árpád. Európa, Budapest 2001.
- Tolkien, J. R. R.: *A szilmarilok*. Ford.: Gálvölgyi Judit. Európa, Budapest 2003.
- Tolkien, J. R. R.: *The Letters*. Szerk. Carpenter, Humphrey. Allen and Unwin, London 1981.

Az Unheimlich-manöver,

avagy A kísérteties fogalma Philip K. Dick művein keresztül, a lacani pszichoanalízis tükrében

Bevezetéképpen le kell szögeznünk, hogy Philip K. Dick munkái nem tartoznak feltétlen a klasszikus science fiction-nek vélt művek közé: regényei, novellái vagy egyéb írásai meglehetősen komplex művek; mindegyik a szerző sokoldalú műveltségét bizonyítja, hogy történetei több szinten értelmezhetőek, számos interpretációt bízva olvasóira.

Nem mehetünk el néhány fontos életrajzi adat mellett szó nélkül, bár ez esszé célja nem az életrajzi természetű összefoglalás, hanem egyfajta „útmutató” Dick műveihez, a kísérteties *szellemiségében*. A nőcsábász Dick, aki öt felesége mellett könnyen esett szerelembe nálánál jóval fiatalabb hölgyekkel is, számos más területen is alkalmazta lelkesedését. Az ókori görög filozófián át a világirodalmon keresztül, mind a klasszikus zene és a rádiózás, mind a klinikai – főleg az európai egzisztencialista (jungliánus) – pszichológia és az orvostudomány diszciplínája iránt érdeklődést mutatott, nem is beszélve a korabeli science fiction írók különböző természetű írásairól. A kezdeti nehézségei után – mind anyagi téren, mind a kívánt siker terén – 1963-ban elismerték munkáját, *Az Ember a Fellegvárban*-t, amelyet a science fiction körökben elismert Hugo-díjjal jutalmazták. Ám Dick munkái nemcsak azért fontosak, mert minőségbeli újításokkal látták el a science fiction amúgy sem unalmas világát, hanem mert merőben új szemléletmód jellemezte a kezei alól kikerült írásokat. Egy 1969-ben adott interjújában megemlíti, hogy egy sci-fi *raison d'être*-jét, vagyis létjogosultságát mindig egy jó, alternatív látásmódot képviselő ötlet, egy „Mi lenne, ha?” problematika adja,¹ és ez az attitűd az, amit majd 1974-ben képvisel, vagyis hogy a jó sci-fi író legyen rugalmas, ha ötletekről van szó. Ha például valakit elvarázsol a középkori világfelfogás, melyet ma már nem tartunk igaznak, a science fiction tökéletes termőtalajnak bizonyul az ilyesfajta „Mi lenne ha?” feltevéseknek. Később, 1981-ben kikristályosodik Dick véleménye a tudományos fantasztkumról: egy jó SF sztori intellektuálisan kell, hogy stimulálja az olvasót.² Továbbá, az ilyen történet egy kel-lőképp megtervezett ötlet köré kell, hogy épüljön, nem feltétlenül egy személy köré.

1 „Who is an SF writer?” (1974) – Dick az író flexibilis képességét preferálja.

2 „My Definition of Science Fiction” (1981). – Phil dr. Willis McNelly-re hivatkozván úgy véli, hogy az igazi protagonista egy ötlet, mintsem hogy egy személy. Az esszé megtalálható a Lawrence Sutin által szerkesztett *The Shifting Realities of Philip K. Dick. Selected Literary and Philosophical Writings* című könyvben.

3 Ahogy Dick fogalmaz: „Habár, elárulok egy titkot: szerek olyan világokat építeni, amelyek két nap alatt szétesnek.” A magyar fordításban tudtommal még nem megjelent esszé eredeti címe: „How to build a Universe that doesn't fall apart two days later?” Az angol verzió elérhető: http://deoxy.org/pkd_how2build.htm

4 D. Kuncze az amerikai Department of Integrative Arts and the Department of Architecture at Penn State University professzora.

5 Anthony Vidler a New York-i Irwin S. Chanin School of Architecture professzora és dékánja.

6 A szerző saját fordítása.

Mégis, Dick történeteiben megfigyelhető, ahogy azt számottevő példa illusztrálja (és ahogy azt egy esszéjében elismeri),³ a jól megkonstruált világai előbb vagy utóbb szétesnek. Ez a szétesés, illetve ennek mechanizmusa az, amely véleményem szerint összekapcsolódik, sőt egyesül a pszichoanalízis *kísérteties* fogalmával és a science fictionnel: mindig egy ismerős világ zártnak és biztosnak vélt rendszerébe kerül bele az ismeretlen és fenyegető, ami különösen *más*. Ahhoz, hogy jobban megértsük a két terület közötti analógiát, rendre végig kell mennünk a tisztáznivaló fogalmakon. A kezdetben freudánus, majd lacanista *kísérteties* definíciók után az amerikai Donald Kunze⁴ értelmezését veszem alapul, hogy Dick három regényén keresztül – *Kizökönt Idő; Kamera által homályosan; UBIK* – illusztráljam a *kísérteties* jelentőségeltjes reprezentációit.

A *kísérteties* fogalmát Sigmund Freud, a pszichoanalízis korszakalkotó elméletrendszerének kidolgozója szisztematizálta 1919-es tanulmányában. Körültekintő pontossággal, etimológiai értekezéssel leírt megfogalmazása szerint a *kísérteties* tárgya olyan félelmet, szorongást vagy rettegést előidéző entitás vagy szituáció, mely magában hordozza egy egykor ismert dolog tulajdonságait, ám mégis egyfajta új, szokatlan formában jeleníti meg azt. Ez nem azt jelenti, hogy minden új és ismeretlen szituáció *kísérteties*. Ha egy ismerősünk valami oknál fogva *máshogyan, különösen* viselkedik (egy extrém példánál maradva, az örület jeleit kezdjük felfedezni rajta), biztos tudhatjuk, hogy a *kísérteties* egyik típusával van dolgunk. Az orvosi, ám szélsőséges példa nem véletlen, ugyanis, ahogy Anthony Vidler⁵ könyvében, az *Architectural Uncanny*-ben ezt a problematikusnak tűnő fogalmat azonosítja, kiderül, hogy a *kísérteties* est a 19. század végén mentális rendellenességeknek vélt állapotok leírására használták:

A kísérteties, mint oly sok modern betegség különleges esete, a fóbiktól a neurózisokig, sokféleképpen leírva, a 19. század végén bukkant fel [...] mint a valóság által előidézett valóságtól való eltávolodás [...]. Tünetei közé sorolható a terektől való félelem, ami paralízishez vezet, temporális félelem, mely amnéziához vezet. Minden ilyen esetben a Freud által bemutatott kísérteties jelenik meg: az egyszer otthonosnak, ismertnek vélt dolog egy nem annyira otthonos és ismert dologgá válik.⁶

Freud, akit a 'pszichoanalízis atyjaként' is szokás emlegetni, úgy közelíti meg a kísérteties definícióját, hogy elmondja, mi nem az. Az 'otthonos' ('heimlich' németül, 'homely' angolul) kifejezés mindig egy általunk 'ismert' közegre utal, ami pozitív kisugárzású terület, biztonságot nyújtó közeg. Ha ezt a 'ismertséget' szembeállítjuk valamivel, ami általunk nem definiálható, idegen vagy ismeretlen, ám mégis ismerős, akkor máris közelebb kerülhetünk a kísérteties amúgy is ködös meg-

MUERTO

2008. JÚLIUS 21. MŰVÉSZETI ÉS MŰKERESKEDELMI FOLYÓIRAT ÁRA 666 FT

F. R.: *In nomine libertatis*, interaktív installáció, 2008

Mestere a neodadaista R. P. hatására a Fluxus és a videóművészet vonzáskörébe kerül. ATARI típusú iskolai számítógépen poszt-fotografikus videókat készít. Tanára a szak 'enfant terrible'-jeként jellemzi F.-t. A kilencvenes évek közepén V. nevű főiskolai művészeti csoportjával happening fesztiválokat szervez. Általában elsőként jelentkeznek a pesti Képzőművészeti Főiskola frissen megalapított mesterképzésére. B. H.-val és Sz. Sz.-el festőnek tetteti magát és Csallóközi Ifjú Tájékpfestők Társasága néven kísérleti alapon belevadnak a konzervatív vidéki művészeti közegbe. B. H.-val C. néven hip hop formációt alapít. Első nyilvános performance-üket egy katolikus templomban szervezik, aminek berendezését egy MI-2 típusú szovjet helikopterre cserélik fel. A showhoz jelentős színháztechnikai felszerelést használnak, technikai szakembereken

„I love
the smell
of
post-
conceptualism
in the
morning.“

F. R.* punk intermédia művész Csehszlovákiában lát napvilágot. Zenei érdeklődése serdüülőkortól saját zenekarainak kitartó fenntartásában mutatkozik meg. Hardcore stílusú zenei kísérletezés és egy saját finanszírozású stúdiófelvétel után képzőművészeti tanulmányokat kezd.

keresztül vezényelik le a programot, melyről ők maguk hiányoznak. F.-t társadalmi kérdések foglalkoztatják, az anarcho-szindikalizmus kerül érdeklődési körébe, dél Itáliában csatlakozik az S. csoporthoz és tömeges megmozdulások logisztikai szervezésében vesz részt. Finnországba költözik és a 'dolce far niente' elvének aktív gyakorlása mellett alkalmi kurzusokat tart a művészet szerepéről társadalmi kontextusban. Legutóbbi installációi a kultúra emberi értékekre gyakorolt hatásával foglalkoznak.

*A fenti szöveg Farkas Roland punk intermédia művészről szól. A szövegben szereplő további személyek kiléte a személyiségi jogok megóvása érdekében titkosak.

7 Freud említést tesz egy vonatútról, ahol tükörképét hitte hasonmásának (erről bővebben ír Otto Rank 1914-ben kelt, 1925-ben kiadott, *Der Doppelgänger* című tanulmányában).

8 A „képlet” a következő: $\$ \diamond a$; ahol a „ $\$$ ” hasadt szimbólum, az „ a ” a Vágy tárgya, és a rombuszjel pedig a négy aritmetikai viszony összessége ($< > ^ \vee$).

9 A mathéma (*mat-heme*) egy, Lacan által kreált neologizmus, mely feltehetően a matematika szót hozza össze Claude Lévi-Strauss *mytheme*-jével.

határozásához. Pszichoanalitikus gyökerekhez visszanyúló fogalomként, Freud a mindennapi életből hozott fel példát, és később, Lacan kiegészítette a kísérteties „tárházát”.⁷

Jacques-Marie-Émile Lacan francia pszichoanalitikus – a freudi hagyomány követője és megreformálója – nevét érdemes megjegyeznünk, mivel szabadon ötvözte a különböző diszciplinákat; ezzel egyedi megközelítést teremtett meg, amely újabb dimenziókat tár fel az analitikus előtt. Továbbá ezzel a formabontó aspektusával Lacan diagnosztikai rendszerében saját koncepciói (Másik, Vágy stb.) és a szubjektum közötti kapcsolatot matematikából „kölcsönvett” jelekkel írta le. A Vágy, pontosabban a Vágy tárgyához (*objet a*) és a Szubjektum közötti kapcsolatot szimbolizáló rombuszjelet – példának okáért – pontosan komplexitása és sűrítettsége miatt választotta, mert az az összes aritmetikai viszonyt magában foglalja.⁸

Fontos megjegyezni, hogy a lacani algebra nem követi szorosan a matematika szabályait, azaz, mathémái⁹ inkább reprezentálnak bizonyos összefüggéseket, mintsem hogy valós, matematikai állításoknak feleljenek meg. Valószínűsíthető, hogy Lacan célja ezzel az volt, hogy elméleteit más-más tudományágak segítségével tegye közérthetőbbé. Ezt az attitűdöt tanúsítja Hermann Imre is, aki úgy vélekedik a pszichoanalízisről, mint egy olyan diszciplináról, amely további más tudományágak – többek közt a régészet – sajátosságait is felhasználja:

A pszichoanalízis módszere, legyen bármilyen sajátos is, mégis több tudományág módszerével összefügg. Ezek módszeranalógiáknak foghatók fel. Először a történelemtudománnyal: Mindig a múltra kérdezzünk, és a jelent a múltból, a múlt eseményeiből kell megértenünk. Az ismert anyag mögött réges-régi, gyakran csak csírájukban kimutatható jelenségeket kutatunk. – Analógiát mutat az archeológiával is, amelynek módszere, hogy minden darab kiásott földet alaposan meg kell vizsgálni, semmit sem szabad vizsgálat nélkül eldobni. Az analízisben 'a konstrukció, vagy ha valakinek jobban tetszik, a rekonstrukció feladata' is 'messzemenő azonosságot mutat az archeológuséval, aki kiássa a múltnak egy elpusztult és eltemetett lakóhelyét vagy épületét'. Mint az öröklésbiológiai módszer, a pszichoanalízis is a fenotípushoz, a tudatoshoz keresi a genotípust, azaz a tudattalant. – Analógiája a szövetteni módszerrel: az álom, vagy a tünetek analízisének a fenotipikus összefüggés mellőzésével különálló szelvényeket hozunk létre, és ezeket sorjában, de mégis egymástól függetlenül vizsgáljuk. [...] A kórtan módszere annyiban hat, amennyiben a kóros folyamatok semmi mást nem jelentenek, mint ugyanazoknak a funkcióknak különleges, abnormis jelenségeit, melyek az egészségesek életfunkcióit is jellemzik.”

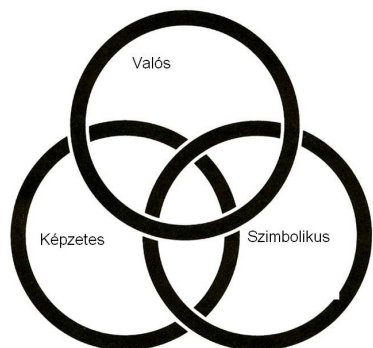
Fontosnak tartom idézni Hermann nézetét két okból is; egyrészt ráta-pint a pszichoanalízis abbéli sajátosságára, miszerint egy-egy esetet

többféle szempontból kell megvizsgálunk, másodsorra pedig azért, mert Lacan feltehetően jól ismerte Hermann munkáit, és ugyanúgy merészen alkalmazta a különféle tudományágak eredményeit.

Itt jegyezném meg, hogy az 1970-es, Ernst Jentsch „uncanny” elméletére támaszkodó, a robotikában is használt, Masahiro Mori által bevezetett Kísérteties-völgy elméletére (Uncanny Valley) utaló bizonyítékot talán tudatosan, talán nem tudatosan, de használta Dick.¹⁰ Az elmélet egyszerű: minél kevésbé rendelkezik egy entitás emberi kvalitásokkal, emberi tulajdonságai annál inkább lesznek szembetűnők – és fordítva, minél jobban hasonlítanak az emberre, annál inkább felfedezhetők a nem emberi tulajdonságaik. Egyik novellájában, *Az elhagyott bolygón* olyan gömbszerű robotok uralják a Földet, amelyek szembetűnően intelligensek, és képességeik által emberekké tudnak változni a posztapokaliptikus harmezőkön.

A kísértetiesessel mutatott hasonlóság feltűnően sokféle színben mutatkozik meg a dicki életműben. Ahogy azt a definíció kimondja: a kísérteties az egyszer ismert és otthonosnak vélt dolog transzformációja egy új és szokatlan, sokszor horrorisztikus jegyekkel is felruházott entitásba, tehát ismert és ismeretlen között a határok elmosódnak. És pont ez a dicki világ egyik alapvető tulajdonsága: a hozánk közel álló és ismert világról kiderül, hogy valami idegen és ismeretlen erő hatja át, netalántán alkotja. Vagy egy különálló erő (*UBIK*), vagy emberi elme (*Figyel az Ég*) módosítja az adott világot, mely nemcsak lenyűgözően új távlatokat nyit Dick történeteiben, hanem tanúbizonysággal is szolgál pszichológiai ismereteire vagy legalábbis mély érdeklődésére e tudomány iránt. *A Figyel az Ég* című regényében például egy olyan nő fejébe nyerhetünk bepillantást, aki paranoiás félelmeivel kell, hogy szembenézzen, megnyitván ezzel a mű egy lehetséges pszichoanalitikus értelmezését.

A lacani pszichoanalízis egyedi módon térképezi fel az emberi elmét: vessünk egy közelebbi pillantást Lacan három, egymástól erősen függő rendjére, amely a szubjektumot alkotja.¹¹ Az egymástól elválaszthatatlan¹² rendek a szubjektum életében mindig együtt vannak jelen (Fig.1): a Valós, a Szimbolikus és a Képzetes (Imaginárius) konstruálja és folyamatosan rekonstruálja a lacani szubjektumot. Ezt Lacan a borromeói gyűrűkkel illusztrálja.

10 A bizonytalanság nem véletlen: Dick ugyanis szeretett körültekintően foglalkozni a korabeli tudományos elméletekkel, remélvén, hogy azok egy új novella- vagy regényötletet adnak neki, ám nem vagyok benne biztos, hogy Mori elméletével tisztában lett volna.

11 Később Lacan hozzáad egy negyedik rendet (*sinthome*), mely a három halmaz közös metszetében helyezkedik el.

12 Ez így nem teljesen igaz; ha bármelyik rend elválik a hármastól, mentális rendellenességek jelennek meg; tehát a leválás lehetséges, ám súlyos ára van.

13 Ezt személyesen Dick tapasztalta meg, egy, az akkori feleségével elköltött lasagne-vacsora után, és innen indult a *Kizökkent Idő* történetkreálása.

14 Kis kitérőt tenék a regény kerettörténetére vonatkozóan: ne felejtjük el, hogy Amerikában nemrég ért véget a „Vörös Frász” névvel fémjelzett időszak. A McCarthy-érának köszönhetően az egész országot erős paranoia hatja át, és – véleményem szerint – ezt a fajta bizonytalanságot a sci-fi eszköztárával tökéletesen jeleníti meg Dick. Az első olvasatra mára már banálisnak tűnő keretsztori már csak ezért sem elhanyagolható; a lét bizonytalanná válik, az ellenség *mindenhol* lehet: nemcsak a „kívülről” érkező rakéták veszélyeztetik az országot (valószínűleg utalva ezzel a Szovjetunió és Hruscsov általi nukleárisháború-fenyegetésre), hanem a „belső ellenség” is. A regénynek ez a fajta olvasata példázhatja Amerikának ezt a sötét időszakát, mely sok művészt – olyan írókat és rendezőket például, mint Arthur Millert (*A salemi boszorkányok*), Charlie Chaplint vagy Ring Lardner Jr.-t – feketelistára tett, korlátozván ezzel személyes és művészi szabadságukat.

A három rend szerepét – például – *Da Vinci Mona Lisa* című képeinek példáján keresztül lehet szemléltetni. Az évszázadok óta enigmatikus szerepnek örvendő festmény – a lacani rendek tükrében – három szinten „értelmezhető”. Az első, *Imaginárius (képzetes)* értelmezése az, hogy látunk egy fekete hajú hölgyet, aki keresztbe tett karral minket néz (mosolyog?), egy egyszerű képleírás; a második szintű dekódolás (a Szimbolikus) pedig az, hogy tudjuk, mikor készült, ki által, valamint a tanult ismereteinken kívül a köznapi értelemben vett „szimbolikus” szerepével is tisztában vagyunk. A harmadik és egyben a legproblematiszabb a Valós értelmezés. Ez az a szint, amely – meghaladva a tudásunkat –, egy általunk nem észlelhető dimenziót reprezentál a képen vagy egy szövegben. Magyarul, mindent, ami „rajta van” a képen, de nem látjuk és nem tudjuk értelmezni. Gondoljunk csak a szemünket „becsapó” ábrákra, melyek csak egy bizonyos tudás segítségével – például egy bizonyos szögből kell vizsgálnunk azokat – válnak általunk is értelmezhetőkké.

Ahogy Peter Barry megjegyzi, a lacanista kritikus úgy kezeli a szöveget, hogy megpróbálja a lacani pszichoanalízisben alkalmazott elméleteket „feltárni”, és lehetséges interpretációkat gyártani. Dick esetében ez még érdekesebb, minthogy előszeretettel vallotta be, miként foglalkoztatja az örület és a józan ész határának megtalálása, a valóság kérdése, az autentikus ember, a paranoia, a megfigyelés problémaköre. Ahogy Emmanuel Carrère a maga Dick-biográfiájában leírja, Dick egy nap – FBI-ügynökök személyében – váratlan látogatókat kapott. Az egyikükkel Dick – egyre növekvő paranoiája ellenére – jó barátságot köt. Ő tanítja meg Dicket vezetni, s egy ilyen autókázás során fogalmazódik meg Dickben egy olyan mű (*Figyel az Ég*), amelyben a szereplők más szemén keresztül láthatják az őket körülzáró világot; ezzel is egy újabb oldalról közelítvén meg az inautentikus világ fogalmát. Ám már ezelőtt is kísérletezett Dick ezzel, méghozzá a legelső regényében.

Az 1959-ben megjelent *Kizökkent Időben* Dick a valóság kérdéskörével kezd foglalkozni. Az alaphelyzet a következő: egy 1950-es évekbeli amerikai kisvárosban él Ragle Gumm, aki napjait rejtvényfejtegetéssel tölti. Ragle egyre több furcsaságot vesz észre az őt körülvevő világgal kapcsolatban. Furcsamód a mellékhelyiségben lévő lánc után nyúlva azt tapasztalja, hogy a lánc a *másik* oldalra került át. Vagy csak ő emlékszik rosszul?¹³ Mint kiderül, Ragle városkája – az összes „tartozékával” együtt – hamis. Barátait, családtagjait és az utca emberét is színészek alakítják, az egész város Ragle nyugalmát megőrizendő épült, de ami a legfontosabb: a *Hol bukkan fel a zöld kis emberke?* nevű „játék” egy, a kormány által kreált és finanszírozott program, melyben Ragle intuitív képessége és jóindulása segítik hozzá az intergalaktikus háborúban részt vevő országot, hogy ki tudja védeni a Lunáról érkező rakétatámadásokat.¹⁴

Ha ismerősnek tűnik ez a történet, az nem a véletlen műve. A hamleti utalást rejtő címmel rendelkező regény alapötlete Peter Weir *Truman Show*jában köszön vissza.¹⁵ Slavoj Žižek a következőképpen tárgyalja a két mű közti hasonlóságot:¹⁶

A Time Out of Joint és a Truman Show mögött rejlő tapasztalat az, hogy a késő kapitalista kaliforniai paradicsom, éppen a maga hiperrealitásával, valahogy IRREÁLIS, szubsztanciátlan, meg van fosztva anyagi természetű tehetetlenségétől.

Az „irreális”, illetve „hiperreális” jelzőkkel illetett világ nem állt mesz-sze Dicktól. Egyik írásában¹⁷ említést tesz egy lányról, aki egy filozófiaórára készülő dolgozatához szeretne volna megtudni tőle, hogy mi is az a Valóság? Dick egy kis gondolkodás után azt felelte: „A valóság az, ami akkor sem tűnik el, ha már nem hiszünk benne.” Dick félelmetesen pontos képet fest napjaink média uralta helyzetéről is. A televízió minivalóságokat teremt a néző számára, amelyek – Dick szerint – manipulálják az Igazságot: „Az Igazság másolja a Fikciót, a Fikció másolja az Igazságot.”

De akkor mi az Igazság? És – ha egyáltalán létezik Igazság – mennyire torzítjuk el azt elménk segítségével? Dick Kantra utalva megállapítja, hogy agyunk úgy „fogadja” a bejövő adatokat a külvilágról,¹⁸ hogy azokat a szubjektum által kontrollálható rendszerekbe építi be. Például egy traumatikus esemény elmagyarázása, leírása mindig általunk értelmezhető módon reprezentálódik.¹⁹

Továbbgondolva a külvilágból érkező információk de-, illetve újrakódolását, megállapíthatjuk, hogy a Valóság meghatározása nem is olyan egyszerű. Ha mindenképpen változik ez az információ, ami érzékszerveink szűrőjén kell, hogy átmenjen, akkor minden élőlénynek mást jelenthet a Valóság. Ha arra a szélsőséges esetre gondolunk, hogy egy New York-i üzletember máshogy írná le az őt körülvevő világot, mint egy afrikai busman, akkor ez az állítás elfogadható.

Ezen a ponton Dick visszanyúl a preszokratikus gondolkodó, Parmenidész tanaihoz, aki azt hirdette, hogy az Igazság nem ismerhető meg érzékszerveink segítségével. Elmélkedés és érvelés révén viszont hozzájuthatunk az Örök Valóság (*aletheia*) ismeretéhez. Dick kétfajta realitásról tesz említést,²⁰ név szerint az *idios kosmos*ról (amely az egyedi, privát valóságunkat jelöli), illetve a *koinos kosmos*ról (amely pedig egy megosztott valóságot jelöl).²¹ A dicki világ azonban nem áll meg a Valóság meglehetősen nehézkes boncolgatásával, sőt, tovább próbálja manipulálni, módosítani azt. Nem elég, hogy a Valóság önmagában is nehezen ismerhető fel ezekben a történetekben, de a Valóság „kellékei” – szereplői, helyszínei – még zavarosabbá teszik a képet.

Philip K. Dick több évet élt Disneyland mellett; így a (hiper-)Valóság problematikáját első kézből vizsgálhatta.²² A hiperrealitás elnevezést Jean Baudrillard használja Disneyland vonatkozásában: a posztmodern filozófiában használt koncepció egy olyan valóságot jelöl, melyben a fikció és a valóság megkülönböztetése nehézkes, mint például a kaszinók (Las Vegas) vagy éppen Disneyland esetében. Ez a fajta valóságsszimuláció bárhol létrejöhét (média által generált valóságok), példának okáért Baudrillard említést tesz a Watergate-botrányról is.²³

15 A főszereplőnek a filmben arra kell rájönnie, hogy élete köré egy reality show-t kreáltak a készítők. Nem véletlen a névválasztás: Truman az egyetlen „igaz, őszinte és hiteles” (true) szereplője, embere (man) a „játéknak”.

16 Az idézet az *Isten hozott a Való Sivatagában* (angolul: *Welcome to the Desert of the Real*) című írásából van. Elérhető: <http://www.c3.hu/~ligal/ManaZizek2.htm>

17 Magyar fordításban tudtommal még nem megjelent esszéjének eredeti címe: *How to build a Universe that doesn't fall apart two days later?* Az angol verzió elérhető: http://deoxy.org/pk_d_how2build.htm

18 Direkt nem használom a „valóság” kifejezést, mivel a jelenlegi értelmében problematikus lenne definiálni.

19 Itt arról van szó, hogy minden egyes traumatikus esemény objektív leírása szinte sosem lehetséges. A köznyelv az „elakadt a szava, lélegzete” stb. frázist használja, míg a lacani pszichoanalízis ezt a Valóssal való találkozással jelöli.

20 Az 1965-ös *Skizofrénia és a Változások Könyve*

című írásában tréfásan azt a példát hozza fel, hogy – mondjuk egy báránnyal vagy egy póniával ellentétben – az ember-gyermeknek éveket „kell” várnia arra, hogy a megosztott világ problémáival szembesüljön. Ezt azzal a példával illusztrálja, amikor a „pszichoszexuális érettség beüt”, a kamasz fiút akár egy egyszerű „nem”-mel is elutasíthatja álmai hölgye.

21 *A koinos kosmos* lényege egyfajta megosztott valóság, mely az előző lábjegyzetben említett példával „üt be”, vagyis amikor a mi valóságrendszerünkre egy másik, tőlünk független szabályrendszer gyakorol hatást valamilyen formában.

22 Ezeket az „élményeit” a *How to build a Universe that doesn't fall apart two days later?* című írásában osztja meg olvasóival.

23 Érdekes feltevés, hogyha az állam a mindenhatóságát és hatásos igazságszolgáltatását kívánja bizonyítani, időről időre miért ne *szimulálhatna* egy betörést állami szinten, amit majd lebuktat, bizonyítván ezzel az előbb említett kvalitását.

24 Mladen Dolar: *I Shall Be with You on Your Wedding*

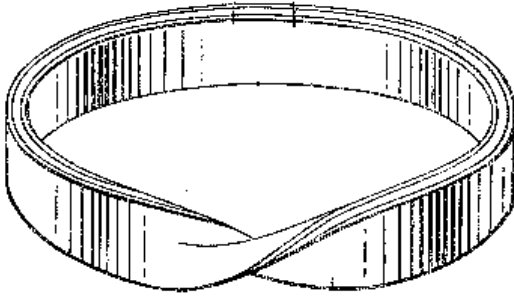
Disneylandról tudják az odalátogatók, hogy az ottani látványosságok és karakterek csupán bonyolult áramkörökkel vezérelt gépek, illetve jól fizetett, színészi képességgel bíró egyének. A lényeg az, hogy meg tudjuk különböztetni a szimulációt a valóságtól. De mi történik abban az esetben, amikor ez a határvonal elmosódik? Mladen Dolar Lacan koncepcióját hozza fel,²⁴ az *extimité*,²⁵ amely a francia megfelelője a német *Unheimlich*nek, és egyfajta reakció a filozófiai párok – test/elme, anyag/lélek stb. – közti határvonal megszüntetésére, vagy legalábbis elmosódására. Az *extimité* „a legintimebb belső találkozása a külsővel”,²⁶ vagyis amikor ez a találkozás horrorisztikus és kétségbeejtő méreteket ölt. Például Edgar Allan Poe *A vörös halál álarca* című művében fedezhetjük fel az extimitást: a beszédes nevű Prospero herceg birodalmát a Vörös Halál (pestis) fenyegeti. A sok borzalom elől Prospero egy kastélyában tartandó mulatságba menekül:

*összehívott udvara lovagjaiból és hölgyeiből ezer egészséges és könnyűvérű mulatótársat, s visszavonult velük hajdani apátságokból átalakított kastélyai egyikének mélységes magányába... Ez volt a falakon belül: ez és a biztonság. Kívül – a vörös halál.*²⁷

A Poe által leírt határvonal elmosódik a műben, és pontosan ez az extimitás lényege, ugyanis a mulatságban részt vevő „egészséges” tagok közé mégis beférkőzik a pestis, egy pestissel fertőzött álarcos idegen formájában. Ezután már szinte elválaszthatatlan a veszély és a biztonság közti határvonal.

Dick, mint azt már említettem, műveiben előszeretettel világít rá az ismert világ hamisságára és illuzórikus valójára. Erre az egyik példa Dick 1969-ben írt *UBIK*-ja. A latin, majd angol *ubiquitous* szó rövidítését, amely „mindenütt jelen levő” jelentéssel bír, nehéz lenne a regény szempontjából meghatározni.

Az *UBIK* esetében két, egymással párhuzamosan működő világról beszélhetünk: az első Chipék világa, a másik pedig a kérdéses Runciter/Ella-féle univerzum. A könnyebb értelmezést szolgálja, ha ezt az érdekes és párhuzamos idő/tér-rendszert, egyfajta lacani megoldással – a matematikában is használatos – Möbius-szalaggal vizualizáljuk. Ha egy körpalástot készítünk egy olyan szalagból, melynek egyik pontját megcsavarjuk, egy olyan felületet kapunk, amelynek egyik oldaláról a másikra való eljutást az ujjunk felemelése *nélkül* tehetjük meg. Egy szemléletes példa erre a következő: ahogy egy nem látó ember sem érzékelheti a pontot, mikor ujjá átkerül a szalag másik oldalára, úgy a tudatalattink is „kijátszhatja” elménket. És hogy mitől *kísérteties* objektum a Möbius-szalag? Ez a matematikai alakzat is eltörli a határvonalat a felületek/oldalak (kívül–belül) között. Esetünkben mindkét oldal egy-egy univerzumnak, vagy, ha úgy tesszük, valóságnak felel meg. Mindkettő egyszerre fut időben és térben, majd egy ponton – a megcsavarodás pontján – az egyik „felülírja” a másikat. Ami tulajdonképpen arra világítana rá, hogy Joe Chip maga az, aki módosítja a világot.

A kérdéses produktum mibenlétének meghatározása pedig végképp kihívó feladat. Adva van egy regény, melyben központi szerepét betöltve az Ubik-misztérium egyszerre képviseli a fent említett fogyasztói társadalomban vásárolt „A” terméket (mely, egyfajta jolly-jokerként ráhúzható minden termékre), illetve egy sokkal komplexebb, filozófiai-vallási entitást is jelöl. Minden egyes fejezet elején egy rövid reklámszöveget olvashatunk egy-egy adott Ubik-termékről, amelyek hétköznapi, gyakran használt termékek: sör, instant kávé, salátaöntet stb., s mindegyik reklám egy figyelmeztetéssel zárul: mindig csakis az előírások szerint fogyasszuk! Ám az utolsó fejezetben lehull a lepel: az önmagát Ubiknak nevező entitás elárulja: ő már a világegyetem keletkezése előtt itt volt, ő teremtette a világot, ő a létező.

A 16. fejezetben Joe egy lánytól, Myra Laney-től megtudja, mi is a szpré formájában jelenlévő Ubik:

Az Ubik spray – felelte a lány – egy hordozható negatív ionizátor, beépített nagyfeszültségű, de alacsony áramerősségű vezérlőegységgel, amelyet egy különleges, 25 kilovoltos héliumelem lát el energiával. A negatív ionok az óramutatók járásával ellenkező irányú perdületet kapnak egy ferdén elhelyezett gyorsítókamrában, mely centripetális tulajdonságokat is kölcsönöz neki; ettől aztán inkább összetartanak, mintsem szétszóródnának. A negatív ionmező lecsökkenti a légkörben normálisan is jelenlevő anti-protofazonok sebességét. Ezek, amint elvesztik lendületüket, megszűnnek anti-protofazonok lenni, és az egyenlőség elve alapján többé nem képesek egyesülni a hűtőkamrában fekvő személy – a félő – szervezetéből kiáramló protofazonokkal. A végeredmény az, hogy az anti-protofazonok által meg nem semmisített protofazonok hányada megnő. Eszerint – legalábbis egy meghatározott pillanatban – megemelkedik a protofazonikus aktivitás gerjesztette mező sűrűsége is. Ezt a szóban forgó félő növekvő életerőként érzékeli, és ráadásul kevésbé hatol el az érzékeiig a hűtőkamra alacsony hőmérséklete.

Night. Lacan and the Uncanny. Az October című folyóirat 1991-es őszi számában jelent meg (58. szám).

25 Lacant zavarta, hogy a francia nyelvben – nem úgy, mint a németben – nincs erre a koncepcióra egy hasonlóan paradox elnevezés, így az *intime* ('bensőséges', fr.) mintájára létrehozta „saját” elnevezését, az *extimite*-t.

26 A fordítás a szerzőé.

27 <http://mek.niif.hu/03500/03575/htm/01.htm#18>

28 Ilyen tárgy például a Frigyláda az *Indiana Jones quadrológia* első (1981) részében.

29 Azt azért mindenképpen le kell szögeznünk, hogy a „Vigyázz, mit kívánsz” szólás nem véletlenül óva intő: gondoljunk csak bele, ha elérjük azt, amit akarunk (a kisgyerek megkapja a nyalókáját), az már nem lesz érdekes többé vagy megsemmisül (étel, ital stb. esetében). A vágy valamilyen szinten mindig magával vonzza az erőszakot, így – mivel maga a vágy kielégíthetetlen – mindig más és más lesz a tárgy vágyunknak, és erre is jó példa az *Ubik*, mint a vágy tárgya.

30 Az idézet Moga György *Bevezetés a lacani pszichoanalízisbe* című írásából való.

A terjedelmes – és nem teljesen egyértelmű – termékleírás egyben rávilágít az *Ubik* meghatározhatatlanságára és szükségességére is. Ebben a kísérteties világban megfigyelhetjük, hogy a szpré formában létező *Ubik* lassíthatja a világ visszafejlődését. Vagyis egy olyan szerepet vesz fel, amely életben tartja, sőt mozgatni fogja a cselekményt.²⁸ Ezek a tárgyak a vágy tárgyai, melyek elérése kielégítené vágyainkat.²⁹ Az *Ubik* tökéletes metaforája a vágy tárgyának.

A pszichoanalitikus irodalomban, lacani terminussal élve, a vágy (elérhetetlen) tárgyát *objet a*-val jelölik. Az *objet a* meghatározásához két, különböző forrásban elhangzott definíció szükséges. Catherine Belsey úgy határozza meg, mint „egy olyan kiváltságos szerepben lévő tárgy, amely körül a drive központosul”, tehát egy minket „mozgató” tárgyról van szó. A második hivatkozás Alfred Hitchcocké, aki ugyanarról a „bűvös” tárgyról beszél, amiről George Lucas a *Csillagok háborúja* DVD-verziójának audiokommentárjában: „... a fő hajtóerő a moziban, mindenki kutatásának objektuma.” Erre a tárgyra a filmes diskurzus mint MacGuffinra hivatkozik (Hitchcock után).

Az *Ubik* tökéletes példája az *objet a*-nak, mivel elérhetetlen, sőt, mint a lacani Valós, megismerhetetlen. Dick ezen regénye az 1960-as évek entrópiikus szellemiségében íródott. A termodinamikában használt hőhalál-hipotézisre épülő „rendezetlen” és kaotikus világról van szó, de ezt a rendszertelenséget csak akkor tudjuk felismerni, ha felismerjük a rendszer zárttságát. Ha egy rendszer nyitott, nem igazán tudjuk behatárolni, így állapotát is nehéz felmérni. Viszont az *Ubik* – mivel egy Végső, felülbírálatatlan entitás –, lezárja világát, az teremt és határozza meg a szabályrendszerét, így teremtményei egyben a „foglyai” is.

Szerencsés dolog, hogy bizonyos lacani tüneteket Dick a narratívájában is megjelenít. A *kísérteties* különböző formákban való megjelenését ez a Dick életművéből származó (legalább) kétkötetes (*Kizökkent idő* és *UBIK*, de ide sorolható a *Kamera által homályosan*) gyűjtemény könnyen értelmezhetően példázza. Dick zsenialitásának egyik alapmotívuma, hogy történeteiben a legbensőbb terekben üti fel a fejét az az alapjaiban destruktív erő, amely az egész narratív világot mozgatja.

Végezetül következék egy, a lacani modellről szóló szemléletes gondolat:³⁰

...a lacani gondolkodásmód ismerete azzal az előnnyel jár, hogy kibillenti stabil(nak vélt) helyzetéből intellektuális szemléletmódunkat, s ezzel az alkotások olyan aspektusait vehetjük észre, melyek egyébként rejtve maradnának előttünk. Ahhoz hasonlítható ez, hogy a Hold is csak egyik »arcát« mutatja felénk, többi része megismeréséhez az ürrepülésnek nem kis energiabefektetés árán kellett eljutnia arra a szintre, hogy a földtől eltérő pozícióból is vizsgálódhasson.

ZSILLE GÁBOR

Tranzit Felvidék

Dunaszerdahely

Zsúfolt kültelki kocsmá: zenegép,
focimeccs, szombati dínom-dánom.
Két sör, s már indultam is. De egy lány
a hidegbe kisurrant utánam.

Hátrálva távolodtam, hogy lássam:
a tompa fényben hogyan inceleg,
hív játszani, második félidő.
Fejpárbaj, műésés, finom cselek.

Dunaszerdahely határa

Ember volt? kísértet? vagy útmenti
reklámtábla, éj-szülte képzelgés?
Nem láttam tisztán – a telefonban
lelkemre kötötték: „Nehogy elkéss”,

hát siettem, bérelt robogóval,
zivatarban, sötétben. Pedig állt
ott egy alak az országút szélén.
Rémülten tapostam a gázpedált.

Zólyom

A vár előtt, hol Balassi Bálint
világra jött, megenni két zsemlét
hajnali fél hatkor. A várkapun
felirat: *Szlovák nemzeti emlék.*

A portás éppen kinyit, csak biccent.
Beljebb nem lépni üdvös és illő.
Boltívek, falak. „Van itt valami
tábla, valami külföldi költő.”

Felsőszemeréd

Elvadult park az országút mellett:
valaha mesés arborétum volt,
úgy képelem, kertésszel, sétánnyal,
s az ágak közt örökös nyár tombolt.

Nyilván a Szemerédy nemzetség
fészke. Húlt nyomok, semmi érzélem.
A romos kastélyt egyszer sem láttam.
Valahol bentebb van, úgy képelem.

Rózsahegy (1)

Ebben a városban nincsenek friss,
pihegő parkok, a főtér sarkán
nincs szökőkút, nincs sellő, senki sem
súgja: itt vagyok, itt, figyelj csak rám.

Tizenkét emelet, rózsaszín fal.
Boldog hogy lehetek, nehéz hinnem.
Nincsenek szökőkutak, nincs liget.
Valaki azt mondta, menjünk innen.

Rózsahegy (2)

A Hotel Kultúra portáslánya
szerint a teljes bútorzat ulmi,
vagyis a német ipar szülötte,
szóval csupa méregdrága holmi,

az ágy, a szekrény, a karnis, a polc.
S a vécé egyenesen neu-ulmi,
így hát húszezer forint egy éjre
csak jelképes szobaár, alkalmi.

Gúta

A hídfőnél vár. (A februári
égbolt erőtlén fénye a roskadt
ártéri fák sötétjével lassan
elvegyül, szemben a viharos part,

elém dobál a töltésre mindent,
mi elmúlt, sután és elgyengülten
hever a sok kép, az ártéri fák
csak zúgnak.) Intek neki, megjöttem.

Sztrecsény vára

A romok alatt elkocsikázva
egy néger énekest hallgattam, kit
tíz évvel korábban agyonlőttek,
„milyen hosszan fogsz siratni”, tompít

a kínon a refrén – és mentolos
csokoládét ettem – és meleg lett
az ásványvíz – és a vár – és mindez
olyan szépen megfért egymás mellett.

Kassa (1)

„A Rákóczi sírja most zárva van.
Nekem kéne kinyitni, de most nem.
Mert most képeslapokat árulok.
Majd akkor, ha a pultot lemostam.

Négyen nem mehetnek be, hogysisne.
Csakis csoportban, az meg öt ember.
Hívjanak valahonnan még egyet.
Vagy várjanak. Várjon türelemmel.”

Kassa (2)

Márai Sándor szülőházára
egy kéz festékekkel azt írta: KURVA,
a vadonatúj emléktáblára,
százados gyűlölettől vakulva

egy író ellen, kitől egy sort sem
olvasott, neki a szó: Csutora
semmit se mond, Szindbád, Lola semmit – –
Zaj van. Egy korszak halotti tora.

Kassa (3)

Egyhetes iskolai túra volt,
két éjszaka Kassán, sör és pörkölt.
Az utcai hangszórókból reggel
katonai csim-bum zene bömbölt.

Egy táblán az állt: FÚRE LÉP TILLOS!
Talán véletlen hiba, de gyanús.
„Veled sose csókolóznék”, mondta
Zsuzsa. De aztán később nagyon is.

Kajal (1)

A hajszál- és központi gyökerek.
Az ő apjuk és az én nagyapám
sokadfokú unokatestvérek
voltak. Messzi rokonok, magyarán

egymáshoz semmi közünk. Heléna
néni, Béla bácsi, Lajos: Zsille
mind. Kilencszáztízíg mi is itt. S most
Budapest. Képemről a bőr sül le.

Kajal (2)

Csinos szürke pamutzokni, gyártja
Helena Zsilleová, Fő utca
57. Öt pár zoknit adott, s egy
tanácsot: „Ha szorgos vagy, följutsz a

csúcsra: férfi bokafix, kínai
gumiszállal. A nyitrai járás
összes vegyesboltjában teríthetsz.
Ha lusta vagy, marad a piálás.”

Kajal (3)

Ha most Kajalon laknánk, és lenne
egy húgom, úgy hívnák: Zsilleová.
Nem jártunk volna a Balatonhoz,
se Hajdúszoboszlóra, sehová,

csupán évente kétszer Pozsonyba,
majd a főiskolás élet Nyitrán,
legvégül haza, gyártani zoknit.
Se fénylőbb, se rosszabb. Talán. Nyilván.

VERES ISTVÁN

In memoriam nyalogatós kutyus

Vanesszával kimentünk a piacra. Úgy néz ki, hogy a hétvégét együtt fogjuk tölteni, hát gondoltam, megrakom a hűtőt. Burgonyát vettünk, petrezselymet, meg bort, továbbá karfiolt, rengeteget. Vanessza is, én is, nagyon szeretjük a karfiolt.

– Figyelj Vanessza, te szoktad a hűtőre azt mondani, hogy fridzsidó? – kérdeztem tőle egyszer, régebben, amikor még duplavével írta a nevét.

– Hülye vagy? – torzult el az arca.

Most meg elhatároztuk, hogy miután megettük a délre elkészített karfiolt, kicsit ledőlünk, este pedig megtekintünk valami jó kis filmalkotást. Így szoktuk egymásnak mondani, hogy figyelj, mi lenne, ha megtekintenénk valaminemű filmalkotást a jobbik fajtából. El is mentünk a Vörösmarty moziba, a *Bogaras Joe* című amerikai filmre. Elég jó film volt, New York-i sztori. Felhőtlenül szórakoztunk, és szerencsére nem volt tanulság sem. Az volt a tanulság, hogy megnéztünk egy jó filmet, és mehettünk a dolgunkra. Nem szerettük azokat a filmeket, amelyeket megfeszített figyelemmel kell követni, hogy a végén részünk lehessen a soványka csattanóban, aminek a lényege úgyis mindig ugyanaz: az élet egy kanna fos, ám ha sikerül rálelnünk az igaz szerelemre, akkor ez néhány hétig nem fog az eszünkbe jutni. Bogaras Joe-nak melleleg az volt a baja, hogy a frissen bérelt lakása tele volt beszélő csótányokkal, akik ráadásul a magánéletébe is beavatkoztak időnként. A film végére megtalálta ő is az igaz szerelmet a manhattani kormányzó lányában, akit addig mindenki hülyének nézett, mert a hobbija a virágültetés. Vagyis a főbb bajokat itt is a szerelemnek sikerült áthidalni. Az efféle filmek után Vanesszával sokat vitatkozunk a szerelemről, hogy milyen elsöprő erővel bír, főleg ha meg van adva a módja. Szerinte nincs is ember, akit a szerelem nem befolyásol. Ilyenkor azonnal közbe szoktam szólni:

– India északnyugati részén, az öt folyó földjén él egy szürke kabátos öregember, akinek kedvenc szórakozása, hogy időnként teljesen váratlanul elkezd bámulni a bal lába középső ujját, miközben halkán azt mormolja: kanagon. Sose feledd, Vanessza, hogy ezt az embert aligha befolyásolják olyan dolgok, mint a szerelem.

Vanessza szerint ez sem biztos.

– Miért, mi ez a figura, valami pandit? – kérdezi az ujjára tekerve egy hajtincsét.

– Mi az, hogy pandit? – kapom fel a fejem.

Vanessza a heverőn fekszik, és egy kétliteres, üres Sprite-os üveggel dobol a térdén.

– A panditok, kérlek szépen, Kasmírban élnek. Igen csendes emberek. Abból áll az egész napjuk, hogy régi írásokat tanulmányoznak. Amikor ezt megünják, kiülnek a házuk elé, és a hegyeket bámulják.

Eltolom magamtól a karfiolos tálat.

– Vanessza, hát miket nem tudsz te, totál le vagyok tőled hidalva!

– Ez még mind semmi – folytatja Vanessza. – Az ember azt gondolná, hogy ilyenkor, amikor egy pandit épp a háza előtt ül, megszólíthatja egy arra járó ismerős, megkérdezve például, hogy milyen idő lesz, vagy hogy hallotta-e az illető pandit, hogy az oroszok megint elzárták a gázt. Ilyen azonban sosem fordul elő, a helyiek ugyanis tisztában vannak azzal, hogy a panditok milyen viselkedési modelleket követnek, úgyhogy eszükbe sem jut hozzájuk szólni, mert tudják, hogy a pandit úgysem szól vissza.

– Vagyis ha jól értelek, ahhoz, hogy az embernek egy pandit visszaszóljon, ahhoz a kérdezőnek is panditnak kell lennie.

Vanessza kételkedve helyesel:

– Jó esetben.

– Na és ha már így előtört belőled a panditológus, megmondhatnád azt is, miért ne lehetne egy pandit mondjuk szerelmes – kérdeztem fáradó hangnemben.

– Le se baszom – sóhajtotta Vanessza –, inkább add ide a karfiolt.

Jól belaktunk karfiollal aznap, egész éjjel csak dőcörögtünk magatehetetlenül, mint a fókák. Aztán két hétig rá sem bírtunk nézni. Fingtunk tőle, akár a lovak. A rákövetkező napokban többször is felmentünk a Gellérthegyre, mivel onnan egész jó a kilátás. A körülöttünk levő padok tele voltak szerelmespárokkal. Minket is közéjük sorolhattak volna könnyen, azzal a különbséggel, hogy mi banános meg csokoládés fagyigombócainkat nyaltuk egymás helyett. Már a tölcéseket rágtuk, amikor Vanessza azzal az ötlettel állt elő, hogy szereznünk kéne egy fényképezőgépet meg egy diktafont, aztán kijönni ide, és végigkérdezni a párokat, hogy ki mit gondol a szerelemről, létezik-e, vagy nem, mire is jó, fiúk, lányok külön, a végén meg jöhet egy fotó az illető párról. Majd pedig írni az egészhez egy nyálas bevezetőt, aztán jó pénzért elpasszolni a termést a Cosmopolitannak vagy valamelyik másik anyaszomorító magazinnak.

– Hát most nem? Mondd, hogy nem jó ötlet! – kezdett el hosszú, testhezálló ruhájában hadonászni.

– Az atombombánál néhány fokkal jobb... alighanem.

Anyaggyűjtés közben bemondta egy harminc körüli nő, hogy a szerelem olyan, mint Isten, mivel hogy még senki sem látta, de mindenki szeret rá hivatkozni. Na ez betett a projektnek. Ilyen világmegváltó szentenciákkal a Cosmopolitannál nem sokra megyünk, konstatáltuk a helyzetet egy kád forró vízben ázva, vodkával kevert paradicsomlevet szogatva a terepmunka befejezése után néhány órával.

– Pedig én már el is terveztem, mit veszünk a pénzen, amit a cikkért kapunk – újságotla Vanessza lemondóan, miközben előredöntötte a fejét, hogy néhány rakoncátlanabb hajtincse elmerülhessen. Annyira ellágyultam a jelenettől, hogy megígértem neki, hogy a közelgő szülinapjára megkapja tőlem, amit kiagyalt. Nagyon megörült az ajánlatnak, a kívánságot viszont egyelőre meghagyta magának, azt mondta, először el kell mennünk kettesben valahova.

– Elviszlek egy helyre, ott majd meglátod, miről van szó.

Felvettük az átmeneti kabátjainkat, és villamosra szálltunk. A vége felé már annyira kinn voltunk a külvárosban, hogy több megállónyi úton keresztül csak ketten ültünk a kocsiban. A helyzetet mocskosan kihasználva, torkunk szakadtából elénekeltünk néhány hatvanasévek-beli slágert. *Ha legközelebb látlak, Trombitás Frédi, Mondjátok meg Máriának...* ilyeneket. *A Nem leszek a játékszered-re* már épp nem maradt idő. Elég siralmas környéken szálltunk le. Omladozó gyárépületek, graffityk, pókhálós, betört ablakok.

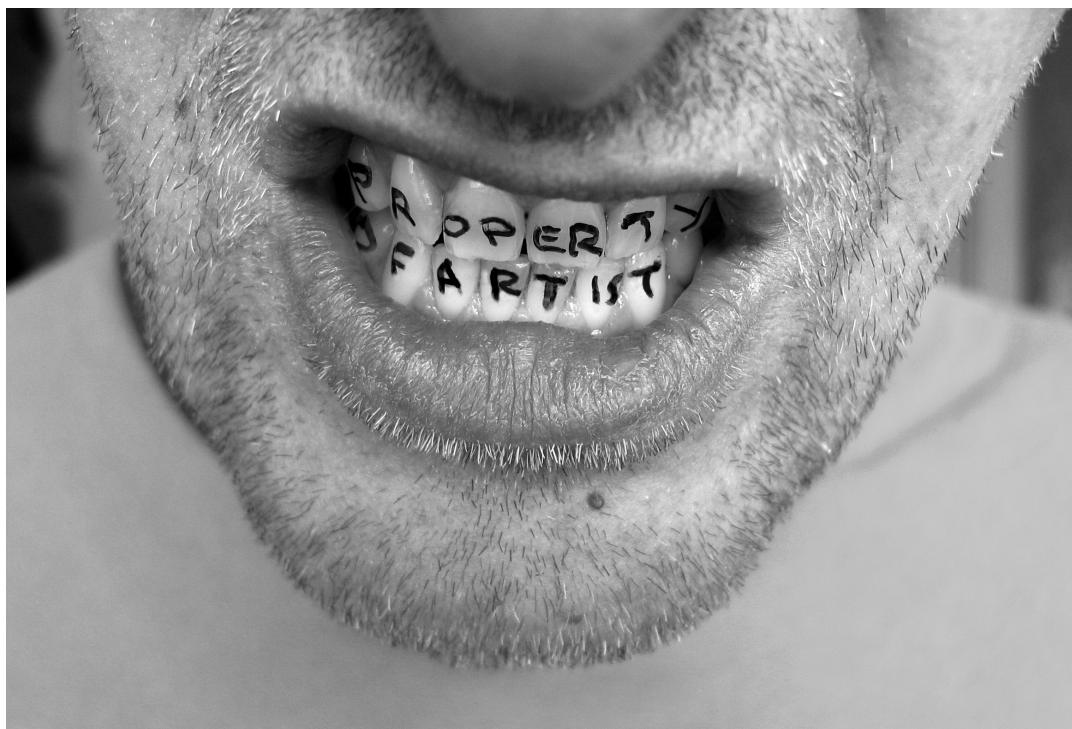
– Az ilyen helyeket még a krumplibogarak is elkerülik, baszki, mi a tőgyemnek jöttünk ide?

Egy kihalt telken leültünk egy halom bontott téglára.

– Itt laktunk nem messze a szüleimmal – törtek ki Vanesszából az emlékek –, és volt egy aranyos kutyusom, aki minden reggel azzal ébresztett, hogy elkezdte nyalogatni az arcomat. Tizenkilenc éves voltam, amikor meghalt. Az állatorvos azt mondta, egyszerűen öreg volt, ennyi. Haragudtam rá, hogy képes kiszűrni a szememet ilyen hülyeséggel. Valahol itt van elásva. Még évekig jártam ide, bár nem hiszem, hogy éppen te fogod megérteni, minnek. Én... én még senkitől nem kaptam annyi szeretetet az életben, mint attól a kutyától. Szeretném, ha csináltatnánk neki egy síremléket... talán a legjobb lenne márványból.

„Piros az ég alja, szél lesz”, gondoltam magamban, miközben megsimogattam Vanessa fejét.

A művész tulajdona, 2009, filctoll

– Figyelj rám, nem lesz ez egy kicsit sok? Szerintem neked inkább egy új kutya kéne, ami átveheti annak a réginek a szerepét. Mondjuk egy helyes kis mopsz. Ha benne vagy, holnap megvehetjük.

– Igen? – derült fel Vanessza könnyes arca.

– Igen.

– És a halott kutyussal mi lesz?

– Figyelj. Írunk neki egy búcsúverset, majd pedig szépen, körültekintően elfelejtjük.

– Verset? Milyen verset?

Átfogtam Vanessza derekát. Hát, például olyat, hogy:

*Drága kiskutyám,
Sokat gondolok rád.
Remélem, te is rám,
Drága kiskutyám.
Legyél mindig vidám!*

Ballagtunk vissza a villamoshoz.

– Hát ez azért meglehetősen vicces egy vers – csóválta a fejét, miközben lefejtette a karomat a derekáról. – Elismerem, az új kutyus jó megoldás, de azért nem kell az egész ügyet elökrökdölni, oké?

– Jól van na, nem tartozol semmivel, csak...

– Csak mi?

– Csak gondoltam, odaköltözhetnél hozzám, ha már annyit vagy ott. Nem? Rosszul bírod a magányt is...

– Á, ott lesz nekem Danika – igazított egyet a copfján.

– Milyen Danika?

– Hát a kis mopsz, akit holnap veszel nekem. Igen jól el leszünk mi kettesben.

– Ne csináld már, most mit vagy ilyen kutyabuzi? Amúgy is ott a sok karfiol, ki fogja megenni?

– Kösz, de rám ne számíts.

– Miért, már a karfiolom sem kell?

– Szelet csinál.

– Vagy úgy... Nem semmi.

Mentünk egy darabig szótlánul. Ezt utálok a legjobban.

– És most mi lesz velünk? – kezdtem megint. – Nem úgy volt, hogy egymásba fogunk szeretni? Hogy szépen mindenre odafigyelünk, és megvalósítjuk az igaz szerelmet?

– Hát, nem tudom. Nekem Danika egyelőre bőven elég lesz. Meg amúgy is, emlékszel, mit mondott az az öreg a templomnál? A szerelem olyan, mint a demokrácia, mindenki hisz benne, de az egész valahogy nem akar működni.

– Ez egy baromság, ettől megkímélhettél volna. Ismerd be, hogy csak megjátsszod magad, közben meg alig várod, hogy feleségül vegyelek.

– Na jó.

A visszaúton megint üres volt a villamos, úgyhogy eldaloltuk a *Nem leszek a játék-szered-et*.

Elég hamisra sikerült.

Ama kései szó 1.

Késve érkeznek hozzám a szavak.
Aszott tavasz, aszott esték jönnek.
A ledöntött fák nem virágoznak.
Vonyítanak az éhező ebek.

Útra kelek, követem csillagom,
Tükröt és pecsételt gyertyát viszek,
S míg porrá mállik egykori voltom,
Kolomppal játszik a szomszéd gyerek.

Behajt a szél, nem leszel hontalan,
Lehámoz rólad jövőt és halált,
Nem kérdezi: ki fia vagy, honnan,
Követned kell az utolsó szavát.

Ama kései szó 2.

Olvadni kezd a télre fagyott szó.
Ígéretszegő égre átkozó
tekint:
örökhuzatban halálhuzat van.
Nincs kenyér csak kés van az asztalon,
ím int
felém, én nem látok el odáig,
csak tartom az irányt fától-fáig
mígnem
szénné éget az érthetetlen Úr
s mint gyászkoockát piros szívére szúr
engem.

FEHÉR LÁSZLÓ

Nyolc óra

A munka vámpír, a véreket szívja. Ami persze csak költői kép. Valahogy mégis átvertem ezt a széklábat a főnökömön. Együtt fekszünk az irodája padlóján, ő a hátán, én hason, arccal az ajtó felé. Sose láttam a padlószőnyeget ilyen közelről. Különös dolog a padlószőnyeg, a gyerekkort juttatja eszünkbe. Egész mindenségek épültek rajta, mindig ugyanabból a pár kockából. A messzeségben akkor akármi lehetett, a törpikés poszter helyébe bármit odaképzelhettünk. Aztán fokozatosan fogytak a lehetőségek, és a végén itt maradtunk a fehér fallal.

Nem mintha a főnök a rokonom, testvérem vagy ilyesmim lenne, ne értsenek félre. Visszatekintve mégis mintha közösség szövődne köztünk. Talán bármiféle hulla ilyen hatással van az emberre, ha pár percet egy légtérben tölt vele. Nem ajánlom, hogy próbálják ki egyszer a dolgot a széklábbal. Mindenki életében egyszer fordulhat elő ilyesmi, és nem éri meg, nekem elhihetik. Vagy éppen miért ne, értik, nekem aztán már édes mindegy. Hajrá, ne mondják, hogy egyszer sem fordult meg a fejükben. Persze csak a jobb cégeknél ajánlhatom tiszta szívvel a dolgot, ahol még fából készül a szék legalább a főnök irodájában, és szálkásan hasad. Máshol kénytelenek lesznek a maguk eszközeivel megoldani.

A főnök tehát csúnyán összevérezte az ingét. A folt átterjedt a padlószőnyegre. A vértartalék azért nem kimeríthetetlen, és azt számíthatom, marad-e annyi, hogy átfolyjon a résen az ajtó alatt. Ha megtörténne, jelentősen romlana az alkupozíció, mivel akkor egyértelművé válna, hogy egy élő személy tartózkodik idebent, az pedig nem a főnök. Sosem voltam valami jó hasbeszélő.

Ha egyáltalán a rendőrség ér ide előbb. Amilyen hangok jönnek az ajtón túlról, egyáltalán nem biztos. Talán a rendőrségnek jobban örülnék. Ki tudja, talán sírva borulnék az első pár fényes rendőrcsizma elé, ha látnék még egyet az életben.

A főnök különösen sápadt volt hetek óta, ma meg aztán a lehető legsápadtabb, haha. Azért ez nem lehet ok a széklábra, mondják most, és rendes körülmények közt egyet is értenék. Azok a körülmények viszont, amelyek közt berontottam az irodába, távolról sem normálisak, és azóta rohamosan romlott minden, ahogy a kaparászásból ki tudom venni. Rendes körülmények közt az ember nem törí ki egy szék lábát úgy, hogy nem is emlékszik, mikor kapta a kezébe, mikor fordította fel, nem ugrik olyan gyorsan, álomszerűen, hogy a hangok is késve érnek el hozzá. A főnök nem mozgott olyan lassan, mint az összes többi odakint, bár feltételezem, a lehető legrendesebb körülmények közt is úgy csuklik össze a vére tócsájában, ha átvernek rajta egy félméteres, hegyes lécet.

Pár perce azon tűnődtem, ne húzzam-e arrébb a terjedő vérfolt és a lebukás miatt, tudják. De arra jutottam, jobb, ha nem mozdítom meg. Ki tudja, mi történik, ha megmozdul a karó. Talán kiesik, és akkor... fogalmam sincs, mi lesz, de nem kockáztatunk, értem?

Mintha lenne bármi értelme. Hiszen hallották az előbb, nekem aztán oly mindegy, csak az a meglepő, hogy ezt, úgy tűnik, még a legvégén sem tudom komolyan venni. Igenis megteszem az óvintézkedéseket, tervezem a jövőt. Ki tudja, talán magukkal is így lesz. Előbb-utóbb kiderül, és ahogy a kaparászásból ítélem, inkább előbb.

Hogy kerültünk ide? Ami engem illet, a lehető legközöségesebben, busszal. A metrót hagytam az ellenőrök miatt. Kigondoltam pár lapos mentegetőzést a késés miatt, feljöttem a lépcsőn, befordultam a folyosón, leültem a helyemre. A főnök bizonyára kocsival, de azért ugyanazon a lépcsőn, csak ő egyenesen a folyosón, fel a liften és be ide, az ajtó mögé. A kocsija ebben a pillanatban kinn áll a parkolóban. Alighanem eléggé összekarcolták azóta.

Ha azt hittem, megúszom a mentegetőzést, tévedtem. Ahogy mondtam, minden a lehető leghétköznapibban kezdődött. A monitort bámultam, amikor megszólalt mögöttem, és a szokásos kifogások nem hatották meg. Nem leszünk jóban, a lábam nem éri a földet, a mai munkaerőpiaci helyzetben. Most ez is lírai, már-már megható tölteset kap, hiszen a munkaerőpiaci helyzet az elmúlt pár órában gyökeres változáson ment át. Alighanem a legnagyobbban, amelyen akármilyen piaci helyzet átmehet.

A kaparászás közben döndül valami az ajtón. Talán barikádot épít valaki odaát, hiszen nem tudhatják, mi történt itt bent, hogy sült el a mérkőzés. Nekem is eszembe jutott, aztán elvettem. Ahogy hallották, nehogy megmozduljon a karó, mert ahhoz, hogy az ajtó elé toljam legalább az asztalt, a főnököt is meg kellene mozdítani.

Tehát a döndülés. Számolom a másodperceket, mi lehetett odakint. Azt hiszem, a fogas volt, más nem szólhat ekkorát. Mi lesz, tegyetek már oda valamit, könyörgöm. Tíz másodperc, tizenöt, de más hang nem jön. Semmi módszeres, rendszeres, emberi tevékenység, semmi, ami megmenthetné a jövőt, csak a kaparászás.

Legalább egy ideig nem tudják kinyitni. Egyszerűen nem fogják fel ésszel. Emlékszem a kérdésre, nyugodjanak meg, rögtön bele is kezdek. Hamarosan úgyis ránk marad a világ összes ideje, csak az a baj, hogy épp az nem lesz, aki értékelje. Hallgassanak ide.

Vegyük számba a résztvevőket: Ede, Linda, a Traktoros és én. Már ha azokat vesszük, akiktől gyaníthatóan indult a dolog. Ma már mindenki résztvevő, akár benne akar lenni, akár nem. Az akarás kérdése is csak rövid ideig forgott fenn, azt hiszem. Azok odakint már nem akarhatnak semmit. Csak csinálják.

Nyilván feltűntem én is a sor végén. Benne voltam, akkor meg mire a sírás, kérdezhetik. Hallgatólagosan ide soroltam magam, és higgyék el, nem a bűnbánat álszent szándéka vezérelt, hiszen mit számít az már. Az is mindegy, maguk mit gondolnak odakint, a gondolatok az égvilágon semmit nem változtatnak meg. Ez most aztán jó mélyen bevésődik mindenkinél, haha. A pechesebbeknél szó szerint vésődött, golyóstollal, műanyag késsel a menzáról, bicskával, éles szélű préselt lappal, miegymással.

Ede tőlem kettővel balra ült. Az ablak melletti helyet akarta, a jó ég tudja, miért, mert soha nem nézett ki rajta. Az öregedő kamasz fajtából származott, akinek első dolga feltenni pár hálózati játékot, és háromnegyed öt felé körlevélben érdeklődni, ki akar beszélni. Rosszabb napokon már négykor vagy az ebédszünetben. A nagy spílerrek meggyőződéssel hitt benne, hogy nem eshet baja, még a projektgazdák radarszerűen sepregető tekintete előtt is csak huhogott a fülhallgatóban és lengett jobbra-balra a széken, hogy el ne találjuk. Törvényszerű lebukása után vigyorgott, ahogy a moziban láthatta, és kezdte előlről, egészen a következő órjáratig. Nyilván lehetett valakije odafent.

– Az a baj, hogy néha be kell csukni a szemem – mondta egyszer hazafelé menet. A parkoló felé slattyogtunk, le a lépcsőn.

– Persze hogy be. Az ellen nem tehetsz semmit.

Tett pár lépést a parkolóhoz, aztán heherészve vissza a rendes nyomvonalunkra, át a buszmegállóhoz. Vigyorogva fordult hátra, á, bevetted, mintha lenne kocsim, óriási.

– Pedig ezen múlik. A szemvillanásnyi sötétség megtöri a figyelmet. Ennyi is elég. Rajta vagyok a köcsögön, egy pillanat, és már lőném le, és akkor...

– Mindig mindenki pislog. Ne hülyéskedj. Még a háborúban is, olvastam valamit...

– Hát meg is nézheted, mi lett belőle.

Körülnéztem. A buszmegálló sűrke volt, az aszfalt repedezett. Sehöl senki, csak a gyomos rét.

– Egyszerűen így működik. Benne vagy a saját filmedben, ha körbefordulsz, akkor is pislogsz, mert ez benne a vágás. Nem csökkent le semmit.

Önkéntelenül pislogni kezdtem a szövegemtől. Ő zsebre vágta a kezét, és röttyögött.

– Szóval, próbáld csak ki – Elfordultam, hogy mutassam, hogyan. – Nem csökkenti a reakcióidőt. Vietnamban is pislogtak, most ment a tévében.

Gúvadtan utánam csinálta. Figyeltem, de tényleg nem mozdult a szeme, csak a végén. Felröhögtünk.

– Na látod, idióta. Kiszáradna a szemed, kiesne, vagy mit tudom én...

– Hanyagolj már a tévéddel. Ha tudni akarod, kimutatásokat olvastam róla. Összeadódik az éberség. Az éberen töltött idő, pislogás nélkül. A végén kiélesedik, és akár negyven százalékkal...

– Ettől haltak meg Dél-Koreában?

– Hát, tudni kell használni. De haltak meg ezek a hülye sárgák mindentől, előtte is.

Nem ismernek mértéket.

Feltűnt valami az úton. Kihagytam egy ütemet, ő szólalt meg.

– Viszlát holnap.

– Miért, te nem ezzel jössz?

– Tudod, ki fog melléd ülni... Á, nyugi, csak vennem kell pár szemcseppet. Az új lencsémhez.

– Mi? Neked kontaktlencséd van?

Többet egy szót sem szólt. Míg fel nem mentem a busz lépcsőjén, széthúzott fogsorral bámulta a hátam, és tényleg nem pislogott. Ede, a mókamiki. Immár mindenkinek ilyen van, már akinek még maradt szeme. Akinek nem tépték ki, vagy nem kente el. Ede, a vátesz. A merev arcok tengerében elvesztette az egyéniségét. Ebben mindenki. Ede, a divatdiktátor.

Linda jött másodiknak. Egyszer magunkra maradtunk a zsilipben, ahogy az önműködő ajtót hívtam viccesen, persze csak magamban. Ő dohányzott, én nem, és az arcából ítélve ki is egyezett volna a hallgatással, de úgy éreztem, jobb, ha társalgok.

– Tényleg a... sorozatról neveztek el?

Elnyomta a cikket, és befelé fordult.

– Nem a legjobb család. De már elköltöztem, pont ezért.

– Ne haragudj, csak úgy hallottam. Azt hallottad, hogy...

– Nem haragszom. Dolgom van.

Hogy mi a munkája, akkoriban nem volt világos. Mászkált az asztalok közt, leszedett mindegyikről egy-egy gemkapcsot, félrenyomott lapot, beszáradt vagy teli tollat. A cucot aztán bedobta a kukába. Miután páran hiányolták a félrenyomott lapjaikat, kivitte az emeletről, és lent dobta ki valahová. Főnöki utasításra hivatkozott, meg arra, hogy ez neki motivációs tréning, az állásáról van szó satöbbi. És hogy tényleg olyan nagy szükségünk van-e a lapokra.

Egy idő után önként kitettem neki mindig egy szép nagy, kissé meggyúrt lapot. Megtartóztattam magam a késztetéstől, hogy vicces szívkiüldiket írjak rá. Nem úgy tűnt, hogy értékeli az erőfeszítéseimet, a szívességről nem is beszélve. Aznap az ötödik kanyarban, két lap, egy nyomtatópatron és még egy lap után, nem sokkal zárás előtt fogta az éppen soros filctollat, és a fejemhez vágta.

– Elmész a náthásra, te buzi. Így nem érvényes.

A toll után nyúlkáltam, feladtam.

– Miért nem?

– Észrevétlen kell lenyúlnom. Lopakodó üzemmódban.

– Úristen, ezt meg ki találta ki?

Izzadt pofa közeledett kitért, fehér ingben. Pár lépésnyi távolságra Edévé változott.

– Lopakodó üzemmód! Hát arról aztán még van mit, haha!

Nekiment az asztalomnak, és merev tagokkal leverte róla, amit Linda meghagyott. Úgy tett, mint aki beleakad a padlószőnyegbe, és rezzenéstelen, vörös szemmel szétnézett.

– Bocs, a tesztrepülés kicsit hepehupás. De az ölési arányom, öcsém! Az égben...

– Mit csinálsz, baromállat?

– Mit, mit. Megrendeltem a cuccot. Eddig biztató, nem?

– Hát, ha a killelési arányodról van szó...

Linda megunt, felrángatta a földről, és a slozi felé lökte. A marha viccesnek vélt csoszogással arrébb ment. Lefejelte a mosdó ajtaját, pedig nyitva volt, azzal visszafordult, és várta a hatást.

Nem törődünk vele. Linda egy ismerős papírlapot gyúrt gombóccá. Áldottam az előrelátásom, hogy nem üzentem rajta semmit.

– Mit gondolsz? A főnök találta ki. Eltávolodtam a gyökereimtől, és ezzel eltávolodtam a munkától is. Újra meg kell találnom.

– Ezzel?

– A munkavállaló felhatalmazása a zöld korban. Lila háttérrel, vagy mi. Így nézett ki a könyv, de olyan jól nem láttam. Asszem, abban olvasta.

– Mit, hogy csórd el mindenkitől a tollát?

– Miért, hiányzik? Nélkülem észre se vennéd... Észre se vennétek. Szóval, teljesen el kell idegenednem. Mindentől.

– Úristen, még jobban?

– Úgy látszik, a jóból sosem elég. És ha elég, kezdek elölről felépíteni.

A végéből ütemes zötyögés hallatszott, mint amikor lehúzzák, és makacsul újra meg újra nyomogatják az üres tartályt. Egy csapódás, és a mókamiki előkerült, fehér arcán a vigyor és a jól sikerült vágás. Intett, és meghajolt.

– Te jó ég, meg kéne nézni a tükröt. Nem hallottál semmit? Mintha...

– Napi nyolc órában. Istenem, jobb volt, amikor még én szerveztem nekik a programokat. Nem hittem volna, hogy visszasírom, erre tessék, megtörtént.

– És meddig kell csinálnod? Hé, tűnj a francba!

Integtettem, de Ede nem csinált semmit. Rámeredtünk, erre kapkodó kézzel megkeverte a kilincset, és visszabújt az ajtó mögé. Zötyögés.

– A jövő hónapban lesz az első felmérés. Pszichológiai. Attól függ.

Ajtócsapódás odabent, és most tisztán hallottuk az üveg repedését.

– Jobb lesz, ha hívok valakit.

– De olvastam ám én is – mutatott egy vastag nőmagazinra pár asztallal odébb. – Velem nem csesznek ki. Visszaszerzem, az enyém lesz az időm. Napi nyolc óra, néha kilenc, és lopják tollat, elmehetnek a...

- Hol? A Kozmóban?
- Neked is jól tene. Lemegyek gammába, vagy hogy is hívták. Autoszuggesztió, lemegyek, odalent azt csinállok, amit akarok, kint meg szedem nektek a papírt, köcsögök. Vagy ómega, a legmélyebb szint. Most fedezték fel.
- Istenem, ki? A pasirovat vezetője?
- Pofázz csak. Úgyis mindig azt mondják, ehhez nem kell agy, nem kell semmi. Majd meglátod. Meglátjátok.

A nyolc órával kapcsolatos sirámok ettől fogva csak jöttek és jöttek. Gyűltek, lassan az iroda alapmorajává váltak a fülhallgatókból szívárgó sokféle zene és Ede csatazaja mellett. Biztos, hogy a főnök fülébe is eljutottak, hiszen nem is titkoltuk. Mindenki sértve érezte magát, a hála eltűnt. Nem szerencsés alkalmazottak voltunk a munkaerőpiaci helyzetben, hanem megannyi meggyalázott egyéniség. Ede feltette a kézenfekvő kérdést, mégis hogy jutott ide ez a csomó egyéniség, ha annyival többre hívatottak, de egy névtelen, dagadt kolléganő, akit addig alig láttunk, leintette azzal, hogy hogyan is lehetne itt bárki egyéniség, ha a nyolc óra megakadályozza a kiteljesedésben.

Ahogy mondtam, a sirámok a főnök fülébe jutottak. A szokott módon összehívott egy értekezletet. Soron és munkaidőn kívül, hiszen rólunk van szó. Mondjuk el nyugodtan. A nyolc óráról van szó, ugye?

Új világrendek, 2010, Camilla Englunddal, falfestmény, Magma Galéria, Sepsiszentgyörgy

Linda azzal jött, hogy a modern ipar értelmetlen helyzetekbe kényszeríti az embert. A főnök elismerte, éppen ez a lényeg. Az igazán rugalmas és alkalmazkodóképes személyiség átstrukturálja magában a struktúrát. Vagy a paradigmát, nem emlékszem. Felismerjük benne a másságot, és elfogadjuk. Vagy magunkban, röhögött Ede, aztán amikor mindenki a bevért, mozdulatlan szemére meredt, intett, hogy nem fontos, vegye át valaki.

Átvettem, próbáltam közelíteni a végleteket. Ma már kevesek kiváltsága, hogy a munkában száz százalékig megtalálják önmagukat. Erről már volt szó, morgott közbe a főnök zavartan, nem magunkat kell megtalálni benne, hanem... Vártam, és mondtam tovább. Ha száz százalékig nem jutunk, lehet örülni a negyvennek vagy tizenegynek is, nem? A maradékkal meg... na igen, a maradék. Azt át kell úszni. Próbáljuk meg, régen még ennyit se kérdeztek senkitől. Hogy hogyan érzi magát közben, haha. Velem vagy-tok, ugye, próbáljuk meg. Csak próbáljuk.

Éppen azt csinálom, sziszegte mellettem valaki. Odanéztem. Linda volt, merev fejfel, ránézésre minimum az ómega tudatállapotban. Halomra hordott mindent a hosszú asztal közepén, amit nem ért el, azután rángatózva integetett, hogy adjuk oda. Ki megtette, ki nem. Pöckölgettem magam előtt egy tintapatront, a jó ég tudja, hogy került oda, és nem adtam. Éppen azt csinálom, seggfejek, csak az enyém az időm, mondta Linda immár teljes hangerővel, és úgy elkapta a csuklóm, hogy visítottam egyet.

Akkor lépünk tovább, így a főnök. Jusson eszükbe az átstrukturálás, vagy ha az sem segít, nézzünk rá az órára, és kész. Még nem állt meg, ugye? Senki nem nézett oda, erre feltette a kérdést, hogy ha láthatólag ennyire fontos nekünk ez a nyolc óra, mit csinálnánk inkább helyette. Az őszinteség és a bizalom maga a teljesség, ezt ugye nem kell hangsúlyoznia.

Körülnéztem, hogy mire rám kerül a sor, legyen valami ötletem, de a többiek arcáról nem sokat olvastam le. Mozdulatlan fejek, alig-lélegzetek, Ede a falat lesi mindenki tekinteténél távolabb, valami virtuális láthatárt és a képernyőn darabokra szakadó ellent. Ha lát egyáltalán. Az utóbbi időben egyre gyakrabban megy neki mindennek, mintha tényleg máshol lenne, és a kacagásokat besöpörni se fordul vissza. Linda a tintapatronomat recsegtette a kezében, a másikkal úgy szorította az asztallapot, hogy elfehéredtek az ujjai. Nem, nem fehéredtek, addig is fehér volt rajta minden.

Akkor ezt a kérdést tartalékoljuk a legközelebbi ülésre, zárta le a főnök. Azért foglalkozunk vele, ne hanyagoljuk el. A legközelebbi ülés, sajnos, nem jött el, a főnök kirúgta a dagadt nőt, akinek a nevét azóta sem tudom felidézni, és semmi nem változott. Azaz minden ment tovább, amerre elindult.

Talán említettem a Traktorost. Erről az ülésről, tehát a legutolsóról, elkésett, de ezt senkinek nem jutott eszébe felhánytorgatni, a főnöknek sem. Bejött, azaz bement a terembe, és leverte a sarat a terepjáró csizmájáról, amit váltócipő nélkül hordott télenyáron. Épp láttam a folyosó végéről, mielőtt felmentem a lépcsőn, meg a tettetett bocsánatkérő vigyorát is csak nekem, hogy megtettem mindent, csak hát mit lehet tenni, emberek. Könnyű annak, akinek nincs tehene, de nekem van nyolc is, nem érhetek oda mindenhova.

Több mint valószínű, hogy a Traktorost csak a tehenei tartották meg a cégnél. Pontosabban a telke, vagy ahogy ő nevezte, a farmja, esetleg a birtoka. Nem lehetett nagyobb úgy ötvenszer száz méternél, és majdnem teljesen kitöltötte az istálló, benne a teheneivel. Amióta Linda a személyisége leépítésével foglalkozott, a főnök úgy döntött, nem erőlteti magát, egyszerűen ide szervezte az összes csapatépítő tréninget, céges hétvégét, ilyeneket. Sütögetni nem lehetett, mert nem volt hozzá hely. Asztal sem, a sámlikon amúgy is hülyén esett volna a pókerezés, tehát maradt az intenzív kapcsolat a tehenekkel. A főnök helyénvalónak tartotta, hiszen ez nyilván segít megújítani a kontaktust az ő... valamivel, azt

már nem tudhatja mindenki helyett, és nem is avatkozik bele. A Traktoros még helyénvalóbbnak tartotta. Büszkén vezetett körbe, vagyis fel-alá, és hirdette a programokat. Simogató, meditáció, eredeti tej óriási kedvezménnyel, a bátrabbaknak fejés.

Mindenki vett a tejből. A főnök még a dagadt nő nevében is, ha már nem tudott eljönni. Amikor eszébe jutott a tényállás, Lindának adta az adagját. Én is vettem, és bár nem volt sok íze, egészen megkedveltem. Vagy talán az, hogy kedveltem, nem a legjobb megnevezés ide. Inkább passzolt a mindenen lassan eluralkodó zsiszbadáshoz nap mint nap, a nyolc órán belül és kívül.

A harmadik nagy közös tehenészkedés után, hazafelé a Traktoros leült mellém a buszon, és kihúzta a füléből a poposított népzenéjét. Látja rajtam, kezdett bele. Látja, hogy én is érzem, tenni akarok valamit a napi nyolc óra ellen, csak nem tudom, hogyan. Nem mondtam ellen. Pontosan rám gondolt, erre a tehetetlen formámra, váltott a Traktoros intim vigyorgásra. A töketlenségem adta meg a végső pöccintést, hogy elvégezze a dolgot a tehenekkel. Nagyot tévedünk, ha azt hisszük, nekik nincs meg a napi nyolc órájuk, sőt valójában nem nyolc, hanem minden óra, amit ébren töltenek. A tehenlétnek ráadásul szabadnapja sincs. Minden órájuk a nyolc óra, gondoljam csak el. Vagy inkább ne, ő viszont gondolt rájuk, és megrendelte azt a karibi cuccot, ami zsiszbaszt. A hatás a tejre is kiterjed. Nem kérdezett senkit, de egyszer még hálásak leszünk, az tuti. És ő egyszerűen megérezte, mennyire egybevág ez a cucc a jelen közhangulattal. Végül is segít átvészelni a nyolc órát, nem?

Hallgattam a poposított népzenét a drót végéből. Nem mondtam semmit. A Traktoros a következő céges hétvégén, míg a többiek a tejkóstolót tartották odakint, megmutatta az egyik tehenet a sarokban, rajta a harapásnyomokat. Sajnálatos mellékhatás, de már úton van ellene a következő cucc. Szintén karibi.

Ahogy mondtam, minden ment tovább az úton, amerre elindult. A takarítónő összesöpörte a sárdarabokat a terepjáró csizma után, csak előtte hordott még hozzá, aztán viczorogva, merev léptekkel összetaposta, mert ő meg Lindával csinálta egy ideje a merülő tudatgyakorlatokat. Egyszer maga elé ejtette a partvisnyelet és vagy nyolc métert esett lefelé a lépcsőn, de észre sem vette, felállt, és ment tovább. Nem fordult vissza a partvisért. Ede éjjel-nappal csak a hálózatban lótt, néha beadott magának valami szemcseppet, de kész, ezenkívül tényleg soha semmit nem csinált. Mindenki egyre furcsábban mozgott. Utolsó előtti beszélgetésünkön a főnök az öregedésről kérdezett, majd kibökte, hogy hagyjuk, tulajdonképpen a halhatatlanságra gondolt.

Az utolsó beszélgetést én kezdtem. Furcsának találhatják, az ember nem kezd csak úgy csevegni a főnökével, de egy idő után olyan hülyén bámult a hátam mögé, a fehér falra, hogy valamit mondanom kellett.

– Szóval hosszú idő, mi?

Az irodában történt, ahol most is tartózkodunk. Azaz egy ideje csak én. Nagy változáson esett át rövid idő alatt. A főnök különösen, és a sápadtság, mint kiderült, csak a kezdet.

– Hogy mondta?

– Hosszú idő, uram. Persze, a vezetőségnek is megvan a maga felelőssége, ők is nagyon jól tudják, mi az a napi nyolc óra, talán ők tudják csak igazán, hiszen... Hiszen amikor nekünk vége, és ott ülünk minden felelősség nélkül, nekik, akarom mondani, például önnek...

Hallgatott, és időtlenül nézett maga elé. A fehér arca csak tett rá pár lapáttal, és úgy éreztem, tényleg ő tudja jobban, mennyire jelentéktelen minden, amit összehordok. Korábban nemigen vettük észre rajta ezt a fajta éleslátást.

Túl voltunk már pár alapozáson, és ugye az utolsó előtti beszélgetésen is, amikor azt hittem, a legrosszabbat akarja kiböki a munkaerőpiaci helyzetemről. Mégsem, mint kiderült, teljes komolysággal érdeklődött a családjáról. Visszatükröződéséről a szememben. Már mint hogy milyen fénytörésben mutatkozik meg a külső szemlélő előtt. Ne aggódjak, ha nekem nincs, tud róla, éppen ez biztosítja a kellő távolságot. Mi a véleményem, satöbbi, fogjam csak meg nyugodtan a kislánya fényképét, ne aggódjak, hehe, van rajta ruha. Az ő nevelése.

A képen egy sápadt, tizenéves lány guggolt egy sziklán, fekete szerelésben, mint aki utolsó ugrására készül, vagy tán az elsőre az új, legmenőbb extrém sportban. Akkor még csak pár közhelyet mertem megereszteni róla, az apja a végén elküldött. A következő, vagyis utolsó találkozáson pedig a lány sápadtsága a főnökre is áterjedt.

Legyintett, hogy abbahagyhatom.

– Hagyja, izé, hagyj. Nem baj, ha tegezek? Csak arra gondoltam, te még közelebb állsz ezekhez a mai tiniügyekhez, meg ne sértődjön. Sértődj. Khm, nagyon ráállt mostanában ezekre a vámpiros dolgokra, én is nézegettem az újságjait meg minden, miket töltött le. Persze hogy megmondtam neki, nekünk nincsenek titkaink egymás előtt.

CSITTI!, 2000, Szabó Szilárdal és Boráros Henrichel, Csemadok Galéria, Komárom

A pozsonyi Pálffy-palota-beli bemutató kapcsán:

A *CSITTI!* a giccs határán mozgó 33 tájképpel, egy délután folyamán készült el, szigorúan négy fal között, előre megbeszélte, közös, rejtett kódok alkalmazásával konceptualizálva azokat (pl. mindegyik tájképen pontosan 3 fa szerepelt). Eredetileg a komáromi Csemadok Galériában kerültek bemutatásra. A sorozat ironizálja a helyi galériás intézmények kiállítási praktikáit, a kézműves és iparos ízlést. Masszivitásával és „elszálltságával” megzavarja az átlaglátogatót: az elméletektől érintetlen művészeti fogyasztót.

Peter Prohazka: *A permanens romantizmus elveszett tárgyának keresése*. In: VLNA, 2003/14., Pozsony

– Hallotta, uram?

Valami átesett a folyosón, vagy talán egyenesen neki az ajtónak. Régimódi, párnázott ajtaja volt a mi főnökünknek, akármi dőlt neki, nem csapott nagy zajt.

– Hallottam, nem vagyok süket. Szóltam a szerelőknek. De nem ezért vagyunk most itt, hanem hogy halljam a maga szakvéleményét. A személyiségértékelőit, ha úgy tetszik. Hallottam, mennyire elterjedt ez a nyolcóra-paradigma, mindenki a maga módszerével... teszi magát hatékonyabbá.

– Uram, Linda, izéé, nyilván tudja, kicsoda, nem hatékonyabbá, hanem lemerült... Gammába, vagy hová, és nem vagyok biztos benne, hogy van onnan visszatérés.

– Ugyan, az értékelések semmi csökkenést nem mutattak a hatékonyságban. És ennek a maga barátodnak a paradigmája! Nem pislog, minden másodperce a vállalaté. Bevallom, ez nekem nagyon tetszik. Hé! Majd akkor, ha szólítom!

Ez utóbbi az ajtón kívülre szólt. A zuhanás után maradt a motoszkálás, meg valami morgás és reccsenések. A főnök felállt, megkerülte a székem, és a hangjából ítélve megállt a hátam mögött. Szinte láttam, ahogy komolyan összefonja a karját, és céltudatosan néz közös jövőnkbe.

Nem láthattam, mi folyik, de egészen biztos voltam benne, hogy az ajtó megmozdul. A főnök sápadt tömegével védett, és mondta tovább a testetlen térből, a tarkóm fölött.

– Ne gondolja, hogy nem tűnt fel. Ne hidd. Gyakran mi javasoltuk. Belinda a maga módján csak elébe ment a dolognak, és ennél a... csoszogásnál... nem akarom itt szítani a társadalmi különbségeket, de felsőrendűbb módját találta meg.

– A lánya? Minek?

– Az idő optimális kihasználásának. A neten találta meg. Vagy nem, de ez már mind-egy. És fel is használta. Az én nevelésem. Mi a véleménye?

– Még nem tudom, uram. Remélem, nem arról van szó. Látnom kellene...

– Engem? Hiszen itt állok a napfényben, és enyém a világ minden... ideje. Csak a zsibbadáson teygem túl magam. Azt mondta, egyszer ez is elmúlik.

– Ellenszere van, uram?

Itt szakadt meg minden. A morajlás felerősödött és úgy maradt, az ajtó bevágódott, mintha ott sem lett volna, a főnök és én darabokra törtük az asztalt, ahogy ráestünk. Odakint, azaz immár bent lassú, ám biztos léptek, karok és lábak, frissen kezelt, mégis véres és nagyon koszos körmök. Fogsorok, istenem, sosem látják többé a huszonegy nap alatt garantált fehéritő hatást. És a rezzenéstelen szemek, mégsem, ezeket senki nem hívhatta szemeknek. Nem volt nevük, és attól tartok, nem is lesz.

A főnök lerázta magáról a roncsokat, és a kezek közé ugrott. Félrelökte a beosztottakat, aztán a fogával csinálta, azt hiszem, az egész feje egyetlen széles fogsorrá változott, vagy két hatalmas szemfoggá egy fekete lyukban. Bár ez nem jelent sokat, nem esküdnék meg rá, hogy tényleg így történt, de valahogy történnie kellett. Percek alatt nagyon sokat romlott az ítélőképességem. Felkaptam a széklábat. Valahogy megtörtént, a többit pedig tudják. Az ajtót visszanyomták a helyére, és itt heverünk ketten, azaz én állok. A székláb nincs a kezemben.

Ha engem kérdeznek, azt mondanám, a sápadtság az oka. Vagy a szemfogak a feketeségben. Ne nézzenek így, maguk is így tettek volna, ha éppen a kezük ügyébe esik egy székláb. És ahogy mondtam, a dolog terjed, hamarosan egyre többen és többen ismerik meg, azok is, akiknek talán nem volt olyan sok gondjuk a nyolc órával, bár nehéz elképzelnem, hogy tényleg akadt ilyen. Ha arra kíváncsiak, Belinda és a többiek jól választottak-e, azt mondanám, nézzenek rájuk. De ebben sem vagyok biztos, ahogy visszagon-dolok a nyolc órára nap nap után, hetek, hónapok és évek után, megborzongok, talán még jobban, mint a kaparászástól odakint.

DOBSONY ERZSÉBET

Schein Gábor prózaversei „másként”

1 Schein Gábor:
(*retus*), Jelenkor
Kiadó, Pécs 2003,
67.

Hogy mit jelent a másság és a kisebbség fogalma a ma emberének? S mindez milyen tendenciák mentén hozható párhuzamba az irodalommal? Eme tanulmány ennek a fogalmi kapcsolatnak az érdekességére próbál meg rámutatni, hogy a szövegen belül milyen módon reprezentálódhat a „más”, a „mátság”, a „másik” fogalma kisebbségi kontextusban.

Az én személyes keresőmbé beírt meghatározások alapján Schein Gábor lett a legmegfelelőbb kortárs író-költő ennek a szemléltetésére. S vajon miért? Talán mert nagyon jó példaként hozható fel a kisebbség szempontjából a zsidó származása miatt, s a mátság pedig a költészetében mint különleges prózavers-szövési mód jelentkezik. Úgy gondolom, ezt a különlegesen kevert műfajiságot erőteljesen meghatározza még a képalkotás, retusálás technikája, tehát a kulturális másságot vizuális megközelítésben is lehet elemezni.

Schein Gábor alkotói stílusát a hagyomány és az újszerűség jellemzi. Ami azt jelenti, hogy nemcsak a beszédmódok megformálásában olvashatunk újat, hanem a vizualitás, konkrétabban a képiség is nagyon meghatározó jegye az általam választott kötetnek, a (*retus*)-nak. Schein pontosan megszerkesztett prózaverseinek a sajátja, hogy megidézi a fotografálás, a képelőhívás, a retusálás mozzanatait. Kétféle rögzítési módot használ: a szöveg, illetve a szövegben megjelenő fényképek által mesél. A szöveg folyamatosan reflektál a fényképekre, bár a könyv lapjain nem találkozunk eggyel sem, leszámítva a kötet borítóját.

A tartalmat illetően a 2003-ban megjelent (*retus*) a *Mordecháj* könyve című, szintén Schein-kisregény folytatásaként fogható fel. Az ott megkezdett zsidó család történetét vitte tovább e verseskötet oldalain is. Sőt, a két könyv olyannyira kapcsolatban áll egymással, hogy bizonyos részek egy az egyben átemelődtek. A kötet elsősorban a családi történeteket hivatott megörökíteni, vagyis a szövegek a maguk egészében értelmezendők, nem tűnnek el változtatást. Ez indokolja a narrátor meglétét, mely elősegíti a múlt megörökítését, de nem tűr el retusálást a múlton: „Megtörténik, hogy olyan nem megfelelően / fényképezhető eredetiről kell kliséit csinálnunk, amelyen / javítani, retusálni nem szabad”¹, hiszen a múlt tulajdonképpen már megtörtént, az már időben rögzített. Az egyedüli lehetséges

megoldás, ha a múlt megvilágítódik, hogy aztán megérthessük: „a sötét részekről leoldódják a szín, amitől egyszerűben előtűnt a kép.”²

2 Uo., 5.

A kötet, bár verseket tartalmaz, mégis erősen a próza vonásait viseli magán – tehát mindkét oldalról olvashatóak ezek az alkotások. Ezenkívül még több más műfaj is keveredik a könyv lapjain: a (*retus*) szövegét sűrűn átszövik a különböző fényképek leírásai, illetve magának a készítésnek és az előhívásnak a folyamata is megjelenik szövegszerűen. Találkozhatunk levélrészletekkel, írásos emlékekkel, s a legérdekesebbek a szakkönyvekből vett részletek a fényképezés („...elmagyarázta, hogyan fogja előhívni a képeket: / a vasszulfátos előhívót addig mozgatja a lemezen, amíg/ elő nem jönnek az árnyalatok, aztán leoldja a maradék / jódezüstöt, és az egészet lemossa”), a nyomda-technika területeiről, de betekintést enged a fényképezés hagyományába is: „B. a könyv előszavában megemlékezett Fox Thalbotról, aki / az autotípia elvét feltalálva 1852-ben...”³ A költő a fényképész szerepébe helyezkedve megjeleníti a szakma rejtelseit, és egy-egy kép készülése közben szaknyelven nevezi meg a segédeszközöket, amelyek az előhívás folyamatában szükségesek. Például aszfaltpor, terpentinszesz, ammóniumszagú albumin... Maga az olvasó is azt érezheti, hogy részese annak a csodának, amikor valami új keletkezik.

3 Uo., 14.

4 Uo., 5.

5 Uo., 26.

Azzal, hogy a szöveg folyamatosan idézi a fényképeket, olyan érzésünk van olvasás közben, hogy egy régi, padláson feledett, fényképekkel teli dobozt nyitottunk ki, melyekhez kísérő szöveggént a narrátor hangja egy nagyon öreg bakelit lemezzel szól. A versek keletkezésének körülményeire utal rögtön az első oldalon, amikor megjegyzi, hogy „a negatív véletlenül került elő egy dobozból”.⁴ A fölhalmozódott képek egyúttal a régi emlékeket is felelevenítik. Schein prózaverseinek ihletője a látható világ volt: a történetek legtöbbször in medias res kezdődnek, mintha a mindennapi életből lennének kiragadva. Ebből az okból kifolyólag gyakran előfordul, hogy a történeteknek nincs végük, fragmentumszerűen érnek véget, s nekünk kell továbbgondolnunk, befejeznünk azokat, vagy megbarátkozni a nem várt befejezéssel, ahogy ezt a szöveg is alátámasztja: „a történetek vége sosem érdekelte különösen.”⁵

Egy-egy lírai darab pont olyan hosszúságú, mint amennyi időt körülbelül egy fénykép megszemlélésére szánnánk. Éppen ezért a szövegek mindig csak egy fényképet idéznek meg, vagy mesélnek róla, utalnak rá, párhuzamba vonják valamilyen eseménnyel. Érdekes kapcsolata ez a szöveg és fénykép párosának, mert ahelyett, hogy a könyv lapjain fizikálisan megjelenve a szöveget helyettesítenék, vagy kiegészítenék ezek a fotók, inkább a szöveg soraiban bújnak meg, s mondatok ábrázolják azt, amit vizuálisan kéne látnunk a fényképeken megjelenve. Schein költőként családi pillanatokat örökít meg a versei által, ahogyan a fotós is a valóság egy pillanatát rögzíti a képei által. Ajánlatos ezeket a szövegeket együtt olvasni, mint egy ciklus darabjait, még ha külön-külön is élvezhetőek.

Ahogy már utaltam rá, sokfélék a szövegek, és sokfélék a fényképek is. Mindegyik fotográfia külön kis történetet mesél el, vagyis így

tárja elénk a költő a múlt század eleji kisvárosok történetét, a holokauszti szerencsétlenségeket, a családok életét, hogy ezzel is segítse az olvasó tájékozódását nemcsak a történetben, hanem a történelemben, a zsidó és a keresztény kultúrában.

Átvitt értelemben ezt a művet is a fényképkönyv egy fajtájának tekinthetjük, csak itt nem a szöveget kísérik a képek, hanem azok benne foglaltatnak a szövegben. Csakis a képek leírásaira hagyatkozhatunk, a konkrét fényképek nélkül kell elképzelnünk az eseményeket. A képek szövegbe építése izgalmas kísérlet a költő részéről és izgalmas játék az olvasó számára is. A másság és az idegenség érzete ezáltal átalakul, és ez az aktív részvétel a szövegben közelebbivé hozza a befogadó számára a prózaverseket.

A fényképkönyv szempontjából a kötet első ránézésre nem fedi fel önmagát, de feltételez egy lehetséges olvasatot a borítón látható fénykép által, mely szövegszerűen is megjelenik a könyv lapjain. A múlt század eleji fotón, amely valószínűleg fekete-fehérben készült eredetileg, a borítón enyhe barnás színezetet kapott: „...A fényképész még sosem járt ebben a házban. / Most elhívták, és nyakig begombolt blúzban az ablak alatt ott ült a két Klein-lány, a községszerte híres csúnyaságok. / Mögöttük csukva volt a spaletta, és a fényképész fényt kért. / [...] ...előrehajolva, mereven néztek bele a kamerába. / Kétszer villant a magnézium.”⁶ A fényképillusztráció, s a kötetterv Gellér B. István munkája. A fénykép alatt, a cím háttérben pedig a kép lenyomatát, vagy inkább festői változatát láthatjuk. Tehát, már a könyvvel való első találkozáskor, a könyv kinyitáskor kapcsolatba kerülünk a retusálással.

A címben megjelenő 'retus' szó szintén alátámasztja azt a feltevést, hogy egy fényképkönyvhöz van szerencsénk. A zárójelezés azonban meglepően hat: a könyvcímek esetében nem gyakori eljárás. Ez a mozzanat viszont előrevetítheti a költő szándékát a tartalommal kapcsolatban: a retusálás e kötetben mint javítás, a hibák kiküszöböléseként jelenhet meg. A múltat illetően a zárójelbe való elrejtés utalhat arra is, hogy a változtatás nem a képeket illeti, hanem a megtörtént eseményeket érinti. A történelem igazságtalanságait szeretné jobbá tenni, ha módjában állna, de tisztában van a megváltoztathatatlanságával is: a zárójel mintegy ezt a sorsmozzanatot jelképezi.

Ez a zárójelezés végigvonul az egész kötetben: minden prózaverscím zárójelbe van bűjtatva, ami a befogadóban azt az érzést hívja elő, hogy a szövegben elmesélt történetek bárhol, bármikor, bárkivel megeshettek, vagy megeshetnek. Sőt, játékba invitálja az olvasót, hogy ha úgy tetszik, nyugodtan válasszon más címet az egyes szövegeknek, mert a zárójelbe tevással bizonytalanná válnak a címek, késztetést érzünk, hogy elgondolkodjunk rajtuk, talán nem akarta-e maga a szerző is megváltoztatni idővel, nem tekintette-e őket csak ideiglenes munkacímeknek? Ami bizonyos, hogy a zárójelbe tett címek a prózaversek szövegéből kiemelt részletek egy szó vagy szókapcsolat formájában, s többnyire a versek témáját próbálják meg előrevetíteni.

Ami további többletnek mondható ebben a kötetben, az, hogy – a képzőművészettel való rokonságot megidézve – néhány festményről is olvashatunk benne ugyanolyan képleírásokat, mint amelyeket a fotográfiákról nyújt: „... észébe jutott az a / festmény, amelyet egy könyvben látott, és sokáig nézegetett: / a képen is tél volt, lent a völgyben egy városka szélén apró / emberek korcsolyáztak, nagykabátos férfiak és nők, gyerek / nem volt köztük egy sem, és a völgy fölött a hegyen hosszú / fegyverekkel farkasvadászok lépkedtek a mély hóban, [...] barnás fekete alakjuk olyan volt, / mint egy-egy égésnyom a könyvben.”⁷ De ugyanúgy felhozható példának a (*napernyős hölgy*) című prózaverse is.

7 Uo., 28.

8 Uo., 51.

9 Uo., 23.

10 Uo., 9.

11 Uo., 69.

12 Uo., 43.

13 Uo., 11.

Egy jó fényképészhez méltóan itt is kitűnő megfigyelőkészséggel találkozhatunk. Akár lesállásról vagy nyílt megfigyelésről van szó: „...P. egy padról figyelte, ahogy a / lány berendezi a parkot, visszametszi a fákat húsz év / előttire, az idehordott kohósalakon alig akart kinőni a fű”;⁸ „...egy barna / fülesfotelből félig lehunyt szemmel mintha minden mozdulatot / figyelt volna...”;⁹ „És néha a szemközti ház ablakaiban is megjelent valaki,... aki a függöny mögül szintén / az utcát figyelte”.¹⁰ Ezek a mondattörédek mintegy magukban hordozzák a különböző nézőszögek beállításait is. Mint ahogy Mészöly Miklós prózájában, vagy N. Tóth Anikónál is megfigyelhető, úgy ebben a kötetben is sokszor előfordulnak rések, repedések, lesállások, nyílások, melyeket be kell fedni, ki kell tölteni, hogy a múlt megérthető legyen: „...különben a málló levelek és a fákról lecsöpögő víz tavaszra szétfeszítik a repedéseket.”¹¹ Ezekben a különböző történetekben is előfordulnak szemtanúk, szemlélők, megfigyelők, akik a mindentudó és mindenlátó szerepbe helyezkednek, még ha csak egy kis résen keresztül követik is az eseményeket.

14 Uo., 25.

15 Uo., 16.

16 Uo., 12.

17 Uo., 60.

Egyéb különlegességgel is találkozhatunk a mindössze hatvankilenc oldalon; például Schein a képábrázolásaiban a legtöbbször arra törekszik, hogy a fényképen érzékeltesse a mozdulatokat, vagy akár ezeknek a szándékát is: „...félíg a domb / íve mögött egy napernyős hölgy és egy fehér ruhás fiú / alakja sejjlik, mintha egy másik képbe igyekeznének.”¹² Schein „fényképein” a mozdulatsorok nem állóképszerűen jelenítődnek meg, hanem filmes technikával próbálja meg érzékelteni a folyamatosságot. Szegedy-Maszák Mihály ezzel kapcsolatban rámutat egy fontos vonatkozásra, miszerint miként lehetne, vagy egyáltalán lehetséges-e, kell-e megvonni egyfajta határt a megjelölt és a jelöletlen tér között. Tehát a fényképek utalnak saját magukra, de arra is, ami rajtuk kívül helyezkedik el. Így az válik hangsúlyossá, ami lemaradt a képről, ami hiányzik, s nem az, ami látható, ami jelen van.

Nagyon sok példát fel lehetne még hozni például a szövegben megjelenő különböző hangsúlyos motívumokra (az irodalmi hagyomány felelevenítése, a nyomozás: „Oidipusz a gyilkos után / nyomoz”,¹³ a háborús időszak: „...aztán a háborúban egyik nővérén és rajta / kívül mindenki eltűnt”¹⁴), szimbólumokra (*galambkenyér*)¹⁵, intertextuális utalásokra (gyümölcsfát említ meg: „néhány / szilva-fa”¹⁶, „hatalmas diófa”¹⁷).

A (*retus*) c. kötet esetében olyan fényképkönyvvel van dolgunk, mely másképp közelíti meg a vizualitás problematikáját. Ugyanis azáltal, hogy egy fénykép sincs benne, pusztán a fényképész, illetőleg a költő narrátori hangja az egyetlen, amire támaszkodhatunk. Ezt azért tekintem képlékeny hivatkozási pontnak, mert a fotók esetében is érvényes, hogy ahány néző, annyiféle vélemény születhet, és a szavak kétértelműsége, valamint a szavak általi kimondhatatlanság esete is fennállhat. Jelen esetben a befogadó nem a fényképész által létrehozott és róla leválasztható alkotást értelmezi, hanem a fényképész véleményét olvashatja a saját fényképeiről.

Felhasznált irodalom

Huba Márk: *A látszat csal. Schein Gábor: (retus)*. Tiszatáj, 2004. február, 67–70.

Kiss Noémi: *A fényképezés újabb irodalmi művekben – Tóth Krisztina, Schein Gábor és Závada Pál műveiről*. Kalligram, 2005. július–augusztus, 135–147.

Manda Borbála: *Schein Gábor: (retus)*. Szépirodalmi Figyelő, 2004. 1. sz., 97–98.

Ménesi Gábor: „*Vers-felvételek.*” *Schein Gábor: (retus)*. Új Forrás, 2004. 6. sz. (<http://epa.oszk.hu/00000/00016/00096/040621.htm>)

Nagy Csilla: *Ikertornyok*. Kalligram, 2009. március, 96–98.

Schein Gábor: *(retus)*. Jelenkor Kiadó, Pécs 2003.

Szegedy-Maszák Mihály: *Szó, kép, zene. A művészetek összehasonlító vizsgálata*. Kalligram, Pozsony 2007.

Dizájn az unalmas paramilitáris divat ellen az emberarcú és politikailag korrekt rendőrség megalakulásához, 2007, printek, 124x55 cm / db, Ernst Múzeum, Budapest

A belga, az öreglány és a drogfüggő világa

A *Lepipálva (Tanulmányok a krimiről)* című tanulmánykötet kézbevételevel az olvasónak lehetősége nyílik megismerkedni a krimi világgal. A Liliium Aurum Kiadó *Parazita* könyvek sorozatában megjelent kötetek a szerkesztők „szavával” élve a peremműfajokkal ismertetik meg az olvasót. Megjelent már kötet a sci-firől, a cyberpunkról,¹ a krimiről² és rövidesen a horrorról is olvashatunk a sorozatban.

Az ízléses borító, amely akár a detektív (utalás a krimire) nagyítójának pásztázását is ábrázolhatja, Juhász R. József munkáját dicséri. A tanulmányok kiválasztása és elrendezése Benyovszky Krisztián és H. Nagy Péter érdeme.

Az első tanulmány (Bényei Tamás: *Misztérium, játék. G. K. Chesterton metafizikus detektívtörténete*) egy nem mindennapi detektív észjárását és jellemét hivatott elemezni. Tehát nem egy rendőr, nem egy nyomozó „göngyöli” fel a bűneseteket, hanem egy pap, Brown atya. „Nem egyszerűen egy bűntény megoldása a tét, hanem egy természetfölötti magyarázat megcáfolása.”³ Ez további horizontokat nyithat az értelmezés terén. Ezzel az idézettel szorosan összefügg Bényei azon meglátása, ahogy Brown atya a rejtélyhez viszonyul, miszerint a rejtélyt meg kell fosztani spirituális helyzetétől, és rejtvénné kell lefokozni. Az írásnak köszönhetően a „nyomozó” tudástárába is betekintést nyerhetünk, kitérve arra, hogyan is épül fel jelleme. Az elemzés rámutat arra is, milyen dilemmákkal találkozhat egy, a papi hivatást is űző nyomozó („bűnös kontra vétkes” kérdése).

A második írást olvasva egy irodalmár nyomozásának előzményét és eredményét ismerhetjük meg (Varga Bálint: *Nyomozás az első magyar krimi után*). A szerző, mint egy nyomozó, a legtöbb információt igyekezett összegyűjteni az „esettel” kapcsolatban, ami itt nem más, mint maga a magyar krimi. A nyomozónak nem lehetett egyszerű dolga, mivel különböző korokból kellett az írásokat összegyűjtenie és elemeznie. Mindjárt a tanulmány elején azzal a kérdéssel szembesül az olvasó, hogy mi is az a krimi. Mint megtudjuk, a magyar szakirodalom nem, vagy csak részben definiálja a fogalmat. Az első nyom, amin a nyomkeresés elindult, Nagy Ignác *Magyar titkok* című regénye (1844–1845-ben jelent meg). A nyomozás eredményét az olvasó a tanulmányból tudhatja meg. Ezenkívül a szerző a

1 H. Nagy Péter szerk.: *Idegen univerzumok. Tanulmányok a fantasztikus irodalomról, a science fiction-ről és a cyberpunk-ról*. Liliium Aurum, Dunaszerdahely 2007.; H. Nagy Péter szerk.: *Idegen (látvány)világok. Tanulmányok science fiction és cyberpunk filmekről*. Liliium Aurum, Dunaszerdahely 2008.

2 Benyovszky Krisztián: *Bevezetés a krimi olvasásába*. Liliium Aurum, Dunaszerdahely 2008.

3 Bényei Tamás: *Misztérium, játék. G. K. Chesterton metafizikus detektívtörténete*. In: *Lepipálva. Tanulmányok a krimiről*. Összeállította: Benyovszky Krisztián, H. Nagy Péter. Liliium Aurum, Dunaszerdahely 2009, 25.

4 Varga Bálint:
Nyomozás az első magyar krimi után.
In: uo., 68.

5 Bánki Éva: „A meghalni nem tudó bűn.” *Hard-boiled-hagyomány a magyar irodalomban.* In: uo., 96.

6 Uo., 99.

7 Klapcsik Sándor:
A detektívregény műfajának lehetőségeiről és hatáiról.
In: uo. 107.

8 Dömötör Edit:
Waverley és a detektív.
„Közvetítés” múlt és jelen között a „klasszikus” krimiben. In: uo., 180.

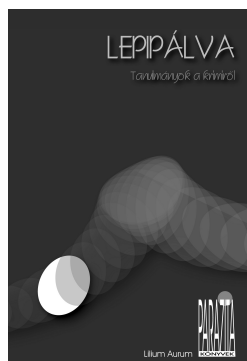
rendőrség mint állami szervezet létrejöttét és hatását is felvázolja írásában. Továbbá arra az érdekes tényre is felhívja a figyelmet, hogy a véletlennek milyen nagy szerepe van a nyomozásban (detektív – író) és a kutatómunkában (büntény – írás). „Teljesen véletlenül két olyan könyvre is bukkantam, melyeket, ha kerestem volna, sem sikerül találnom.”⁴

A kemény krimi kései magyarországi megjelenéséről, illetve a „szocialista krimiről” ír Bánki Éva „*A meghalni nem tudó bűn*” című tanulmányában. E krimi képviselőjeként tartjuk számon Mág Bertalant, akinek regényeiről a szerző a következőképpen nyilatkozik: „Az egyforma városok, egyforma kerületek sivatagában mintha ugyanaz a kasszaőr, ugyanaz a darabolós gyilkos járna körbe-körbe.”⁵ Tény, hogy a magyar irodalom egy nehéz időszakon ment keresztül a 20. század második felében (gondolok itt a politikai nyomásra), de azt mindenképp pozitívként kell elkönyvelni, hogy – követte a világ-irodalmi eseményeket – voltak próbálkozások a kemény krimi írására is. Tar Sándor *Szürke Galamb* című regényét a magyar hard-boiled irodalom igen fontos részeként aposztrofálja Bánki, sőt világszínvonalúnak titulálja. „A »galambos ember« tulajdonképpen a közösség ítéletét hajtja végre: azokkal végez, akik terhére vannak a hozzátartozóknak.”⁶

Klapcsik Sándor tanulmánya (*A detektívregény műfajának lehetőségeiről és hatáiról*) megismerteti az olvasót a krimi „történetével”. A kritikusok általában két alműfajt szoktak megkülönböztetni: hagyományos és „keménykötésű szövegeket” (hard-boiled krimi). A szerző több író (Agatha Christie, George Simeon, Conan Doyle) művein keresztül mutatja be a krimit mint műfajt, mindezt úgy, hogy bőséges irodalomelméleti ismeretekkel (strukturális irodalomfelfogás, analitikus iskola) „fűszerezi” mondandóját. Továbbá foglalkozik a krimi fejlődésével, amelyről a következőt írja: „...a krimi határai rendkívül átjárhatónak tűnnek: a posztmodernként jegyzett szövegek írói gyakran alkalmazzák és újraírják a műfaj merevnek tűnő kliséit, szabályait.”⁷

A titok, a rejtély és a „kísérteties” fogalmait járja körbe Dömötör Edit *Waverley és a detektív* című tanulmányában. A gótikus (rém)regényirodalom egyfajta hagyományként, előfutárként jelenik meg a detektívtörténeteknél. Központi jelentőséget kap a tanulmányban a természetfeletti elemek, különös dolgok valós életbe való beillesztése, illetve magyarázata. Ezzel szorosan összefügg a szerző azon nézete, miszerint „a »fantasztikus – különös« és a »különös« (a természetfölötti kiiktatásával, »csak« bizarr, rettentő) között helyezhető el a detektívtörténet.”⁸ A detektívtörténetet többféle nézetből bemutató írás bő irodalomelméleti anyaggal (Walter Scott, Umberto Eco stb. írásai), valamint rengeteg példával (Ann Radcliffe: *Udolpho rejtélyei*; Deák Tamás: *Finom krimi* stb.) dolgozik.

A nő mint detektív a főszereplője Virginás Andrea *Nyomozás női módra?* című tanulmányának. Arra, hogy mennyire helyénvaló a „nőies” jelző, mennyire különbözik, illetve mennyi a közös elem a

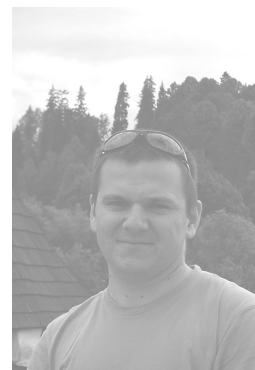

férfi és a női nyomozásban (gondolkozásban), választ kaphatunk az írásból. A szerző Louis Welsh *Vágószoba*, Emma Tennant *Nő nőtől óvakodj* és Agatha Christie *Holttest a könyvtárszobában* című regényeit elemzi. A válaszokat tehát egy „klasszikus” és két kortárs (posztmodern) szöveg elemzésével támasztja alá. „A kritika tovább erősíti Miss Marple módszerének egy »nőies« univerzumhoz való tartozását, hisz itt elsősorban a pletyka és a mindennapi ügyetek gondos mérlegeléséről van szó, valamint az analógiák, a megfelelések metaforikus felhasználásáról – ez pedig szembeállítható a kauzális-metonimikus »férfiúi« gondolkodással.”⁹

A kötet utolsó tanulmánya a detektívtörténetet mint az ifjúsági irodalom egyik műfaját vizsgálja. Benyovszky Krisztián *Ifikrimik* címen keresi az összefüggéseket. A szerző szerint mind a kalandorientált, mind pedig a rejtélyközpontú alapparratívák relevánsak a gyermekolvasók esetében. A találós kérdések, a kíváncsiság felkeltése központi szerepet kapnak a gyermekeknek írt szövegekben. Ha jobban megnézzük a dolgot, ugyanez érvényes a felnőtteknek írt szövegekre is. Ezért fordulhat elő, hogy a detektívtörténet fogalmának magyarázatakor megkerülhetetlenek a gyermekeknek szánt műfajok. A detektívtörténetet például Škvorecký a kalandregény intellektualizált változatának tartja, Zábrana szerint pedig nem más, mint felnőtteknek szóló mese. A tanulmányban központi szerepet kap az ifjúsági- és gyerekkrimik általános sajátosságainak összefoglalása. Így például az is, hogy sokkal kevesebb gyilkosság van a történetben és a bűntények elkövetési módja logikai szempontból egyszerűbb. Ezenkívül a szerző megemlíti még egy fontos dolgot, mégpedig a különböző képi médiumok hatását a gyerekolvasókra (számítógépes játékok, képregények és filmes adaptációk).

A könyv azok számára, akik csak ismerkednek a krimik világával, kiváló kiindulópontot jelenthet. Megismerteti az olvasót a krimi legfontosabb alműfajaival, és mindezt példákkal egészíti ki. Nagy érdeme a könyvnek, hogy nem csak a „klasszikus” világirodalmi példákon keresztül „nyomozhatunk”, hanem a műfaj magyar vonatkozásaival is megismerkedhetünk. Azoknak, akik „mélyebben” foglalkoznak a témával, új kérdéseket vehet fel, illetve válaszolhat meg a könyv az „ifikrimitől” a hard-boiled-hagyományig.

9 Virginás Andrea:
*Nyomozás női
módra? Miss
Marple, Emma
Tennant és Louise
Welsh módszerei.*
In.: uo., 156.

L. VARGA PÉTER

Harry Potter reloaded?

Nem, azért nem egészen. Bár J. K. Rowling új könyve, a *Bogar bárd meséi* (Animus Kiadó, Budapest 2008, Tóth Tamás Boldizsár fordításában) a varázslóvilág még tüzetesebb feltérképezését is megcélozza, Harry Potter történetéhez alig van köze. Ellenben mulathatunk a Roxfort igazgatójának, Albus Dumbledore-nak a történetekhez fűzött jegyzetein.

Az öt mesét tartalmazó kötet eladásából származó bevételek egy gyermeksegélyező alapítványhoz kerülnek, melynek egyik alapítója maga Rowling – a gesztus nemes, mindenki vásárolja meg, a kiadvány amúgy is tetszetős: a kemény borító képi világa szerencsére eltér a Harry Potter-kötetektől. A szó szoros értelmében mesekönyvről van szó, és bár egy emberi koponya virít közvetlenül a cím fölött, senki ne riadjon meg: a rajzokat ugyancsak a szerző készítette, ez talán oldja valamelyest a feszültséget.

A mesekönyv kedvesen egyensúlyoz a fikatív varázslóvilág valósága és a mi (mugli) valóságunk közt húzódó kötélén. A kötet ugyanis alapmű a varázsvilágban, minden varázslótanonc polcán ott van, ráadásul ezt a mostani kiadványt Hermione Granger új fordításában adják közre (a tehetséges boszorkány rúnaírásból ültette át a szövegeket). A mesékhez a Harry Potter-történetekben jelentős szerepet betöltő mágus és iskolaigazgató, Albus Dumbledore fűz elmés és szórakoztató kommentárokat. Mint Rowling bevezetőjéből kiderül, ezek a jegyzetek az igazgató hatodik kötetbeli halála előtt tizennyolc hónappal készültek – tehát nagyjából akkor, amikor a Főnix Rendje az újjáalakuló sötét erők ellen kezdett szervezett módon küzdeni –, és Rowling számára McGalagony professzor, a Roxfort új vezetője bocsátotta közre, szabad felhasználásra. Rowling pedig összerakta az anyagot, s ahol kellett, kiegészítette Dumbledore jegyzeteit.

Hát így áll össze ez a kis kötet, s miután jólesően babsalyogtunk, milyen finoman és kedvesen úszik be a varázsvilág a mi világunkba, lássuk, mire megyünk a mesékkel.

Először is, a könyv nyelvezete valóban meseként olvastatja a szövegeket. Éppen csak az „egyszer volt, hol nem volt” formula hiányzik, egyébként innen nézve a Harry Potter-regények nyelvéhez nem sok köze van. Egyszerűbb, könnyedebb, meseszerűbb elbeszélésekről van szó, Harry Potter világát egyedül Dumbledore félreismerhetetlen stílusa idézi meg. A mesék egyébiránt betöltik a funkciójukat: matinés tanmesék, didaktikus történetek emberi gyarlóságról, nagyravágyásról, szerelemről, boldogságról, halálról. Mint kiderül, a varázsvilágban a varázslók és a boszorkányok ugyanolyan esendőek

és néha gonoszak, mint a muglik („a mágia legalább annyi gondot okoz, mint amennyit megold”), a végén azonban többnyire bebizonyosodik, hogy a nemes érzelmek és gesztusok élhetőbb világot teremtenek, mint a gyarlóak. Segítsük a rászorulókat, ne gyűlölkjünk, tanuljunk meg együtt élni (talán ez az egyik legfontosabb üzenet: a varázslók vs muglik, aranyvérűek vs sárvérűek tematika szinte mindenütt jelen van), ismerjük föl korlátainkat, ne dacoljunk a halállal, ne tiltakozzunk gyengéd érzelmeink ellen, mert azok nemesebbé tesznek minket. És ami ugyanilyen fontos, bízzunk a másikban, mert legyen bár az élet kegyetlen velünk, néha elég egy karnyújtás.

Mint említettem, Dumbledore jegyzetei nem csak a legkarakteresebben idézik meg a Harry Potter-univerzumot, de humoruknál fogva jócskán emelik a helyenként lapos-közhelyes mesék élvezeti értékét. Legfőképp azért, mert Dumbledore mélyen önironikus és cinikus. Mert miközben tisztában van saját ellenállhatatlan képességeivel, nevetni is legalább annyira tud saját magán. És ez nagy szó – ugyanolyan fontos üzenet, mint mindegyik morális példázat. Ahogy a kötet záró gondolatmenetében – saját gyarlósága kapcsán – elhangzik, „ebből is kitűnik, hogy hiába állok jól ész dolgában, épp olyan sült bolond vagyok, mint bárki más”.

Mind your head, 2006, Boráros Henrichel, installáció, 40 db tábla á 70x50 cm, Galéria Hit, Pozsony

A *Mind your head* című projekt egy konceptuális elképzelés modellezése. A cím értelmezhető többféleképpen. Itt arra utal, hogy a konceptuális művészet tisztán az ész terméke, sokszor nincs szükség egy mű megvalósítására, elég beszélni róla, vagy leírni. A látogatók magukkal vihettek egy-egy táblát, hogy helyezték el azt olyan helyen, ahol kizárólagosan a tábla jelenti az egyedüli akadályt.

HUSHEGYI GÁBOR

Farkas Roland – neokonceptualizmus, áttételekkel

A sepsiszentgyörgyi Magma Kortárs Kiállítótér idén megnyitott *Mester és tanítványa* kiállítássorozata két szlovákiai művésznek adott teret arra, hogy a szocializmus éveiben elértéktelenedett tanár–diák művészeti kapcsolatot vagy kontinuitást újrafogalmazzák. Rónai Péter (Opus, 2010/3.) a hazai és a csehországi művészeti élet megkerülhetetlen alkotója és műteremvezető egyetemi tanára, Farkas Roland (1975) pedig a jó értelemben vett, nem függőségi béklyókban vergődő tanítvány. Farkas 2000-ben, tehát a nyitrai egyetemi tanulmányait követő évben született számítógépes printje közvetlenül és áttételesen is erről az életpályáját hangsúlyosan meghatározó kapcsolatról szól. Joseph Kosuth *Egy és három szék* című emblematikus művének ez a parafrázisa több, mint csak a konceptualizmus iránti elkötelezettség kinyilatkoztatása. A mű event jellege, a megörökített, nehezen definiálható mozgás miatt messzebb vezet bennünket, s felfedi nemcsak Farkas intermedialitását, a koncept performansszal történő kiegészítését, a testiség felvállalását, tehát az eredeti mű továbbgondolását, hanem Rónai Péter korábbi műveinek ismeretét és főképpen többszörös kisa-játítását. Találunk-e kifejezőbb autentikus pályakezdő művet a mester és tanítványa kapcsolat prezentálására?

Farkas Roland a neokonceptualizmuson túl több szempontból is Rónai-követő; közös művészetükben a nyelvjáték, a médiumspecifikusság, a médiummezsgyék átjárhatósága, az irónia, a szarkazmus, a művészeti és társadalmi intézményrendszer kritikus szemlélete, illetve a közéleti elkötelezettség iránti affinitás. Farkas számára nem jelent gondot a kivitelezés zsánere és műfaja, dolgozik installációval, videóval, videóinstallációval, performansszal, fotográfiával, printtel, vagy éppen hagyományos festészeti technikával. Több ízben együttműködött művésztársakkal, a *CSITT (Csallóközi Ifjú Tájéképfestők Társasága)* ilyen szempontból kollektív alkotásnak nevezhető. Ez utóbbi egy tájképsorozattal (2000) írja felül a hagyományos és kiút-talan kisebbségi képzőművészeti paradigmát. Ugyanakkor szervezett művészcsoporthoz és fesztivált is (VERTIGO ART, ART MANEUVER). Ennek ismeretében magától értetődő, hogy azon fiatal művészek közé tartozik, akik határozott választ adnak a jelenkori és a kortárs művészet közötti különbségre.

A rév-komáromi születésű Farkas Roland magyarországi bázissal rendelkezik, ahonnan hosszabb-rövidebb időre távoli országokba

Farkas Roland

távozik alkotni és tanítani (Olaszország, Finnország, Argentína stb.). Meghatározó számára a globalitás, ebből merít a legtöbbet, ez kínál legtöbb témát a kritikus művész-értelmiségi gondolkodáshoz. Ilyen az *Új világrendek* (Camilla Englunddal) című falfestmény, vagy a tizenegy országban bemutatott, a terrorizmus mindenütt leselkedő veszélyére és kiszámíthatatlanságára utaló *Abfahrt – Departures* (2004) óriásplakát. De humanizálja az erőszakszerveket is, mint a *Dizájn az unalmas paramilitáris divat ellen az emberarcú és a politikailag korrekt rendőrség megalakulásához* (2007). Legújabban a fizetőeszköz-tranzakciók folyamatában végbemenő nominális és reális elértéktelenedésre fókuszál a két azonos című *Change* (2010) projektben: az elsőben tízezer forint kerül átváltásra más valutára, s ez a folyamat mindaddig megismétlődik, amíg az eredeti összeg nem veszíti el értékét, nem csökken az uniformitás szimbólumának számító 10 Euró szintjére. A másik projekt afrikai pénznemet vet alá analóg művészeti kísérletnek.

A művész státusa, médiapozíciója egy újabb tematikai csoportot körvonalaz eddigi munkái körében, már 2002-ben (ekkor még intermédia DLA-hallgató Budapesten) konzekvens kijelentéssel – *A művésznak joga van egész nap csak feküdni és az eget bámulni* – egybekötött performansszal foglalta el a morvaországi Brno egyik közterét. A képi klisék és fogyasztói gondolkodásmód kritikája, ugyanakkor iróniától és szarkazmustól sem mentes az *Emerging Artist* (2007) printje és a *Művész tulajdona* (2009) c. filctollas manipulált konceptes fotója. Kíméletlen a gravírozott tükörré kivitelezett *A gazdag műgyűjtő önarcképe* (2006), amely csak úgy válhatott teljes értékűvé, hogy hivatalos aukción elkelt. E komplex gondolkodásmód jellemző rá akkor is, ha a nézőre koncentrál, *A tedd a fejed a párnára* installáció (Camilla Englunddal) a maga ártatlannak tűnő egyszerű „játékával”, amely során a párnára lefekvő néző rádöbben, hogy elveszíti a megfigyelő státusát, mert kívülről látják őt, s egyik pillanatról a másikra válik megfigyelőből megfigyelt – kiszolgáltatott – személlyé.

Eddigi együttműködéseiből kiemelkedik a Boráros Henrichel kivitelezett művek sora, azok közül is a művészek fizikai jelenléte nélküli kommunikációra építő *Connection / Projekt H* (2002), amelyben a showbiz-stílus követésével manipuláltak dolgokat, tárgyakat, nézőket. Külön bája van a szójátékokra hajazó konceptes műveinek, amelyek nagyon széles nyelvi skálán működnek. A közel másfél évtizede megjelenő magyarországi művészeti havilap, a MŰÉRTŐ került célkeresztbe, mint ismeretes, a lap nem tudja megjeleníteni az idegen nyelvű nevekben előforduló mellékjeleket, ezért azokat a jeleket mellőzi. Ezt a redukciót végzi el Farkas a havilap fejlécében, a mellékjelek elhagyásával mindössze MUERTO, azaz spanyolul HALOTT lesz a MŰÉRTŐ-ből, erre utal a felirat és a lapból kialakított gyászkeret. Értelmezhetjük ezt profán szójátéknak, de a művészettörténet és főképpen a műkritika bírálataként is.

MUNKATÁRSAINK

Bárczi Zsófia (1973, Rimaszombat) prózaíró, irodalomtörténész, a Konstantin Filozófus Egyetem oktatója. Legutóbbi tanulmánykötete *Mennynek és földnek* címmel 2009-ben jelent meg. Érsekújvárbán él.

Beke Zsolt (1973, Dunaszerdahely) irodalomtörténész, kritikus, a *Kalligram* c. folyóirat szerkesztője. Legutóbbi tanulmánykötete *Az írónia hurka* címmel 2007-ben jelent meg. Dunaszerdahelyen él.

Csehy Zoltán (1973, Pozsony) költő, műfordító, kritikus, irodalomtörténész, a Comenius Egyetem oktatója. Legutóbbi verseskötete *Homokvihar* címmel 2010-ben jelent meg. Dunaszerdahelyen él.

Cserman József (1983, Érsekújvár) középiskolai tanár. Muzslán él.

Dobsony Erzsébet (1983, Párkány) a Konstantin Filozófus Egyetem doktorandusza. Párkányban él.

Fehér László (1975, Budapest) prózaíró, fordító, publicista, raktáros. Első novelláskötete megjelenés előtt áll. Budapesten él.

Hushegyi Gábor (1959, Pozsony) művészeti író, kurátor, esztéta, a Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeumának munkatársa. Pozsonyban él.

Iancu Laura (1978, Magyarfalva – Románia) költő, író, néprajzkutató. Legutóbbi verseskötete *Névtelen nap* címmel 2009-ben jelent meg. Budapesten él.

Kelemen Zsolt (1985, Budapest) a Szegedi Tudományegyetem hallgatója. Budapesten él.

Kulcsár Ferenc (1949, Szentés) költő. Legutóbbi verseskötete *Gyöngyök és göröngyök* címmel 2006-ban jelent meg. Dunaszerdahelyen él.

Nagy Péter, H. (1967, Budapest) irodalomtörténész, kritikus, szerkesztő, a Selye János Egyetem oktatója. Legutóbbi esszékötete *Extrák* címmel 2008-ban jelent meg. Érsekújvárbán él.

Rožňová, Jitka (1976, Český Brod – Csehország) költő, műfordító, kritikus, szerkesztő. Az ő fordításában jelent meg szlovákul Kukorelly Endre *Tündérvölgy* c. regénye (*Údolie víl*, 2006). Érsekújvárbán él.

Szalay Zoltán (1985, Dunaszerdahely) prózaíró, kritikus. Legutóbbi novelláskötete *A kormányzó könyvtára* címmel 2010-ben jelent meg. Vajkán él.

Szamosi Gertrud (1962, Pécs) a Pécsi Tudományegyetem oktatója. Pécsen él.

Varga Péter, L. (1981, Székesfehérvár) irodalomtörténész, kritikus, a *Prae* c. folyóirat szerkesztője, az ELTE oktatója. Tanulmánykötete *A metamorfózis retorikái* címmel 2009-ben jelent meg. Budapesten él.

Veres István (1984, Érsekújvár) prózaíró, biztonsági őr. Az Év Irodalmi Alkotása 2008 pályázat győztese volt. Pozsonyban él.

Vörös István (1964, Budapest) költő, író, drámaíró, kritikus, műfordító. Legutóbbi drámákat tartalmazó kötete *Ördögcsáj* címmel 2010-ben jelent meg. Budapesten él.

Zsille Gábor (1972, Budapest) költő, műfordító, szerkesztő. A Magyar Írószövetség Műfordítói Szakosztályának elnöke, az *Új Ember* c. katolikus hetilap és a székesfehérvári *Vár* c. folyóirat munkatársa. Legutóbbi verseskötete *Amit kerestünk* címmel 2009-ben jelent meg. Budapesten él.

SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRÁK

augusztus 27. 14.00–16.00: Pozsony, a Szlovákiai Írószervezetek Társulása (AOSS) székháza. 3. emelet. (Lőrinc-kapu u. 2. / Laurinská 2.)

september 3. 14.00–16.00: Budapest, Centrál kávéház
(1053 Budapest, Károlyi Mihály u. 9.)

Minden csütörtökön 10.00–16.00 között a dunaszerdahelyi szerkesztőségben

Várjuk volt és leendő szerzőinket!

A folyóirat ideai hat számát az SZMÍT ajándékba adja a tagságnak, az irodalmi szervezeteknek és a folyóirat-szerkesztőségeknek.